

DISSERTATIONES HISTORIAE UNIVERSITATIS TARTUENSIS

17

DISSERTATIONES HISTORIAE UNIVERSITATIS TARTUENSIS

17

MÄRT LÄÄNEMETS

Gaṇḍavyūha-sūtra kui ajalooallikas

The *Gaṇḍavyūha-sūtra* as a Historical Source

TARTU ÜLIKOOLI
KIRJASTUS

Tartu Ülikooli ajaloo- ja arheoloogia instituut, Tartu, Eesti

Kaitsmisele lubatud TÜ filosoofiateaduskonna ajaloo ja arheoloogia instituudi nõukogu otsusega 18. juunil 2009. a

Juhendaja: vanemteadur Linnart Mäll

Oponendid: *prof. emeritus* Jaan Puhvel (California Ülikool)

prof. Sergei Lepehhov (Venemaa TA Siberi Osakonna
Mongolistika, Budoloogia ja Tibetoloogia Instituut,
Ulan-Ude)

Doktoritöö kaitsmine toimub 28. augustil 2009. a. kell 16.15 Tartu Ülikooli nõukogu saalis Tartus, Ülikooli 18

ISSN 1406-443X

ISBN 978-9949-19-158-1 (trükis)

ISBN 978-9949-19-159-8 (PDF)

Autoriõigus Märt Läänemets, 2009

Tartu Ülikooli Kirjastus

www.tyk.ee

Tellimus nr. 260

SISUKORD

Sissejuhatus	7
1. <i>Gaṇḍavyūha-sūtra</i> kui budismi ajaloo allikas ning tema koht budismi kanoonilises kirjanduses	10
2. Metodoloogias ja tõlgendusmudelist	14
3. <i>Gaṇḍavyūha-sūtra</i> teksti evolutsioonist ja ajaloolisest arengust: rekonstruktsiooni katse	16
4. <i>Gaṇḍavyūha-sūtra</i> võimalikust tekkekohast: neli hüpoteesi	23
5. Teksti pealkirjast, kompositsioonist ja süžee põhiliinidest	25
6. Personoloogiast	28
7. Teksti mõjust varasemas ja nüüdisaegses kultuuri- ja kirjandusprotsessis	47
8. <i>Gaṇḍavyūha-sūtra</i> tõlkimise probleemidest eesti keelde	49
9. Mahajaana suutrate uurimisest: lühiülevaade	50
10. <i>Gaṇḍavyūha-sūtra</i> alastest uurimustest ja tõlgetest	58
Artiklid	63
Artikkel 1. Põimiksuutra	65
Artikkel 2. The Way to the Bodhisattvahood in <i>Gaṇḍavyūhasūtra</i> with Special Reference to the Term <i>dharmadhātu</i>	95
Artikkel 3. Kalyanamitras as spiritual guides in early Indian Mahayana (on the materials of the <i>Gandavyuha-sutra</i>)	117
Artikkel 4. Some Remarks on the Bodhisattva-Śrāvaka Opposition in the <i>Gaṇḍavyūhasūtra</i>	125
Artikkel 5. Bodhisattva Avalokiteśvara in the <i>Gaṇḍavyūhasūtra</i>	143
Artikkel 6. On the Conception of <i>bodhicitta</i> in the <i>Gaṇḍavyūhasūtra</i>	191
Artikkel 7. Tema kauss ei saa iialgi tühjaks...: "Põimiksuutra" Prabhūtā peatükk	199
Artikkel 8. Bodhisattva Samantabhadra tõotus (<i>Samantabhadra-caryā-praṇidhāna</i>)	213
Artikkel 9. Võluahv ja kaupmehepoeg Sudhana. Palverännu paradoksid kirjanduses ja pühakirjas. Mahajaana vaade	227
Artikkel 10. Humanismist budismis ja budistlikust humanismist	239
Kokkuvõte ja järeldused	247
Kasutatud kirjandus	253
Summary	263

CONTENTS

Introduction	7
1. <i>Gaṇḍavyūha-sūtra</i> as a Source of the History of Buddhism and Its Position in the Buddhist Canonical Literature	10
2. On the Methodology and Model of Interpretation	14
3. On the Evolution and Historical Development of the Text of the <i>Gaṇḍavyūha-sūtra</i> : an Attempt of Reconstruction	16
4. On the Possible Location of Origin of the <i>Gaṇḍavyūha-sūtra</i> : Four Hypotheses	23
5. On the Title, Composition and Narrative of the <i>Gaṇḍavyūha-sūtra</i>	25
6. Personae of the <i>Gaṇḍavyūha-sūtra</i>	28
7. On the Influence of the <i>Gaṇḍavyūha-sūtra</i> in Early and Modern Culture and Literature	47
8. On the Problems of Translation of the <i>Gaṇḍavyūha-sūtra</i> into Estonian ..	49
9. Brief Survey of the Study of Mahāyāna Sūtras in Modern Buddhist Studies	50
10. Brief Survey of the Studies on and Translations of the <i>Gaṇḍavyūha-sūtra</i> ..	58
Articles	63
Article 1. Põimiksuutra [The Garland Sutra]	65
Article 2. The Way to the Bodhisattvahood in <i>Gaṇḍavyūhasūtra</i> with Special Reference to the Term <i>dharmadhātu</i>	95
Article 3. Kalyanamitras as spiritual guides in early Indian Mahayana (on the materials of the <i>Gaṇḍavyūha-sūtra</i>)	117
Article 4. Some Remarks on the Bodhisattva-Śrāvaka Opposition in the <i>Gaṇḍavyūhasūtra</i>	125
Article 5. Bodhisattva Avalokiteśvara in the <i>Gaṇḍavyūhasūtra</i>	143
Article 6. On the Conception of bodhicitta in the <i>Gaṇḍavyūhasūtra</i>	191
Article 7. Tema kauss ei saa iialgi tühjaks...: "Põimiksuutra" Prabhūtā peatükk [Her Bowl Never Becomes Empty... Prabhūtā Chapter of the <i>Gaṇḍavyūha-sūtra</i>]	199
Article 8. Bodhisattva Samantabhadra tõotus (<i>Samantabhadra-caryā-praṇidhāna</i>) [The Vow of the Bodhisattva Samantabhadra]	213
Article 9. Võluahv ja kaupmehepoeg Sudhana. Palverännu paradoksid kirjanduses ja pühakirjas. Mahajaana vaade [Magic Monkey and Merchant's Son Sudhana. Paradoxes of the Pilgrimage in the Fiction and Scripture. The Mahāyāna View]	227
Article 10. Humanismist budismis ja budistlikust humanismist [On the Humanism in Buddhism and Buddhist Humanism]	239
Résumé and Conclusions	247
Bibliography	253
English Summary	263

SISSEJUHATUS

Käesolev töö on pühendatud mahajaana budismi ühe baasteksti – *Gaṇḍavyūhasūtra* (edaspidi *Gv*) uurimisele rõhuasetusega selle käsitlemisele ajalooallikana. Töid mahajaana suutrate, eriti konkreetsete tekstide analüüsi alal on seni ilmunud üsna vähe, kuigi sedalaadi uurimuste olulisust ja vajalikkust budoloogia praegusel arengutasemel on mitmed silmapaistvad uurijad ikka ja jälle rõhutanud. Linnart Mäll kirjutas sellest probleemist juba ligi 40 aastat tagasi järgmiselt:

“Tohutu hulk sanskriti-, hiina- ja tiibetikeelseid teoseid on seniajani jäänud uurijatele tundmatuks. Sellest ongi tingitud budoloogia peamine puudus praegusel hetkel: igal uurijal on oma mahajaana mudel, mis ei põhine tekstide täielikul analüüsil, vaid osalistel ja eelarvamuslikel teadmistel, mida omakorda on mõjutanud mõned hilisemad india ja tiibeti šaastrad. Samal ajal on ülalmainitud probleemi võimatu lahendada, kui ei arvestata mahajaana suutraid. Tõsiteaduslikke sisulisi uurimusi mahajaana suutratest peaaegu polegi...”¹

Sellest kirjutisest möödunud aja jooksul on töid mahajaana suutrate alal ning üksikute suutrate tõlkeid ilmunud üsna palju,² kuid see valdkond on budoloogias seniajani jäänud pigem marginaalseks ja mahajaana suutrate süvendatud uurimuste defitsiiti tunnistavad mitmed uurijad ka päris viimasel ajal ilmunud töödes.³ Sellisest probleemiasetusest lähtuvalt on käesolev töö ajendatud vajadusest lisada budoloogiasse ühe konkreetse teksti analüüsi põhjal uut teadmist, mis võiks perspektiivis aidata kaasa praegu teaduse ees seisva mitme võtmeprobleemi lahendamisele, eeskätt mahajaana tekkimise ajaloolise teooria loomisele, kuid ka tänapäeva humanitaarteaduse metodoloogia täiendamisele ja ümbermõtestamisele.

Kuigi *Gv* ei ole kaugeltki tundmatu tekst lääne budoloogide ja ka laiema publiku jaoks,⁴ puuduvad seni terviklikud uurimused selle budismi ajaloos väga mõjuka teksti kohta, mis kuulub kõige autoriteetsemate ja austatumate

¹ Mäll 1998, lk 234; Mäll 2005a, lk 25. Tsiteeritud töö ilmus esmakordselt 1975. aastal: «Некоторые проблемы возникновения махаяны.» – *Центральная Азия в кушанскую эпоху*. Т. 2. Москва: Наука, 1975, с. 219–222.

² Mahajaana suutrate alaste tööde kohta vt lähemalt käesoleva sissejuhatus 9. alajaotusest.

³ Vt näiteks Williams 2009, lk 27–44; Walser 2008, lk 23–24; Nattier 2007, lk 3–9; Ruegg 2004, lk 4; Harrison 1995, lk 51.

⁴ *Gv* tõlgetest ja uurimustest tema kohta vt lähemalt käesoleva sissejuhatus 10. alajaotusest ja artiklist 1, lk 70–72.

pühakirjatekstide hulka kõigis kolmes suuremas mahajaana traditsioonis – india/nepaali, hiina ja tiibeti omas.⁵ Käesolev uurimus on esimene omalaadsete seas, kus tehakse katse *Gv* tervikkäsitluse esitamise suunas ning püütakse anda võimalikult kõikehõlmav ülevaade senistest uurimustest selle teksti kohta.

Töö eesmärkideks on (1) näidata *Gv* tähtsust budismi ja india kultuuri ajaloo allikana; (2) *Gv* allikmaterjalide kronoloogilise ja epigraafilise võrdluse teel rekonstrueerida selle teksti ajaloolise kujunemise ja arengu kulgu; ning (3) *Gv* kompositsiooni, süžee, põhimõistete ja personoloogia analüüsi teel tuua välja budismi lüsioloogia (vabanemisõpetuse)⁶ olulised momendid selle teksti esituses ja tõlgenduses.

Käesoleva dissertatsiooni autor on *Gv* uurimisega tegeleenud viimased 10 aastat ning ajavahemikus 2003–2009 avaldanud uurimise tulemustest Eesti ja välismaa teadusväljaannetes 10 artiklit. Need artiklid, mis käsitlevad *Gv* sisulisi ja vormilisi aspekte ning selle teksti tõlgendusvõimalusi tema ajaloolisest kontekstist lähtuvalt, moodustavadki käesoleva dissertatsiooni põhiosa. Sissejuhatuses antakse teemade kaupa meetodiline sissejuhatuse artiklites käsitletud probleemidesse. Sissejuhatuse sellise ülesehituse on tinginud asjaolu, et üht ja sama teemade- ja probleemiringi on sageli käsitletud mitmes artiklis.

Töös käsitletakse järgmisi probleeme ja teemaderinge (sulgudes näidatakse, missuguses sissejuhatuse alajaotuses ja artiklis antud teemat käsitletakse; sissejuhatuse joonealustes viidetes viidatakse artiklitele sama põhimõtte järgi, st artiklite sisukorras antud järjekorranumbri alusel nende alpublikatsioonide leheküljenumbritega).

1. *Gv* kui budismi ajaloo allikas ning tema koht budismi kanoonilises kirjanduses (sissejuhatuse alajaotus 1, artiklid 1., 2., 5.).

2. Budistlike tekstide üldse ja eraldivõetuna *Gv* uurimise metodoloogia ja tõlgendamise üldküsimused (sissejuhatuse alajaotus 2, kõik artiklid, eeskätt artiklid 2., 5. ja 10.).

⁵ *Gv* tutvustus ja üldiseloomustus on antud artiklis 1, lk 59–72 ja artiklis 2, lk 99–102. Vt ka Mäll, Läänemets, Toome 2006, lk 58–59.

⁶ 'Lüsioloogia' on Linnart Mälli poolt välja esitatud budoloogia metatermin, vt Mäll 1998, lk 303–304; Mäll 2005a, lk 17–18 (viidatud artikkel ilmus esmakordselt 1967. aastal: "Об одном возможном подходе к пониманию śūnyavāda." *Terminologia Indica*, I, Tartu, 1967, lk 13–24); Mäll, Läänemets, Toome 2006, lk 114; Läänemets 2008d, lk 16–17. Selle termini põhjendus *Gv* uuringutes on antud artiklis 2, lk 103.

3. *Gv* teksti evolutsiooni ja ajaloolise arengu rekonstruktsiooni katse, mis põhineb selle eri versioonide ja tõlgete kronoloogilisel võrdlusel (sissejuhatuse alajaotus 7., artiklid 2., 5. ja 8.).

4. Neli hüpoteesi *Gv* loomise geograafilise asupaiga kohta (sissejuhatuse alajaotus 4., artikkel 1.).

5. *Gv* pealkirja, kompositsiooni ja süžee iseärasused ning nende seos suutra sisu ja esituse lüsioloogiliste eesmärkidega (sissejuhatuse alajaotus 5, artiklid 1., 2., 4., 5., 7. ja 8.).

6. *Gv* personoloogia ning tegelaskujude rolli tõlgendus teksti lüsioloogilises mudelis (sissejuhatuse alajaotus 6, kõik artiklid, eriti artiklid 2., 3., 4. ja 5.).

7. *Gv* mõju ideegeneraatorina varasemas ja nüüdisaegses kultuuri- ja kirjandusprotsessis (sissejuhatuse alajaotus 6, artiklid 5., 6., 8., 9. ja 10.).

8. *Gv* eesti keelde tõlkimise teoreetilised ja praktilised probleemid (sissejuhatuse alajaotus 8, artiklid 1., 7. ja 8.).

9. Mahajaana suustrate uurimise ajalugu ja hetkeseis tänapäeva budoloogias (sissejuhatuse alajaotus 9).

10. *Gv* tõlked tänapäeva keeltesse ja uurimused tema kohta tänapäeva budoloogias (sissejuhatuse alajaotus 10, artiklid 1., 2., 5.).

Kõik töös esinevad sanskritikeelsed sõnad, terminid ja teoste pealkirjad on esitatud kursiivis rahvusvahelises teaduslikus transliteratsioonis. Teksti eestikeelsetes osades on india pärisnimed esitatud standardiks kujunenud eestipärasel kirjavärvil, nagu antud "Ida mõtteloo leksikonis."⁷ Vajadusel on sulgudes ja kursiivis lisatud nimekuju rahvusvahelises teaduslikus transliteratsioonis. Hiinakeelsete sõnade, terminite, nimede ja teoste pealkirjad on esitatud traditsiooniliste hiina kirjamärkidega ja/või *hanyu pinyin*'i transkriptsioonis. Tiibetikeelsed sõnad, terminid ja pealkirjad on esitatud Wylie süsteemis.

⁷ Mäll, Läänemets, Toome 2006.

1. *Gaṇḍavyūha-sūtra* kui budismi ajaloo allikas ning tema koht budismi kanoonilises kirjanduses

Gv kuulub tekstide kategooriasse, mida tuntakse mahajaana suutrate nime all. Neid tekste loodi Indias veidi enam kui poole tuhande aastase perioodi vältel, valdavalt ajavahemikus 2. sajandist e.m.a kuni 5. sajandini m.a.j. Originaaltekstid pandi kirja sanskritis või selle tollastest india kõnekeeltest mõjutatud versioonis, mida Franklin Edgertoni järgi on hakatud nimetama budistlikuks hübriidsanskritiks.⁸ Esimese aastatuhande jooksul tõlgiti enamik mahajaana suutratest hiina ja tiibeti keelde ning nad lülitati vastavatesse kanoonilistesse tekstikogudesse.⁹

Mahajaana suutrate geneesi ja mahajaana kui oma ajastu uue avatud ja innovaatilise mõttesuuna ja õpetuse kujunemise probleemid on tänapäeva teaduses veel üsna lahtised ja vaid vähesel määral läbi uuritud. (Ülevaade mahajaana suutrate tõlkimisest ja uurimisest läänes ning olulisematest töödest sel alal 19. sajandi algusest kuni tänapäevani koos kirjanduse viidetega antakse käesoleva sissejuhatuses alajaotuses 9.) Üheselt tunnustatud teooriat mahajaana ja mahajaana suutrate tekkimise kohta praegu veel olemas ei ole. Viimase aja töödes tuuakse esile asjaolu, et vähemalt oma algstaadiumis ei olnud mahajaana näol tegemist ühtse õpetuse või liikumisega, vaid erinevate grupeeringute suhteliselt iseseisva tekstiloomega. Selle seisukoha järgi on erinevad suutrad tõenäoliselt kujunenud suhteliselt iseseisvalt ja üks-teisest sõltumatult, väljendades erinevate ja üksteisega polemiseerivate budistlike kogukondade/koolkondade vaateid.¹⁰ Samal ajal rõhutatakse mahajaana suutrate geneetilist seotust varasema budistliku tekstiloomega ning vanima mahajaana suutra – *Aṣṭasāhasrikā-prajñāpāramitā-sūtra* – olulist mõju selle tekstiklassi ja mahajaana baasideede kujunemisel.¹¹ Mahajaana kui suhteliselt ühtne ideoloogia, filosoofia ja maailmavaade kujunes tõenäoliselt siiski alles hiljem, kui mahajaana suutrate tekstikorpust oli juba olemas ja pühakirjana tunnustatud. Erinevalt 1960-tel ja 1970-tel aastatel

⁸ Vt Edgerton 1953.

⁹ *Gv* kohta ning asetust hiina ja tiibeti budistlikus kaanonis käsitletakse lähemalt artiklis 1, lk 70–72; artiklis 2, lk 99–100 joonealune märkus 3; artiklis 5, lk 299–300 joonealune märkus 9. Artikli 1 joonealuses märkuses 16 on lahti seletatud hiina kaanoni tänapäeval kõige viidatuma väljaande *Taishō Shinshū Daizōkyō* rahvusvaheline viitamissüsteem, mida ka käesoleva töö artiklites ja sissejuhatuses järjepidevalt kasutatakse. Vt ka tabelit käesoleva sissejuhatuses 3. alajaotuses.

¹⁰ Vt näiteks Mäll 2005, lk 11; Walser 2007, eriti 1. peatükk lk 16–58; Williams 2009, sissejuhatus, eriti lk 1–5.

¹¹ Vt näiteks Mäll 2005b, lk 158, 161–163.

peamiselt jaapani teadlase Akira Hirakawa seisukohtade mõjul levinud teooriast,¹² mille kohaselt mahajaana tekkis eeskätt ilmalike budistide liikumisena teatud vastukaaluks mungakoguduste ortodoksiale, on eriti viimase kümnendi tekstiuuringute põhjal tuvastatud, et algupäraselt hakati hiljem mahajaana nime all tuntuks saanud ideid, eriti bodhisattvateed kui universaalset vabanemisteed kuulutama pigem askeetidest erakmunkade seas, kes olid tõenäoliselt ka varaseimate mahajaana suutrate autoriteks.¹³ Samas ei saa kahtlust olla vähemalt mõne mahajaana suutra tugevas suunatuses ilmalikule järgijaskonnale, mida on selgelt märgata ka *Gv*-s.

Gv-t vaadeldakse käesolevas töös samasugusest ajaloolisest kontseptsioonist lähtuvalt. Teksti sisu, keele ja stiili ning allikmaterjali võrdleva analüüsi põhjal väidetakse, et ta on oma algkujul tekkinud ajavahemikus 1.–3. sajandini m.a.j. Eeldatakse, et teksti fikseerimisele kirjalikul kujul on eelnenud suuline traditsioon ning tekst on kujunenud ühe paljudest “protomahajaana” koolkonna vaadete ja õpetuste konsolideerumise tulemusel.¹⁴

Kuni 8. või 9. sajandini kestis *Gv* teksti areng ja evolutsioon, mille käigus ringles Indias ja Indiast lähtuva budismi kultuuriruumis (Sise-Aasia, Hiina ja Kaug-Ida, Kagu-Aasia) tõenäoliselt selle mitmeid redaktsioone eri pealkirjade all ning tekstile lisati uut materjali.¹⁵ Indias jäi *Gv* ringlema omaette suutrana ning leidis tsiteerimist 7. sajandi õpetlase Šāntideva teostes jm.¹⁶ Sise-Aasias lülitati *Gv* koos sisu ja kontseptsiooni poolest sarnaste suutrattega suurema kogumiku *Avatamsaka-sūtra* (edaspidi *Av*) koosseisu, mille ühe peatükina on ta tuntud ka hiina ja tiibeti budismi kanoonilistes pühakirjakogudes.¹⁷

¹² Vt Hirakawa 1993 mahajaana peatükid. Hirakawa vaateid on kritiseeritud ja ümber lükatud näiteks Noritoshi 2003, Nattier 2007, lk 73–74, 84–86, 89–93.

¹³ Vt Harrison 1987, 1993, 1995, 2003; samuti Nattier 2007; Walser 2008, Williams 2009.

¹⁴ Neid probleeme on käsitletud artiklis 2, lk 101–102. Hüpoteesid *Gv* loomise paiga kohta – Lõuna-India (Dhānyakaṭaka/Amāravatī Andhras), Ida-India (Orissa, muistne Udra), Põhja-India (Šrāvastī ja selle lähikond) ja Sise-Aasia (Gandhāra, Hotan, Bamiyan jt) on esitatud käesoleva sissejuhatuse 4. alajaotuses. Suutras esineva linna Dhanyākara ajaloolis-geograafilise identifitseerimise probleemi ning selle võimalikkuse seost ajaloolise Dhānyakaṭaka linnaga on käsitletud artiklis 1, lk 67–68. Vt ka Walser 2008, lk 25–27.

¹⁵ *Gv* pealkirja tähenduse ja pealkirja eri versioonide analüüs on esitatud artiklis 1, lk 59–62, samuti käesoleva sissejuhatuse alajaotuses 5.

¹⁶ Lähemalt on seda teemat käsitletud käesoleva sissejuhatuse alajaotustes 3 ja 7 ning artiklis 6, lk 113–114.

¹⁷ Vt sissejuhatuse alajaotust 5 ning artiklit 1, lk 61, 70–72; artiklit 2, lk 99–100, eriti joonealust viidet 3; samuti artiklit 5, lk 299–301, eriti joonealust viidet 9.

Sisu analüüsi põhjal võib väita, et *Gv* kuulub mahajaana tekstiloome faasi, kus mahajaana mõistesüsteem, eriti bodhisattva-kontseptsioon ning bodhisattva tüübi kohati üsna terav vastandus teistele budistlikele gruppidele, eriti konservatiivse budismi esindajatele šraavakatele oli juba täielikult välja kujunenud.¹⁸ Erinevalt varaseimatest mahajaana suutratel (näiteks *Aṣṭasāhasrikā-prajñāpāramitā-sūtra*¹⁹ ja *Ugraparipricchā*²⁰, samuti *Daśabhūmika-sūtra*²¹), kus bodhisattva kontseptsioon näib olevat uus ning seda jõuliselt rõhutatakse ja tõestatakse, andes sellele mõistele kõikvõimalikke määratlusi, eristades bodhisattvate alatüpe ja bodhisattvatee tasemeid, samuti andes üksikasjalikke juhtnööre bodhisattvatele asujaile, väljendab *Gv* ilmselgelt seisukohta ja ideoloogiat, kus bodhisattva-kontseptsioon oli juba kindlalt paigas ning seda mõisteti ja esitati potentsiaalsele lugejale kui iseenesestmõistetavat asjaolu, mida ei ole tarvis enam tõestada.²²

Teistest sama perioodi suutratel on kompositsioonilt, süžeelt ja ideoloogialt *Gv*-le kõige lähemal kahtlemata *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra*,²³ kus persoonoloogilises plaanis samuti rõhutatakse ilmalike bodhisattvate ülimuslikust bhikšude-šraavakate suhtes, kirjeldatakse mütoloogilisi buddhavälju ja bodhisattvate imeväärseid muutumisi (*vikurvaṇa*). Mõlemale suutrale on iseloomulik tegevuse toimumine linnakeskkonnas ja jõuka linnaelanikkonna hulka kuuluvate tüüpide (*grhapati*, *śreṣṭhin*, *śreṣṭhidāraka*) esiletõstmine suutra peamise sihtgrupina. *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* proloogis esinev litšhavi (*licchavi*) noormehe Ratnākara lugu kõlab süžeeliselt peaaegu *Gv* peakangelase Sudhana loo teisendina, kuigi lüsioloogiline sõnum, mida kumbki edastab on erinev: *Vimalakīrti*'s on selleks buddhaväljade puhastamise kontseptsiooni realistlik-psühholoogiline kirjeldus meeleseisundite baasil, *Gv*-s palveränd bodhisattva tegevuste õppimiseks ja bodhisattva kõrgeimale tasemele jõudmiseks, mida esindab ja sümboliseerib mütoloogiline bodhisattva Samantabhadra.²⁴ Analoogiline palverännu motiiv on esindatud ka vanima mahajaana suutra *Aṣṭasāhasrikā-prajñāpāramitā-sūtra* 30. pea-

¹⁸ Artikkel 2, lk 109–113; artikkel 4; artikkel 5; artikkel 6; artikkel 8.

¹⁹ Vt Mäll 1998: 277–287 ja Mäll 2005a: 53–61.

²⁰ Vt Nattier 2007: 103–168.

²¹ Vt Vaidya 1967; Honda 1968.

²² Bodhisattva kontseptsioonist *Gv*-s koos viidetega põhiartiklitele vt lähemalt käesoleva sissejuhatusel alajaotuses 6.

²³ Vt *Vimalakīrtinirdeśa* 2004; Thurman 1991.

²⁴ Vt artikkel 8 ja artikkel 9, lk 10–12. Palverännu motiivi *Gv*-s tõstetakse eriti esile uurimuses: Ehman 1977.

tükis, mis kirjeldab bodhisattva Sadāprarudīta rännakut ning võib olla olnud *Gv* idee ja kompositsiooni eeskujuks.²⁵

Gv kirjanduslike eelkäijatena tuleb kindlasti näha ka avadaanasid (*avadāna*).²⁶ Eriti veenvalt viitab sellele asjaolu, et nii *Dīvyāvadāna*'s kui ka *Avadāna-kalpalatā*'s leidub lugu *Gv* peategelasega samanimelisest prints Sudhanast (*Sudhana kumāra*),²⁷ kelle raskustest ja takistustes küllastunud rännak leidmaks üles temast lahutatud abikaasa, kinnara printsess Manoharā, mille käigus teda abistavad mitmed abilised, on üsna tõenäoliselt olnud süžeeliseks eeskujuks *Gv* loole gildivanema poeg Sudhanast (*Sudhana śreṣṭhidāraka*) ja tema palverännakust ning kohtumistest hüvesõpradega. Samuti on avadaanades esitatud Sudhana nime päritolu põhjendus väga sarnane *Gv*-s tooduga.²⁸ Sama loo versioon esineb ka *Mahāvastu*'s.²⁹

²⁵ Seda seisukohta on väljendanud Linnart Mäll mitmetes loengutes ja suulistes vestlustes. Harrisoni (1993, lk 143) arvates on *Sadāprarudīta* peatükk aga üks hilisemaid liidendusi *Aṣṭasāhasrikā* põhitekstile, mis on küll olemas juba 2. saj lõpust pärit Lokakṣema (*Lokakṣema*) hiinakeelses tõlkes (T 224), kuid *Aṣṭasāhasrikā* tuntud sanskritikeelse teksti vastava peatükiga võrreldes mõnevõrra erineval kujul.

²⁶ *Avadāna* kui kirjandusžanri mõiste määratlust vt Mäll, Läänemets, Toome 2006, lk 19. Avadaanade seotusest varajase mahajaanaga vt Sharma 1985, lk 20–25.

²⁷ *Sudhanakumārāvadāna*, *Dīvyāvadāna*, XXX: Vaidya 1959, lk 253–300. Selle loo kirjanduslikku analüüsi vt Sharma 1985, lk 171–173.

²⁸ Vastava lõigu tõlge on toodud artiklis 1, lk 75–76.

²⁹ Vt Jones 1976, lk 91–111.

2. Metodoloogias ja tõlgendusmudelist

Nõnda kaugest minevikust ja meie omast erinevast kultuurikeskkonnast pärit teksti, nagu seda on *Gv*, uurimise ja interpreteerimise metodoloogia põhiküsimuseks on leida adekvaatne kirjeldusmudel ja kirjeldav keel, mis võimaldaks teksti tõlgendada meie ajas ja meie kultuuris arusaadavates kategooriates. Käesolev uurimus tugineb eelkõige kolmele teoreetilis-metodoloogilisele lähtealusele. Need on:

1. kultuurisemiootika;
2. humanistlike baastekstide teooria;
3. budistlik didaktika.

Kultuurisemiootiline lähenemine, mida on budismi ja teiste ida tekstide uurimisel juurutanud ja põhjendanud Linnart Mäll, eeldab uuritava teksti mõtestamist paradigmas, mis seisneb lühidalt kultuuri mõistmises tekstide kaudu, teksti käsitlemises kultuuri põhielemendina. Selline lähenemine võimaldab tõlgendada budistlikku *dharma* mõistet sarnasel viisil, kuna viimane tähistab nii kogu budismi tekstikorpust ja budistlikku kultuuri tervikuna kui ka iga iga üksikut teksti selles ja isegi teksti elemente – mõisteid ja termineid. Budistliku *dharma* praktilise eesmärgi – vaimse vabanemise, virgumise – ja selleni viiva protsessi kirjeldamiseks kasutatakse selles mudelis kirjeldavaid metatermineid nagu 'teadvuse kõrgeim seisund' ja 'füsioloogia.' Käesoleva töö autori arvates on selline tõlgendusmudel rakendatav ka *Gv* uurimiseks ja interpreteerimiseks, mida mitmes artiklis ka tehakse.³⁰

Humanistlike baastekstide teooria on samuti välja töötatud Linnart Mälli poolt. Selle kohaselt ühendab maailma peamiste õpetuste-religioonide (budism, hinduism, konfutsianism, kristlus) baastekste keskendumine inimesele kui ülimalle väärtusele ning inimese vaimse arengu suunamisele kultuuri kaudu eesmärgiga juhtida inimene teadvuse kõrgeimasse seisundisse. Igas traditsioonis kujunesid nende baastekstide ümber ulatuslikud teksti-

³⁰ Linnart Mälli teoreetilised seisukohad sel alal on esmakordselt avaldatud artiklites: "Нулевой путь." *Töid semiootika alalt*, II (Tartu Ülikooli Toimetised, vihik 181), Tartu, 1965, lk 189–191; "Об одном возможном подходе к пониманию śūnyavāda." *Terminologia Indica*, I, Tartu, 1967, lk 13–24; "Дхарма – текст и текстопорождающий механизм." *Töid semiootika alalt*, XXIII (Tartu Ülikooli Toimetised, vihik 855), Tartu, 1989, lk 151–152. Vt Mäll 1998, lk 299–316; Mäll 2005a, lk 8–12, 30–53, 170–174. Mälli varasemate tööde bibliograafilisi andmeid vt samas, lk 224–227. Mälli tööde teoreetilist analüüsi vt: Läänemets 2008d, eriti lk 15–18. Käesoleva uurimuse raames on kultuurisemiootilist lähenemist põhjendatud artiklis 2, lk 102–107 ning rakendatud eelkõige artiklites 4, 5 ja 6.

corpused.³¹ Budismis kujutavad mahajaana suutrad, sh ka *Gv*, humanistlike baastekstide kategooriasse kuuluvate, traditsiooni kohaselt vahetult ajalooliselt Buddhalt pärit õpetusi edasi andvate varajaste suutrate – *Āgama* – edasiarendusi. Humanistlike baastekstide teoorias lähtuvalt tõlgendatakse käesolevas uurimuses *Gv* seisukohti kui kõrgema humanismi väljendusi, mille eesmärgiks on viia inimene välja kannatusrikkast eksistentsist kõrgemasse teadvuse seisundisse, mida budismi kontekstis tähistab termin 'ülim täielik virgumine' (*anuttarā samyaksambodhi*).³²

Budistliku didaktika paradigma seisukohalt vaadeldakse käesolevas uurimuses *Gv*-t kui eelkõige didaktilist teksti, mille eesmärgiks on lugejat õpetada, suunata lugeja muutma oma meelt jõudmaks kõrgeimasse teadvuse seisundisse, mida budismi metakeeles tähistatakse terminiga 'ülim täielik virgumine' (*anuttarā samyaksambodhi*).³³ Didaktilise mudeli võtmelõik on *Mañjuśrī* peatükis,³⁴ kus tarkusebodhisattva Mandžuśrī annab Sudhanale suunise meeletada ennast sellele ülimale eesmärgile ja õppida tegema bodhisattvategusid (*bodhisattvacaryā*), st rakendada kogu oma teadmine ja kogemus jäägitult teiste olendite heaks. Sellega käivitab ta õppimisprotsessi, kus õppimisele motiveeritud inimene pühendab end täielikult sellele, allutades ennast hariduse andjatele – õpetajatele-hüvesõpradele (*kalyāṇa-mitra*), pidades silmas eesmärki, milleks on 'kõikteadmine' (*sarvajñatā*). Õppimisprotsessi kirjeldatakse kui 'küpsemist' (*paripākana*); õppimisele kaasa aitavat eeldust ning ühtlasi ka õppimise ja pühendumise teel kasvatavat kvaliteeti kui 'hüvejuurt' (*kuśalamūla*).³⁵

³¹ Linnart Mälli põhilised teoreetilised tööd humanistlike baastekstide kohta ilmusid esmakordselt 2000. ja 2003. aastal: "On the concept of Humanistic Base Texts." *Sing System Studies*, vol. 28, Tartu, 200, lk 281–289; "Gīta kui humanistlik baastekst." *Bhagavadgīta*. Tartu: Biblio, 2000, lk 5–16; "On the Conception of the Humanistic Base Texts." In Manfred L. G. Dietrich und Tarmo Kulmar, hrsg., *Die Bedeutung der Religion für Gesellschaften in Vergangenheit und Gegenwart. (Forschungen zur Anthropologie und Religionsgeschichte. Band 36.)* Münster: Ugarit-Verlag, 2003, lk 137–153. Vt ka Mäll 2004, lk 213–229; Mäll 2005a, lk 175–193.

³² Humanismi kontseptsiooni rakendamisele budismi uurimisel ja tõlgendamisel ning humanismist budistlikes tekstides üldse ja *Gv*-s eriti vt artikkel 10. 'Virgumise' (*bodhi*), 'virgumismeele' (*bodhicitta*) ja 'ülimä täieliku virgumise' (*anuttarā samyaksambodhi*) mõisteid *Gv*-s käsitletakse artiklis 6. *Gv* humanistliku maailmavaate kokkuvõtlikuks väljenduseks on selle epiloog *Samantabhadracaryā-praṇidhāna*, vt artikkel 8.

³³ Vt artikkel 6.

³⁴ Vastava lõigu tõlge koos kommentaaridega on toodud artiklis 1, lk 83–85.

³⁵ *Gv* tõlgendamise didaktilist mudelit käsitleb täielikult artikkel 3. Didaktika küsimusi on käsitletud ka artiklis 2, lk 108–109, 111–115; artiklis 4, lk 172–179; ning artiklis 5, lk 313–329.

3. Gaṇḍavyūha-sūtra teksti evolutsioonist ja ajaloolisest arengust: rekonstruktsiooni katse

Gv loomise täpne aeg ei ole teada. Enamik tänapäeva uurijaid kalduvad arvama, et suutra varaseim versioon võis olla olemas juba 1. saj lõpus m.a.j. Selle seisukoha kasuks tuuakse asjaolu, et Nāgārdžunale omistatud, kuid ainult hiinakeelse versioonina säilinud teoses *Mahāprajñāpāramitā-upadeśa-śāstra* (*da zhi du lun* 大智度論)³⁶ leidub mitmeid viiteid *Gv*-le, mida tsiteeritakse siin pealkirja *Acintya-sūtra* (*bu ke si yi jing* 不可思議經) ja *Acintyavimokṣa-sūtra* (*bu ke si yi jie tuo jing* 不可思議解脫經) all. Nāgārdžuna tõenäoliseks eluajaks arvatakse olevat 2.–3. sajand m.a.j.,³⁷ seega kui ülalnimetatud šaastra peaks olema autentne Nāgārdžuna looming,³⁸ siis selles viidatud suutra pidi igal juhul olemas olema varem. Teised varaseimad tunnistused *Gv* olemasolu kohta on 5. saj algusest pärit hiinakeelsed tõlked (vt tabel allpool). Täielikult puuduvad igasugused varasemad india allikad, mis annaksid mingisuguseidki vihjeid *Gv* võimalikule dateeringule.³⁹

Tabel 2. annab ülevaate *Gv* põhilistest allikatest ja viidetest koos perioodiseeringuga.

³⁶ T 1509: 25, 57a–756c.

³⁷ Joseph Walser pakub tekstide ajaloolise dateeringu analüüsi põhjal Nāgārdžuna eluaja võimalike piiridena välja 100 e.m.a kui *terminus pro quem* ja 265 m.a.j kui *terminus ante quem* (Walser 2008: 61–63).

³⁸ Selles on põhjust kahelda, kuna jälgi *Mahāprajñāpāramitā-upadeśa-śāstra* sanskritikeelse versiooni olemasolu kohta pole leitud. Kumāradžīva (343–413) tehtud hiinakeelne tõlge pärineb alles 5. saj algusest ning võib vabalt olla kas Sise-Aasias loodud “vāle-Nāgārdžuna” tekst või isegi tõlkija ja/või tema õpilaste looming. Selline hiina päritolu tekstide autorluse omistamine nimekatele india õpetajatele ei olnud hiina budismis sugugi harv nähtus.

³⁹ India budismi ajaloolane A. K. Warder peab *Gv* tõenäoliseks loomisajaks 2.–3. sajandit (Warder 2000: 401–402); Nakamura Hajime ja Torakazu Doi arvamuse kohaselt pidi suutra olemas olema aga juba vähemalt 1. saj lõpus m.a.j (Nakamura 1987: 196; Torakazu 1978: 7–8). Luis Oscar Gómez pakub *Gv* loomisaja alumiseks piiriks välja 1. saj alguse m.a.j ning ülemiseks piiriks 3. saj teist poolt (Gómez 1967: lxxviii–lxxiv).

Tabel 1. Gv allikad ja nende kronoloogia

Aeg	Allikas	Gv pealkiri antud allikas	Gv staatus	Märkused
2. saj lõpp või 3. saj algus	Nägärdžunale omistatud <i>Mahāprajñāpāramitā- upadeśa-sūtra</i> (T 1509)	<i>Acintya-sūtra</i> (<i>bu ke si yi jing</i> 不可思議經) ja <i>Acintya vimokṣa-sūtra</i> (<i>bu ke si yi jie tuo jing</i> 不可思議解 脫經)	Omaette suutra	Alliktekst on säilinud ainult hiinakeelses tõlkes, mis on tehtud Kumāradživa poolt 402.–403. a; Nägärdžuna autorsus ei ole kindel, seega võib tegelikult olla tegemist märksa hilisema tekstiga, kui 2.–3. saj.
3.–4. saj	Rea suutrate tõlge hiina keelde, mille hilisemad versioonid kuuluvad <i>Av</i> koosseisu (T: 280-292), sh <i>Daśabhūmika-sūtra</i> vara- seim hiinakeelne versioon (pealkirjaga <i>jian bei yi qie</i> <i>zhi de jing</i> 漸備一切智德 經, T: 285)	–	–	Need suutrad jõudsid Hiinasse Sise-Aasiast ja tõendavad, et vähemalt mõned hilisemad <i>Av</i> peatükid olid olemas omaette suutratena enne, kui nad lülitati tema koosseisu.
4. saj lõpp – 5. saj algus	<i>Vilomaka-sūtra</i> (?) (<i>luo mo jia jing</i> 羅摩伽經, T 294)	<i>Vilomaka-sūtra</i> (võimalik rekonstrueeritud pealkiri; hiina keeles <i>luo mo jia jing</i> 羅摩伽經)	Omaette suutra või fragment	<i>Gv</i> osa tõlge, tehtud ajavahemikus 388–412, tõlkija Shengjiani (聖堅) poolt; langeb vaid osaliselt kokku <i>Gv</i> teadaoleva sanskritikeelse versiooni ja teiste hiinakeelsete tõlgete vastavate osadega; tundmatut päritolu.
418–420	60 kirjarulli Huayan- suutra (<i>liu shi juan hua yan jing</i> 六十捲華嚴經, T 278)	<i>Dharmadhātupraveśana- parivarta</i> (<i>ru fa jie pin</i> 入法 界品)	<i>Av</i> (<i>hua yan jing</i> 華嚴經) osa	Tegemist on varaseima teadaoleva <i>Av</i> kogumi- kuga, mis koosneb 34 peatükist; tõlgitud Buddhabhadra poolt; pärit Sise-Aasiast; <i>Gv</i> on selle viimane, 34. pt.

Aeg	Allikas	Gv pealkiri antud allikas	Gv staatus	Märkused
5. saj algus	<i>Mañjuśrīprañidhāna-sūtra</i> (<i>wen shu shi li fa yuan jing</i> 文殊師利發願經, T 296)	–	–	Omaette värssteos, mis põhiosas langeb kokku <i>Gv Samantabhadracaryā-prañidhāna</i> ga; Buddhabhadra tõlge, mis ei ole aga veel lülitatud <i>Gv</i> koosseisu; pärit tõenäoliselt Sise-Aasiast.
680-d	<i>da fang guang fo hua yan jing ru fa jie pin</i> 大方廣佛華嚴經入法界品, T 295)	<i>Dharmadhātupraśeṣanaparivarta</i> (<i>ru fa jie pin</i> 入法界品)	Omaette suutra (fragment)	<i>Gv</i> fragment Divākara tõlkes; pärit tõenäoliselt Lõuna-Indiast.
695–699	80 kirjarulli Huayan-suutra (<i>ba shi juan hua yan jing</i> 八十卷華嚴經, T 279)	<i>Dharmadhātupraśeṣanaparivarta</i> (<i>ru fa jie pin</i> 入法界品)	<i>Av</i> (<i>hua yan jing</i> 華嚴經) osa	Teine <i>Av</i> kogumik, mis koosneb 39 peatükist; tõlkitud Śikṣānanda poolt; pärit Sise-Aasiast; <i>Gv</i> on selle viimane, 39. pt.
7. saj teine pool	Šāntideva Śikṣāsamucchaya ja <i>Bodhicaryāvatāra</i>	<i>Gaṇḍavyūhasūtra</i> ; samuti viidatud peatükkide või vastavate hüvesõprade vabanemisteede (<i>vimokṣa</i>) järgi (<i>Avalokiteśvara-vimokṣa</i> , <i>Maitreya-vimokṣa</i> jt)	Omaette suutra	Tekstid sisaldab hulga tsitaate <i>Gv</i> -st; puuduvad nimelised viited <i>Av</i> -le, kuigi esineb viiteid mitmest suutrust, mis kuuluvad <i>Av</i> koosseisu, näit <i>Vajradhara</i> -sūtra
8. saj algus	Fazangi (法藏) teos <i>hua yan jing tan xuan ji</i> 華嚴經探玄記 (T 1733)	<i>jian na piao he</i> 健學驃訶 (pealkirja <i>Gaṇḍavyūha</i> foneetiline transkriptsioon hiina keeles)	Võrdsustatud kogutud <i>Av</i> -ga	Fazangi kommentaar <i>Av</i> -le (<i>hua yan jing</i> 華嚴經); esimene kord, kui pealkiri <i>Gaṇḍavyūha</i> esineb hiinakeelses allikas hiina foneetilises transkriptsioonis, tähistades tervet <i>Av</i> kogumikku
8. saj keskpaik	<i>Samantabhadra-caryā-prañidhāna</i> (<i>pu xian pu sa xing yuan zan</i> 普賢菩薩行願讚)	–	–	Iseseisev värssteos, mille tõlkis hiina keelde Amoghavadzra; põhiosas identne <i>Gv</i> hilisemate sanskriti-, tiibeti- ja hiinakeelsete versioonide lõpupeatükiga; tõenäoliselt pärit Lõuna-Indiast.

Aeg	Allikas	Gv pealkiri antud allikas	Gv staatus	Märkused
8. saj kesk-paik	<i>da fang guang fo hua yan jing ru fa jie pin si shi er zi guan men</i> 大方廣佛華嚴經入法界品四十二字觀門	<i>Dharmadhātupracēśana-parivarta</i> (<i>ru fa jie pin</i> 入法界品)	Vastab Gv <i>Śilpābhijñā</i> peatükile	Gv eraldivõetud peatükk, hiina keelde tõlkinud Amoghavajra; oluline tekst Lõuna-Indiast tulnud vadžrajaanas.
796–798	40 kirjarulli Huayan-suutra (<i>si shi juan hua yan jing</i> 四十卷華嚴經, T 293)	<i>Acintya vimokṣogocara-pracēśanasamantabhadra-caryāpṛaiṇidhāna-parivarta</i> (rekonstrueeritud sanskriti-keelne pealkiri hiinakeel-sest <i>ru bu si yi jie tuo jing jie pu xian xing yuan pin</i> 入不思議解脫境界普賢行願品)	Omaette suutra	Gv uus versioon Pradžñā tõlkes; sisaldab <i>Samantabhadracaryā-pṛaiṇidhāna</i> ja Avalokiteśvara peatüki värsosad samal kujul, mis tänapäeval teadaolevas sanskritikeelses tekstis; pärit Ida-Indiast Orissast.
8. saj lõpp või 9. saj algus	Chengguani (澄觀) teos <i>da fang guang fo hua yan jing shu</i> 大方廣佛華嚴經疏, T 1735)	<i>jian na piao he</i> 健拳驃詞 (pealkirja <i>Gaṇḍavyūha</i> foneetiline transkriptsioon hiina keeles)	Võrdsustatud kogu Av-ga	Chengguani loodud Av kommentaar, kus pealkiri Gv märgib kogu Av kogumikku.
914–924	<i>Mahāvayutpatti</i>	<i>sdong po bkod pa</i> (pealkirja <i>Gaṇḍavyūha</i> tiibetikeelne tõlge)	Omaette suutra	Mitmekeelne sõnaraamat, kus pealkiri Gv on esmakordselt tõlgitud tiibeti keelde.
9. saj kesk-paik	<i>Phal chen po</i> , Av tiibeti-keelne tõlge	<i>sdong pos brgyan pa</i> (pealkirja <i>Gaṇḍavyūha</i> tiibeti-keelne tõlge)	Av osa	Av (<i>Phal chen po</i>) täielik tõlge tiibeti keelde 45 peatükis india õpetlaste Džinamitra ja Surendrabodhi ning tiibeti lotsava Yešede poolt; Gv on selle 44. peatükk; pärit Põhja-Indiast või Sise-Aasiast.
1166	<i>Gaṇḍavyūha-sūtra</i>	<i>Gaṇḍavyūha-sūtra</i>	Omaette suutra	Gv vanim teadaolev sanskritikeelne käsikiri; pärit Nepalist.

Tabelis esitatud informatsiooni ja mõningaste intratekstuaalsete andmete põhjal esitan alljärgnevalt *Gv* ja *Av* tekstide viieks perioodiks jaotatud ajaloolise evolutsiooni rekonstruktsiooni katse.

I. 2.–3. sajand. *Gv* varaseima versiooni loomine ja kirjanepnek. Suutra esialgne pealkiri oli tõenäoliselt *Acintya vimokṣa-sūtra*, mille all teda tsiteeritakse Nāgārdžunale omistatud *Mahāprajñāpāramitā-upadeśa-śāstra*'s. Umbes samal ajal ilmub ka *Daśabhūmika-sūtra* ja mitmed teised hilisemad *Av* tsükli suutrad, mille varaseimad hiinakeelsed tõlked on teada 3.–4. sajandist. *Gv* loomiskoht on teadmata; see võis olla Lõuna-Indias Dhanyākara – Dhānyakaṭaka linnas, mida mainitakse suutra algul (Dhanyākara problemaatikat vt allpool), kuid kaalukaid argumente on ka Sise-Aasia kasuks, mis oli mahaajaana leviku baasalaks ida suunas järgnevatel sajanditel. Iseseisev värsssteos *Samantabhadra-caryā-praṇidhāna* võis ilmuda perioodi lõpuks.

II. 3. sajandi teine pool – 4. sajandi keskpaik. Pärastised *Av* tsükli tekstid levivad omaette suutratena Indias ja Sise-Aasias ning mõned neist jõuavad Hiinasse, kus ilmuvad esimesed hiinakeelsed tõlked (*dou sha jing* 兜沙經, T 280; *pu sa ben ye jing* 菩薩本業經, T 281; *zhu pu sa qiu fo ben ye jing* 諸菩薩求佛本業經, T 282; jt).⁴⁰

III. 4. sajandi teine pool – 5. sajandi esimene pool. 34 peatükist (algupäraselt omaette suutrast, sh *Gv*) koosneva *Av* kogumiku varaseima versiooni koostamine Sise-Aasias. Buddhabhadra tõi selle kogumiku Hiinasse ja aastatel 418–420 tõlkis hiina keelde. Hiinas on see tuntud “60 kirjarulli Huayan-suutra” (*liu shi juan hua yan jing* 六十捲華嚴經) nime all. *Gv* ilmub siin pealkirja all *ru fa jie pin* 入法界品 (rekonstrueeritud sanskritikeelne pealkiri: *Dharmadhātupraveśana-parivarta*), mis võib olla siseaasia päritolu või hiina tõlkijate pandud (viimase kasuks räägib asjaolu, et ei Indias ega Tiibetis seda pealkirja ei tunta). *Gv* ei sisalda veel *Samantabhadra-caryā-praṇidhāna*'t ega Avalokiteśvara peatüki värssosi. Esimene on aga juba olemas omaette pühitsustekstina ja tõlgitakse hiina keelde sellesama Buddhabhadra poolt pealkirja all *wen shu shi li fa yuan jing* 文殊師利發願經 (rekonstrueeritud sanskritikeelne pealkiri *Mañjuśrī-praṇidhāna-sūtra*). Samal perioodil ilmub hiina keeles Shengjiani tõlkes *Gv* tundmatud päritolu fragmendi tõlge pealkirja all *luo mo jia jing* 羅摩伽經, mis võib olla ka tõlkija enda pandud.

IV. 6.–8. sajand. (a) Sise-Aasias jätkub *Av* täiendamine, mille tulemusel on 7. sajandi lõpuks kujunenud uus, varasemast umbes kolmandiku jagu mahukam versioon, mille 7. sajandi lõpuks tõlgib hiina keelde Śikṣānanda. Hiinas on see tuntud 39 peatükist (algupäraselt omaette suutrast) koosneva “80 kirjarulli Huayan-suutra” (*ba shi juan hua yan jing* 八十捲華嚴經) nime

⁴⁰ Neid ja teisi varaseid *Av* tsükli suutraid on analüüsinud Nattier 2004.

all. *Gv* on selle viimane, 39. peatükk ning tema sisu on jäänud põhilises muutumatuks võrreldes “60 kirjarulli Huayan-suutra”, samuti kannab ta sama pealkirja. *Samantabhadra-caryā-praṇidhāna* ja Avalokitešvara peatüki värssosad on endiselt puudu. (b) Indias jätkab *Gv* ringlemist ja arengut omaette suutra. Pealkiri *Gaṇḍavyūha-sūtra* ilmus tõenäoliselt mitte hiljem kui 7. sajandi esimesel poolel, kuna see esineb Šāntideva *Śikṣāsamucchaya*’s ning seda tunneb ka Fazang sajandi lõpus Hiinas. Tõenäoliselt pärines Fazangi teave Xuanzangilt, kes rändas ja õppis Indias ajavahemikus 628–642. (c) Lõuna-Indias on *Gv* või vähemalt selle osad mõjukad esilekerkivate tantristlike koolkondade seas, mille tunnistuseks on Lõuna-Indiast pärit tantra õpetaja Amoghavadžra poolt 8. sajandi keskel hiina keelde tõlgitud *Gv* üks peatükk ja *Samantabhadra-caryā-praṇidhāna*. Tema ja ka Divākara tõlked pealkirjastati Hiinas *Gv* kui *Av* peatüki tähisena juba juurdunud nimetusega *da fang guang fo hua yan jing ru fa jie pin* 大方廣佛華嚴經入法界品. (d) Ida-Indias Orissas, toonases Udra riigis, oli suutra ilmselt tuntud oma esialgse pealkirja *Acintyavimokṣa-sūtra* või selle laiendatud variandi all. Seda tunnistas Hiina annaalides fikseeritud ajalooline seik, et aastal 795 saatis Udra kuningas Šubhakaradeva selle suutra ühe luksuseksemplari kingituseks Hiina Tangi keisrile, mille kašmiiri munk Pradžñjā järgnevatel aastatel hiina keelde tõlkis.⁴¹ Hiinas on see tuntud pealkirja all “40 kirjarulli Huayan-suutra” (*si shi juan hua yan jing* 四十捲華嚴經), mille alapealkirjaks on *ru bu si yi jie tuo jing jie pu xian xing yuan pin* 入不思議解脫境界普賢行願品 (rekonstrueeritud sanskritikeelne originaal *Acintyavimokṣagocarapraveśana-samantabhadra-caryā-praṇidhāna-parivarta*). See versioon on enam-vähem identne 12. saj lõpust Nepalist pärit *Gv* sanskritikeelse versiooniga, olles mõnevõrra mahukam, kui varasemad hiinakeelsed tõlked. Ta sisaldab lõpupeatükina juba *Samantabhadra-caryā-praṇidhāna* ning samuti Avalokitešvara peatüki värssosad. Hüpoteeetiliselt võib oletada, et nende ja mõningate muude materjalide lisamine suutrale peegeldab tantrismi ja “Lootossuutra” (viimast eriti Avalokitešvara peatüki osas) mõjusid tekstile.

V. 9.–12. sajand. (a) Perioodi algul näib *Gv* sanskritikeelne versioon olevat jõudnud oma lõplikku vormi, kuhu hiljem enam täiendusi pole lisatud. Tiibetis sai ta tuntuks 9. saj esimesel poole pealkirja *Gaṇḍavyūha* all, mis tõlgiti tiibeti keelde sõna-sõnalt kui *sdong po bkod pa* (*Mahāvūyutpatti* versioon) või *sdong pos brgyan pa* Džinamitra ja Surendrabodhi tõlkes.⁴² Ka Tiibetis,

⁴¹ Sellest versioonist ja tema ajaloolistest tagamaadest vt lähemalt Jan 1959.

⁴² Erinevus on tõlkevastes, millega on edasi antud pealkirja osaks olevat sanskritikeelset sõna *vyūha*. Esimeses variandis on see *bkod pa*, mis tähendab ‘korrastama, üles ehitama’, teises variandis *brgyan pa* – ‘kaunistama, ilustama’. Sanskriti-

nagu Hiinaski, ei esine *Gv* omaette suutra, vaid *Av* kogumiku peatükina. Tiibeti *Av* (*phal chen po*) on jaotatud 45 peatükiks, seega on tegemist veelgi uuema versiooniga kui hiina “80 kirjarulli Huayan-suutra” või siis selle paralleelversiooniga. Tiibetikeelne *Gv* on enam-vähem identne 12. sajandi Nepalist pärit sanskritikeelse versiooniga, samuti Orissast pärit sanskritikeelse versiooni hiinakeelse tõlkega (“40 kirjarulli Huayan-suutra”). Ei ole teada, kas *Av* kogumik jõudis Tiibetisse Sise-Aasiast või Indiast. Kuna ei sellest ega ka varasemast perioodist ei ole olemas mingeid andmeid ega jälgi *Av* kogumiku olemasolu kohta Indias, paistab Sise-Aasia hüpotees olevat tõepärasem. Teiselt poolt, asjaolu, et pealkiri *Gaṇḍavyūha* oli ilmselt tundmatu Sise-Aasias, on omakorda argument India hüpoteesi kasuks. Probleemi lahenduseks võib olla hüpotees, mille kohaselt *Av* tekst tuli Tiibetisse küll Sise-Aasiast, kuid *Gv* tuntuse ja autoriteedi tõttu Indias omaette suutra selle pealkirja all, millest tõlkijad olid kindlasti teadlikud, pealkirjastasid nad *Av* vastava peatüki india päritolu tiitliga. Teine võimalus on, et pealkiri *Gaṇḍavyūha* oli küll tuntud ka Sise-Aasias, kuid hiinakeelse “80 kirjarulli Huayan-suutra” autorid lihtsalt ignoreerisid seda ja asendasid pealkirja Hiinas juba tuntud varasema pealkirjaga *ru fa jie pin* 入法界品. Kolmas, kõige tõenäolisem hüpotees on, et *Av* koostajad Sise-Aasias asendasid selle viimase peatüki Indiast toodud uuema ja täiendatud versiooniga, mis kandis pealkirja *Gaṇḍavyūha-sūtra* peale Šikšānanda hiinakeelse tõlke valmimist, seega kusagil 8. sajandi algul, ja just see oli *Av* tiibetikeelse tõlke aluseks. (b) Mitte hiljem kui 12. sajandi keskpaigaks, tõenäoliselt aga sajand või kaks varem, oli *Gv* sanskritikeelne tekst jõudnud Nepali, kus see konserveeriti omaette suutra kui üks “Üheksast dharmāpetusest” (*nava dharmaparyāyās*), st üheksast kõige olulisemast mahajaana suutrast. Sellesse kogumikku lülitati ka Hiinas ja Tiibetis samuti *Av* peatükina tuntud *Daśabhūmika-sūtra*. 1166. aastast pärit nepaali käsikiri on vanim ja ainus tänaseni säilinud *Gv* tekstiversioon, millel põhinevad hilisemad käsikirjad ka suutra tänapäevased publikatsioonid. (c) Perioodi lõpuks hääbus budistlik traditsioon nii Indias kui ka Sise-Aasias. Sellega katkes ka *Av/Gv*-l kui autoriteetsel pühakirjal baseeruv mahajaana suund ja selle tsükli tekstide evolutsioon. Uusi tekste enam ei lisandunud ja ühtegi käsikirja ei ole tänaseni säilinud.⁴³

keelne *vyūha* ühendab mõlemad tähendused. Pealkirja *Gv* tähenduse analüüsist lähemalt artiklis 1, lk 59–62.

⁴³ Ainukese teadaoleva Sise-Aasiast pärit *Gv* sanskritikeelse tekstifragmendi kohta vt Waldschmidt 1965, lk 234–236.

4. *Gaṇḍavyūha-sūtra* võimalikust tekkekohast: neli hüpoteesi

Gv võimaliku tekkekoha osas on olemas neli ajaloolist hüpoteesi, mis kõik tuginevad ühelt poolt mõningatele tekstisisele väidetele, teiselt poolt aga tekstivälisetele faktidele (otsesed ja kaudsed viited hiina ajalookroonikates ja teistes tekstides, arheoloogia ja epigraafika andmed jm). Kuna mõlema kategooria andmeid on väga napilt, on kõikide hüpoteeside tõeväärtus üsna ühesugune ja uurimise praegusel tasemel ühegi kasuks teiste arvel otsustada ei ole võimalik.

(1) *Sise-Aasia (Hotan, Bamiyan) hüpotees*

Poolt-argumendid:

Av varasemad hiinakeelsed tõlked (“60 kirjarulli Huayan-suutra” ja “80 kirjarulli Huayan-suutra”), kuhu kuulub ka *Gv*, toodi Hiinasse Sise-Aasiast. Samal ajal paistab Indias *Av* nime kandev kogumik olevat üldse tundmatu, mis sunnibki oletama, et *Av* ja sellesse kuuluvad tekstid loodi Sise-Aasias ning levisid sealt nii Indiasse kui ka Hiinasse, mõnevõrra hiljem ka Tiibetisse.⁴⁴

Vastu-argumendid:

Gv on olnud väga populaarne ja mõjukas tekst Indias, eriti Lõuna-Indias, mahajaana kõrgajal (6.–9. saj). Sellel tekstil on olnud ka väga tugev mõju Kagu-Aasias (Ankor, Java), kuhu see on jõudnud vaieldamatult Lõuna-India kaudu. *Gv* tekstis endas ei ole ühtegi toponüümilist viidet, mida võiks seostada Sise-Aasiaga.

(2) *Lõuna-India (Andhra) hüpotees*

Poolt-argumendid:

Tekstis endas enamik ajaloolis-geograafiliselt identifitseeritavaid paiku, mida suutra peategelane noorsand Sudhana külastab oma palverännaku kestel, asuvad Lõuna-Indias (*Dakṣiṇāpatha*). Suutras olulise tähendusega suur linn (*mahānagara*) Dhanyākara, kust Sudhana pärit oli ning oma teekonda alustas, on mõningate uurijate arvates identifitseeritav muistse Andhra riigi pealinna *Dhānyakataka'*ga (tänapäeval rohkem tuntud kui Dharaṇikoṭa), ning selle lähedal olnud pühapaik *Vicitrasāradhvajavyūha* ajaloolise budismi keskuse Amāratiga.⁴⁵ Kuna just selles kohas andis

⁴⁴ Hotani või Bamiyani *Gv* võimaliku loomiskohana argumenteeris inda õpetlane Lokesh Chandra vestluses autoriga 20. detsembril 2007 Delhis Rahvusvahelises India Kultuuri Akadeemias.

⁴⁵ Dharaṇikoṭa ja Amāratī kui budismi keskuse ajaloolisest määratlusest vt Cunningham 1871, lk 530–544; Lamotte 1988, lk 344–346; Sarma 1985, lk 89–91.

rahvale mahajaana õpetusi suutras väga kõrgelt koteeritud tarkusebodhisattva Mandžušri (*Mañjuśrī*), siis võib seda pidada tugevaks argumentiks väite kasuks, et *Gv* on loodud ja kirja pandud just seal.⁴⁶

Vastu-argumendid:

Andhra teooria kasuks puuduvad täielikult igasugused tekstivälised materjalid (käsikirjaleiud, sellekohased viited teistes tekstides ja kroonikates, *Gv/Av*-ga seotud epigraafika, arheoloogia leiud).

(3) *Ida-India (Orissa, muistne Udra kuningriik) hüpotees*

Poolt-argumendid:

Gv oli selles piirkonnas väga levinud ja austatud ning hiinakeelne “40 kirjallu Huayan-suutra” on tehtud just Orissast pärit *Gv* sanskritikeelsest originaalist. Mõne uurija arvates võis tekstis kirjeldatud Dhanyākara linn olla ka muistne Bhadraka Orissas ja sellest idas asuv pühamu olla ka hoopis kuulus Ratnagiri kloosterüliskool.⁴⁷

Vastu-argumendid:

Gv populaarsuse kõrgeaeg Udras langeb kindlatel andmetel hilisematesse sajanditesse (7.–9. saj; meenutagem, et Orissa kuningas saatis endale kuuluva *Gv* luksuseksemplari Tangi keisrile kingituseks 795. aastal); ei ole olemas mingeid tekstilisi ega muid viiteid *Gv* ja *Av*-ga seotud võimaliku tekstiloome kohta Orissas varasematel sajanditel (1.–3. saj), mis on kokkuleppeliselt arvatud *Gv* loomisajaks.

(4) *Põhja-India (Šrāvasti) hüpotees*

Poolt-argumendid:

Gv algab Buddha jutluse kirjeldusega Šrāvastis, mis oli tähtis budistlik keskus Buddha aegadest peale (5. saj e.m.a) kuni Gupta dünastia valitsusajani (3.–5. saj m.a.j). Samuti pidi *Gv* olema hästi tuntud ja autoriteetne 6.–7. sajandil Nālanda õpetlaste seas, mida tõestavad arvukad viited sellele suutrale Šāntideva teostes *Śikṣāsamucchaya* ja *Bodhicaryāvatāra*. Mitmed 6.–7. saj Hiinas tegutsenud misjonär-mungad-tõlkijad, silmapaistvad *Av* tundjad (Guṇavarman, Guṇabhadra, Divākara jt), olid pärit Põhja-Indiast.

Vastu-argumendid:

Ei ole olemas pea-aegu mitte mingisuguseid andmeid mahajaana levikust ja tekstiloomest selles piirkonnas enne 5.–6. sajandit.

⁴⁶ Mõnevõrra pikemalt on “Lõuna-teooriast” koos viidetega juttu artiklis 1, lk 67–68. Vt ka Walser 2007, lk 25–27.

⁴⁷ Vt Lee 1994.

5. Teksti pealkirjast, kompositsioonist ja sūžee põhiliinidest

Eri ajastutest ja tekstitraditsioonidest (mis on tõenäoliselt kujunenud ühe algse traditsiooni hargnemise tulemusel) pärit redaktsioonides esineb *Gv* vähemalt kolme erineva pealkirja all: *Gaṇḍavyūha-sūtra*, *Dharmadhātupraveśana-parivarta* ja *Acintyavimokṣa-sūtra*. Esimene on suhteliselt hilise (alates 6.–7. saj) Indias levinud versiooni pealkiri, mis on tänapäeval tuntud selle teksti n-ö standardpealkirjana ning ka tiibetikeelse pealkirja (*sdong pos brgyan pa*) tõlke aluseks. Teine on hiinakeelsete versioonide pealkirjast *ru fa jie pin* 入法界品 tagasi “sanskritiseeritud” pealkiri.⁴⁸ Kolmas on samuti hiinakeelsete allikate põhjal rekonstrueeritud tõenäoliselt algupärane pealkiri, millel on lisaks teada veel kaks teisendit: *Acintya-sūtra* ja *Acintyavimokṣagocara-praveśana-samantabhadra-caryā-praṇidhāna-parivarta*. Standardpealkirja *Gaṇḍavyūha-sūtra* eestikeelseks vasteks on selle töö autor välja pakunud “Põimiksuutra”.⁴⁹

Kompositsiooniliselt koosneb suutra tekst kolmest temaatilisest plokist. Need on:

1. proloog ehk sissejuhatav peatükk (*nidānaparivarta*);
2. 53 peatükist koosnev põhiosa, mis kirjeldab suutra peakangelase noormees Sudhana palverändu hüvesõprade (*kalyāṇamitra*) juurde ning hüvesõprade õpetusi;
3. 62. salmist koosnev euloogiline lõpupeatükk *Samantabhadra-caryā-praṇidhāna* (‘Samantabhadra töötus’).⁵⁰

Proloogi algusosa ülesehitus on standardne ja sarnane kõikidele mahaajaana suutratele. Tekst algab *Āgama* tekstidest üle võetud tüüpilise alguslausega: *evaṃ mayā śrutam / ekasmin samaye bhagavān...* (“Nõnda olen ma kuulnud. Ükskord viibis Bhagavat...”), millele järgneb suutra kuulutamise koha (*Gv*-s on selleks ajalooline Buddha peatuspaik Anāthapindada aed

⁴⁸ Selle pealkirja, mis tähendab ‘Seadmusevalda sisenemise peatükk’ autentsust ja võimalikku india algupära kinnitab tekstisisene seik, kus Mandžušri antavat õpetust Dhanyākara linna rahvale nimetatakse suutraks, mis kannab väga sarnast pealkirja – *Dharmadhātunayaprabhāsa* – ‘Seadmusevalda juhata valgu’; vt artikkel 1, lk 73.

⁴⁹ Pealkirja tähenduse analüüs ja eestikeelse tõlkevaste põhjendus on antud artiklis 1, lk 59–62; eri pealkirjadega tekstiversioonide võrdlevat kronoloogiat vt käesoleva sissejuhatuse 3. alajaotuses.

⁵⁰ Suutra kompositsiooni ja sūžee analüüs on antud artiklis 1, lk 62–70, ning artiklis 2, lk 100–102.

Džeta metsas suure linna Šrāvasti lähedal) ja kaaskonna (*Gv*-s on selleks 5000 bodhisattvat, 500 arhatti-šraavakat ja äramärkimata hulk maailma isandaid; neist 150 bodhisattvat ja 11 šraavakat on nimepidi üles loetud) äramärkimine ja kirjeldus. Sellele järgneb Buddha keskendumisseisundi (*samādhi*) ja sellega kaasnevate imepäraste visioonide kirjeldus.⁵¹ *Gv*-le iseloomulik on asjaolu, et Buddha isik on siin täielikult depersonifitseeritud; Buddha ei lausu suutras ainsatki õpetussõna, ta annab oma kohalolekust märku ainult oma erilise keskendumisseisundi kaudu, mis kandub transpersonaalselt edasi bodhisattvatele.

Ühelt poolt avaldub *Gv*-s jõuliselt tendents didaktilise ja lüsioloogilise ainese mütologiseerimisele, mis eriti tugevalt avaldub just proloogis. Siin on arendatud välja ja detailselt kirjeldatud mütoloogiliste ideaalsete maailmade (buddhaväljade – *buddhakṣetra*) visioonid, mis ilmuvad teatud teadvuse seisundites, mida siin ja mujal mahajaana kirjanduses tähistatakse terminiga *samādhi*.⁵² Välja on arendatud mütoloogiliste bodhisattvate – Mandžušrī, Samantabhadra, Maitreja ja Avalokitešvara⁵³ – kujud ning ajatu ja kõikjalviibiva buddha Vairotsana (*Vairocana*) kontseptsioon.⁵⁴

Teiselt poolt avaldub *Gv*-s tendents bodhisattvatee (*bodhisattvacaryā*) maisele ja realistlik-psühholoogilisele kujutamisele. Rõhutatakse selle universaalsust ja ilmalikkust. Sudhana läheneb hüvesõpradele reaalse küsimusega: kuidas õppida tegema bodhisattvategusid (*katham bodhisattvena bodhisattvacaryāyām śikṣitavyam*).⁵⁵ Hüvesõbrad annavad talle konkreetseid juhiseid, igaüks oma “alalt”, oma “aine” või “kunsti” kohta. Iga “ainet” määratletakse kui spetsiifilist ‘bodhisattva vabanemise väravat’ (*bodhisattva-vimokṣamukha*). Bodhisattvateel käiv õpilane peab seega läbima hulga üksik-kunstide “väravaid”, jõudmaks lõpuks integreeritud bodhisattvateadmiseni

⁵¹ Proloogi süžeeiline on käsitletud ja kirjeldatud artiklis 1, lk 63–65, ja artiklis 2, lk 100–101.

⁵² Termin *samādhi* analüüsi koos viidetega vt artiklis 4, lk 166 joonealune märkus 3. *Samādhi* kui “teooria” tõlgendusest vt artikkel 3, lk 197, 2.3.2. Keskendumisseisundeid ja nende seost visioonidega *Gv*-s ja teistes mahajaana tekstides on põhjalikult analüüsinud David McMahan (McMahan 2002, eriti 4. ja 5. peatükk lk 111–177).

⁵³ Bodhisattva Avalokitešvara kuju põhjalikule analüüsile *Gv*-s on tervikuna pühendatud artikkel 5.

⁵⁴ Buddha Vairotsana kuju ja tähendust *Av*-s ja *Gv*-s on hiina *huayan*-koolkonna seisukohtadest lähtuvalt analüüsinud Francis Cook: Cook 1972; vt ka Cook 1977, lk 90–108.

⁵⁵ Sudhana kui õppija prototüübi motivatsiooni bodhisattvatele asumiseks ja bodhisattvategude õppimiseks on käsitletud artiklis 1, lk 66–67; Sudhana küsimused Mandžušrīle on toodud samas lk 83–84; vt ka artikkel 6, lk 116–117.

('kõikteadmiseni' *sarvajñatā*), mida esindavad mütoloogilised arhetüüpsed bodhisattvad Mandžuśrī, Maitreja ja Samantabhadra.⁵⁶

Kõik hüvesõprade peatükid (v.a esimene – Mandžuśrī peatükk⁵⁷), kuigi erineva mahuga, on standardse ülesehitusega, järgides üldiselt selgelt eristatavat seitsmeosalist põhiplaani, mis *Gv* kujundlikus ja formaalses keeles kirjeldab bodhisattva haridusprotsessi.⁵⁸

Gv kompositsioonil ja süžeel on mängida oma kindel osa teksti lüsioloogilises ja didaktilises skeemis. Proloogi funktsiooniks on meelestada lugeja võimsate visioonide kujustamise teel oma meele muutmisele vastavalt budistliku lüsioloogia põhimõtetele. Juhtmotiiv selles on 'suur kaastunne' (*mahākaruṇā*), mis on proloogis ka Buddha samaadhi ajendiks ja vallandajaks. Kindla skeemi järgi üles ehitatud hüvesõprade peatükkides antakse kindlad didaktilised juhised üksikute bodhisattvateadmiste ja -kogemuste omandamiseks, mida budismi mõistesüsteemis kirjeldatakse kui virgumismeele arendamist.⁵⁹ Viimastes peatükkides (*Maitreya*, *Mañjuśrī* ja *Samantabhadra*) ning suutra epiloogis *Samantabhadra-caryā-praṇidhāna* antakse integraalne kujundlik visioon ja pühendumuslik kirjeldus igakülgset küpsenud (*paripācita*) bodhisattvateadvusest, mille subjektiivset aspekti kirjeldab budistlik metatermin 'kõikteadmine' (*sarvajñatā*) ja objektiivset aspekti metatermin 'seadmusevald' (*dharmadhātu*)⁶⁰. Seda ülimalt integreeritud teadvuse seisundit iseloomustab bodhisattva kõrgendatud motivatsioon tegutseda jäägitult ja ego-vabalt kõikide teiste olendite heaks.

⁵⁶ Bodhisattvate karakteristikuid *Gv*-s on analüüsitud artiklis 2, lk 109–113.

⁵⁷ Mandžuśrī peatüki kommenteeritud tõlge on toodud artiklis 1, lk 72–86.

⁵⁸ Hüvesõprade peatükkide seitsmeosalist standardplaani on kirjeldatud ja analüüsitud artiklis 5, lk 303–304 ja artiklis 7, lk 24. Esimeses artiklis on põhjalikult analüüsitud bodhisattva Avalokitešvara peatükki koos selle võimaliku ajaloolise tausta ja võrdlevate aspektide väljatoomisega teistes mahajaana suutrates. Teises artiklis on tekstinäitena toodud ühe – nais-hüvesõbra Prabhūtā peatüki – kommenteeritud tõlge eesti keelde (lk 25–31).

⁵⁹ *Gv* didaktilist skeemi käsitletakse eeskätt artiklis 3 ja artiklis 5 (eriti lk 301–304). Virgumismeele (*bodhicitta*) mõistet *Gv*-s analüüsitakse artiklis 6.

⁶⁰ Mõistet *dharmadhātu* analüüsitakse eelkõige artiklis 2, lk 116–118; vt ka artiklit 1, lk 64 ja artiklit 7, lk 21 joonealune märkus 1.

6. Personoloogias

Personoloogilistel tüüpidel on *Gv* lüsioloogilises mudelis kanda väga oluline roll. Nad esindavad õpetuse ja bodhisattvate tegevuse eri aspekte, mis ongi *Gv* religioosse didaktika objektiks. Töös käsitletakse eraldi järgmisi personoloogilisi tüüpe:

1. noormees Sudhana kui bodhisattvatele asujate ja õppijate arhetüüpne koondkuju;
2. hüvesõbrad (*kalyāṇamitra*) mitme alatüübiga;
3. bodhisattvad;
4. šraavakad (*śrāvaka*).

Buddhat/buddhasid omaette personoloogilise tüübina ei käsitleta, sest *Gv* lüsioloogia kontekstis on buddha mõiste depersonaliseeritud ja kirjeldatud üldistatult kõrgeimat teadvuse seisundit esindava printsiibi või kujundina. Ajalooline Buddha Šākjamuni on tekstis ainult markeeritud. Tähtsaimaks buddha-sümboliks on *Gv*-s buddha Vairotsana (*Vairocana*), kes ühendab ja samal ajal põhjustab kõiki bodhisattvate keskendumisseisundeid (*bodhisattvasamādhi*) ning kes on hilisemas vadžrajaana traditsioonis tõstetud ürgbuddha (*āḍibuddha*) staatusesse.⁶¹ Suutras rikkalikult esindatud otseselt buddha Vairotsanaga seotud lüsioloogilist mõiste- ja kujundiaparaati käesolevas töös ei käsitleta. Buddhade kategooriasse kuulub ka suur hulk suutras nimetatud, kuid mitte lähemalt kirjeldatud mütolooilisi buddhasid, kes jagunevad kahte gruppi:

- (a) teiste buddhaväljade buddhad (eriti proloogis);
- (b) varasemate ajastute buddhad (eriti hüvesõprade küpsemisprotsesside kirjeldustes).

Nende nimede sümboolse tähenduse analüüs võib kindlasti pakkuda teatavat huvi mahajaana kirjanduse poeetiliste väljendusvahendite uurimise seisukohalt. Käesolevast uurimisest jääb see teema aga välja, kuna siin aluseks võetud didaktilise tõlgendusmudeli seisukohalt neil autori arvates ühekaupa võetuna olulist tähtsust ei ole.

Sudhana

Sudhana on suutra "jutustuse" peakangelane. *Gv* personoloogias on tal täita eriline roll vähemalt kahes aspektis. Esiteks sotsiaalses aspektis, mis avaneb Sudhana seisuses ja sotsiaalses staatuses. Tema lahutamatuks tiitlik on *śreṣṭhīhidāraka*, mis tähendab jõukate linnakodanike järeltulijat. See on

⁶¹ Buddha Vairotsana kohast ja tähtsusest *Av*-l baaseruvas *huayan*-budismis vt Cook 1972; Cook 1977, lk 90–108.

käesoleva töö autori arvates oluline vihje, märkides suutra potentsiaalseks ja (suutra autorite poolt) ettekavatsetud sihtgrupiks ilmaliku jõuka ja haritud kirjaoskaja noorema põlvkonna linnakodaniku.⁶² Tähelepanuväärne on ka see, et Sudhana vaimse teekonna eesmärgiks ei ole mungaks ehk bhikšuks (*bhikṣu*), vaid bodhisattvaks saamine. Võimekate bodhisattva-kandidaatidena on suutra alguses (Mandžuśrī peatüks) küll ära märgitud ka noori bhikšusid,⁶³ kuid peategelaseks on siiski valitud ilmalik noormees.⁶⁴ Teiseks on Sudhana kaju oluline üldistuse, universaalse õppija arhetüübina, keda esitatakse idealiseeritud eeskujuna. Mahajaana suutrate kui religioosse didaktika õpperaamatute üldise stiili ja eesmärgi kohaselt ei iseloomustata ega kirjeldata Sudhana isiksust *Gv*-s “realistlikult” tänapäeva psühholoogia ja kirjandusstandardite mõttes, vaid selle alusel, kuidas ta on teostanud mahajaana budismi seisukohalt olulisi religioosseid lüsioloogilisi ideaale, mida kokkuvõtlikult tähistatakse terminiga ‘hüvejuur’ (*kuśalamūla*).⁶⁵

Hüvesõbrad

Hüvesõbrad (*kalyāṇamitra*) on *Gv* kõige olulisemaks personoloogiliseks kategooriaks, esindades budistliku õpetuse ja kultuuri (*dharma*) edasiandjaid. Nende tüpoloogia hõlmab laia galerii suutra loomisaegse India ühiskonna sotsiaalsetest tüüpideist ja mütoloogilistest olenditest. Mahajaana religioosses didaktikas on neil täita asendamatu roll, sest ainult nende abil ja nende poolt vahendatud teadmise kaudu on võimalik vaimselt küpsetel inimestel jõuda pöördumatult bodhisattva tasemele. Hüvesõbrad kehastavad universaalseid õpetajaid, teadmiste ja kogemuste hoidjaid ning edasiandjaid.⁶⁶ Tekst apologeerib ka õppija ehk bodhisattvateele asuja (Sudhana

⁶² Sudhana sotsiaalse staatuse ning tiitlite *śreṣṭhin* ja *śreṣṭhidāraka* analüüs on antud artiklis 1, lk 66–67, eriti joonealune märkus 9; suutra tõenäolist orienteeritust ilmalikule linnakodanikkonnale käsitletakse artiklis 3.

⁶³ Seda stseeni analüüsitakse artiklis 4, lk 176–178.

⁶⁴ See on *Gv* oluline erinevus näiteks varajase *Ratnakūṭa* tsükli suutra *Ugrapariprccha*’ga, kus bhikšuks hakkamist peetakse bodhisattvateele asumise vältimatuks eelduseks. Vt Nattier 2007, lk 101–136, eriti 121–127.

⁶⁵ Hüvejuure mõistet analüüsitakse artiklis 4, lk 171–176. Sudhanat kui bodhisattvateele asujat iseloomustavaid omaduste nimekirju käsitletakse ja analüüsitakse artiklis 1, lk 75–77; artiklis 2, lk 111–112; artiklis 4, lk 175; artiklis 5, lk 313–316, artiklis 7, lk 25.

⁶⁶ Hüvesõprade tüpoloogiaid ja nende rolle käsitletakse artiklis 2, lk 113–116; artiklis 3, lk 69–70; artiklis 4, lk 176; artiklis 5, lk 301–304; artiklis 7, lk 21–23 ja artiklis 10, lk 5–6.

kehastuses) ülimalt aupaklikku suhtumist hüvesõpradesse.⁶⁷ *Gv* esindab hüvesõprade kaudu jõuliselt mahajaana didaktika suunda, mille kohaselt ka ilmalikud teadmised ja kunstid kuuluvad bodhisattvateadmise valdkonda, mida bodhisattvaks pürgija peab õppima.

Hüvesõbrad jaotuvad kõigepealt kaheks alagrupiks:

(a) reaalsed inimtüübid, kes esindavad vanaindia peamiselt linnaühiskonna eri seisusi, kihte ja professionee;

(b) mütoloogilised kujud.

Mahajaana religioosse didaktika seisukohalt neil kahel tüübil olulist vahet ei tehta. Iga tüüp ja iga konkreetne hüvesõber esindab võrdsel määral bodhisattvate õpetajaid, kes valdavad perfektselt oma kunsti või kutsumust, mida keegi on kutsunud edasi andma. Iga hüvesõber õpetab Sudhanale mingit konkreetset spetsiifilist "ainet" suures bodhisattva "haridusprogrammis".⁶⁸ Erandi moodustavad kolm mütoloogilist bodhisattvat – Mandžušrī, Samantabhadra ja Maitreja –, kes kehastades vastavalt teadmisi ja tarkust, universaalset headust ning sõbralikkust, on tõstetud märgatavalt kõrgemale tasemele, kui ülejäänud. Välja arvatud nimetatud kolm, on hüvesõprade ühiseks omapäraks asjaolu, et olles ise bodhisattvate õpetajad, tunnistavad nad kõik oma piiratust vaid ühe valdkonnaga ja selles osas allajäämist bodhisattvatele kui universaalset kõikteadmist valdavale tüübile.

Tabelis 1. on esitatud hüvesõprade alatüüpide ja nimetuste loetelu (sulgudes on antud iga tüübi esindajate arv suutras; iga tüübi all taandreas on nimepidi üles loetud kõik selle esindajad; igale nimele järgneb sulgudes nime teaduslik transliteratsioon, nime tõlge ja järjekorranumber hüvesõprade reas kogu suutra lõikes).

⁶⁷ Näiteks Mandžušrī peatükis, vt artikkel 1, lk 83, 85.

⁶⁸ Huvitav "ainete" või "kunstide nimekiri on esitatud *Indriyeśvara* peatükis, vt artikkel 3, lk 196, 2.2.1.

Tabel 2. Hüvesõprade tüübid ja nende esindajad Gv-s

Realistlikud tüübid (16, kokku 36 isikut)	Mütoloogilised tüübid (7, kokku 18 isikut)
<p>1. Budistlik kerjasmunk e bhikšu (<i>bhikšu</i>) (5) Meghaśrī (<i>meghaśrī</i>, 'pilvetäis õnn', 2.) Sāgaramegha (<i>sāgaramegha</i>, 'merepilv', 3.) Supratiśhita (<i>supratiśhita</i>, 'hea tugi', 4.) Sāradhvadža (<i>sāradhvaja</i>, 'vägev lipp', 7.) Sudaršana (<i>sudaršana</i>, 'hea väljanägemisega', 12.)</p> <p>2. Budistlik nunn e bhikšuni (<i>bhikšuni</i>) (1) Sinhavidžrimbhitā (<i>siṅghavijjimbhitā</i>, 'lõvisirutus', 25.)</p>	<p>1. Bodhisattva (5) Mandžuśrī (<i>mañjuśrī</i>, 'magus õnn', 1., 53.) Samantabhadra (<i>samantabhadra</i>, 'üleni hea', 54.) Maitreja (<i>maitreya</i>, 'sõbralik', 52.) Avalokiteśvara (<i>avalokiteśvara</i>, 'alla vaatav isand', 28.) Ananjanāgāmin (<i>ananyajāmin</i>, 'kõrvalekaldumatu', 29.)</p> <p>2. Jumal (<i>deva</i>) (1) Mahādeva (<i>mahādeva</i>, 'suur jumal', 30.)</p>
<p>3. Majaperemees (<i>gṛhapati</i>) (4) Vidvas (<i>vidvas</i>, 'teadja', 15.) Vēśhila (<i>veśhila</i>, 'paikapanija', 27.) Suśāndra (<i>sucandra</i>, 'kaunis kuu', 48.) Adžitasena (<i>ajitasena</i>, 'võitmatu vägi', 49.)</p>	<p>3. Maajumalanna (<i>prthivīdevatā</i>) (1) Sthāvarā (<i>sthāvarā</i>, 'püsiiv', 31.)</p>
<p>4. Gildiivanem (<i>śreṣṭhin</i>) (4) Mukta (<i>muktaka</i>, 'vabanenu', 6.) Ratnatšūda (<i>ratnacūda</i>, 'kalliskivisoeng', 16.) Utpalabhūti (<i>utpalabhūti</i>, 'lootosehe', 22.) Džajottama (<i>jyottama</i>, 'ülivõidukas', 24.)</p>	<p>4. Ööjumalanna (<i>vātrīdevatā</i>) (8) Vāsantī (<i>vāsantī</i>, 'kevadine', 32.) Samantagambhīraśrīvimalaprabhā (<i>samantagambhīraśrīvimalaprabhā</i>, 'kõikehõlmav sügav ja särav puhas valgus', 33.) Pramuditānājadžagadvirośanā (<i>pramuditānāyajāgadvirocana</i>, 'rõõmutoov sära, mis paistab olenditele', 34.) Samantasattvatrāṇojalīśrī (<i>samantasattvatrāṇojalīśrī</i>, 'kõikehõlmav olendite päästmise vägi', 35.) Praśāntarutasaḡaravatī (<i>praśāntarutasaḡaravatī</i>, 'ookeanisarnane hädade vaigistaja', 36.) Sarvanagararakṣasambhavatejaśrī (<i>sarvanagararakṣasambhavatejalīśrī</i>, 'kõikide linnade kaitsmisest sündinud hiilgus', 37.)</p>

Realistlikud tüübid (16, kokku 36 isikut)	Mütoloogilised tüübid (7, kokku 18 isikut)
	Sarvavrikšāpraphullanasukhasamvāsā (<i>sarvavrikšāpraphullanasukhasamvāsā</i> , 'kõikide puude õites õnnelikult elaja', 38.) Sarvadžagadrakšāpranidhānavīryaprabhā (<i>sarvadžagadrakšāpranidhānavīryaprabhā</i> , 'kõikidele olenditele kaitset töötava tarmukuse valgus', 39.)
5. Vaga emand (<i>upāsikā</i>) (4) Āśā (<i>āśā</i> , 'lootus', 8.) Prabhūtā (<i>prabhūtā</i> , 'küllus', 14.) Atśalā (<i>atśalā</i> , 'liikumatu', 20.) Bhadrottamā (<i>bhadrottamā</i> , 'ülimalt hea', 46.)	5. Lumbinī metsasalu jumalanna (<i>lumbinīvanadevatā</i>) (1) Sutedžomandalaratišri (<i>sutedžomandalaratišri</i> , 'ülima hülguse ringi rõõm', 40.)
6. Braahman (<i>brāhmaṇa</i>) (2) Džajošmājatana (<i>žajošmājatana</i> , 'võidula', 10.) Šivarāgra (<i>šivarāgra</i> , 'Šiva kummardaja', 50.)	6. Jumalate tütar (<i>devakanyā</i>) (1) Surendrābhā (<i>surendrābhā</i> , 'jumalate isanda valgus', 43.)
7. Kuningas e raadža (<i>vāja</i>) (2) Anala (<i>anala</i> , 'tuli', 18.) Mahāprabha (<i>mahāprabha</i> , 'suur hülgus', 19.)	7. Buddha ema e bodhisattva sünnitaja (<i>bodhisattoanetri</i>) (1) Mājadevī (<i>mājadevī</i> , 'näivuse jumalanna', 42.)
8. Rohukaupmees (<i>gāndhika</i>) (1) Samantanetra (<i>samantanetra</i> , 'kõikenägev silm', 17.)	
9. Poiss (<i>dāraka</i> , <i>śreṣṭhidāraka</i>) (4) Indriješvara (<i>indriješvara</i> , 'võimete isand', 13.) Višvamitra (<i>višvamitra</i> , 'kõikide söber', 44.) Šilpābhidžnja (<i>šilpābhidžnja</i> , 'kunstide tundja', 45.) Šriśambhava (<i>šriśambhava</i> , 'õnnega sündinud', 51.)	
10. Tütarlaps (<i>kanyā</i> , <i>dārikā</i>) (3) Maitrajāni (<i>maitrajāni</i> , 'sõbralik', 11.) Gopā (<i>gopā</i> , 'karjusneiu', 41) Šriṃmati (<i>šriṃmati</i> , 'õnnemöte', 51.)	

Realistlikud tüübid (16, kokku 36 isikut)	Mütoloogilised tüübid (7, kokku 18 isikut)
11. Kirjatark (<i>dramiida</i>) (1) Megha (<i>megha</i> , 'pilv', 5.)	
12. Erak (<i>iṣṭi</i>) (1) Bhīṣmottaranirghoṣa (<i>bhīṣmottaranirghoṣa</i> , 'hirmsahääleline', 9.)	
13. Rändõpetlane (<i>paritorājika</i>) (1) Sarvagāmin (<i>sarvagāmin</i> , 'kõikjal käija', 21.)	
14. Meremees (<i>dāśa</i>) (1) Vaira (<i>vaira</i> , 'võõras', 23.)	
15. Kullassepp (<i>hairanyaka</i>) (1) Muktāsāra (<i>muktāsāra</i> , 'vabanemise rünnak', 47.)	
16. Suurtsugu emand (<i>bhāgavati</i>) (1) Vasumitrā (<i>vasumitrā</i> , 'jõukas sõbranna', 26.)	

Alljärgnevalt antakse hüvesõpradena esitatud reaalsete inimtüüpide – seisuste ja elukutsete esindajate – lühimääratlused.

Bhikšu (*bhikṣu*) – budistlik kerjasmunk, koguduse ehk sangha (*saṃgha*) liige; ilmalikust elust loobunud kindlad mungatöötused andnud meessoost isik.⁶⁹

Bhikšuni (*bhikṣuṇī*) – budistlik nunn.⁷⁰

Vaga emand (*upāsikā*) – ilmalik naissoost budist ja koguduse toetaja, tavaliselt pärit jõuka linnaelanikkonna seast; meessoost vaste on upaasaka (*upāsaka*).⁷¹

Majaperemees (*gṛhapati*) – jõukas linnakodanik, majaomanik ja ettevõtja või kaupmees.⁷²

Gildivanem (*śreṣṭhin*) – juhtiv kaupmees või kaupmeeste gildi vanem; laiemalt – silmapaistval positsioonil olev väga jõukas inimene olenemata seisusest või ametist.⁷³

Braahman (*brāhmaṇa*) – vaimulik, esimese seisuse (*varṇa*) esindaja neljast.⁷⁴

Kuningas e **raadža** (*rāja*) – riigi või osastisriigi valitseja vana- ja kesk-aegses Indias. Raadžad kuulusid reeglina teise, sõjameeste (*kṣatriya*) seisusesse ja olid poliitilise võimu teostajaiks.

Rohukaupmees (*gāndhika*) – kasti (*jāti*) nimetus, kuhu kuulusid rohtude ja lõhnaainete müüjad.

Poiss, noorhärä (*dāraka, śreṣṭhidāraka*) – *dāraka* 'poiss, noormees', tähendab pigem ealist gruppi kui seisust. *Śreṣṭhidāraka* täiendliide *śreṣṭhi*- viitab aga kindlalt noormehele "hea perekonnast", gildivanema või muu jõuka silmapaistval positsioonil asuva mehe pojale (vt 'gildivanem' koos vastavate viidetega).

Tütarlaps (*kanyā, dārikā*) – eelmise naisvaste.

Kirjatark (*dramiḍa*) – draviidi päritolu õpetlaste-grammatikute koolkonna liige Lõuna-Indias.

Erak (*rṣi*) – hinduistlik erak-õpetlane ja/või askeet.

Rändõpetlane (*parivrājika*) – mittebudistlik rändmunk.

⁶⁹ Vt Mäll, Läänemets, Toome 2006, lk 89.

⁷⁰ Samas, lk 145.

⁷¹ Samas, lk 228.

⁷² Selle termini analüüsi vanaindia sotsiaalses ja eriti budistlikus kontekstis vt Nattier 2007, lk 22–24. Edgerton (1953, lk 214) pakub selle termini provisoorseks vasteks *capitalist*.

⁷³ Selle termini filoloogiline ja sotsiaalne analüüs on antud artiklis 1, lk 66, joonealune viide 9.

⁷⁴ Vt Mäll, Läänemets, Toome 2006, lk 29.

Meremees (*dāśa*) – meremeeste ja kalurite kasti liige.

Kullassepp (*hairanyaka*) – kullasseppade-juveliiride kasti liige.

Suurtsugu emand (*bhāgavati*) – ebaselge tähendusega seisuse esindaja; Edgertoni järgi hindu jumalate Šiva või Višnu naissoost järgija.⁷⁵ Seda tiitlit kandvat *Gv* tegelast Vasumitrād kirjeldatakse aga pigem kui kurtisaani.⁷⁶

Hüvesõprade peatükid, eriti need, kus hüvesõpradena esinevad ülal kirjeldatud reaalsed inimtüübid, pakuvad ka rikkalikku ainekust *Gv* loomise aegse India ühiskonna ja sotsiaalsete suhete, samuti poliitika ja ajaloolise geograafia kohta. Käesoleva dissertatsiooni koosseisu kuuluvates artiklites ei ole seda teemat üksikasjalikult käsitletud, seepärast alljärgnevalt mõned viited suutras esindatud ajaloolisele geograafiale ja sellega seotud terminoloogiale.

Gv annab olulist teavet asustusüksuste nimetuste kohta sanskriti keeles tema loomisaegses Indias. Iga hüvesõbra asukoha kohta antakse tavaliselt määratlus, missugust tüüpi asula/linnaga on tegemist. Alljärgnevas tabelis esitatakse suutras esinevate kohanimedede loetelu koos asunduste ja maalade kategooriate nimetustega.

⁷⁵ Edgerton, 1953, lk 408.

⁷⁶ Selle tegelase analüüsi ja tähenduse kohta *Gv*-s vt Paul, 1979, lk 155–156.

Tabel 3. Gv kohanimed ja nende kategooriad

Kohanimi	Kategooria	Maa või regioon	Paik	Seotud sündmus ja persoon
Šrāvastī (<i>Śrāvastī</i>)	[Suutras nimetamata]	[Suutras nimetamata]	Anātha-pindada aed Džeta metsasalus	Buddha jutluse koht
Dhanyākara (<i>Dhanyākara</i>)	Suur linn (<i>mahānagara</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)	Vitśitrasāra-dhvaḍḍa (<i>Vitśitrasāra-dhvaḍḍa</i>) pühamu (<i>caitya</i>)	Sudhana elupik, kus Mandžušri andis õpetusi
Rāmavarānta	Maakond (<i>janapada</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)	Sugriva mägi (<i>parvata</i>)	Bhikšu Meghaśri, 1. hüvesõbra asupaik
Sāgarāmukha	Piirkond (<i>dikṣpratyud-deśa</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Bhikšu Sāgaramegha, 2. hüvesõbra asupaik
Sāgaratūra	Lähtepunkt Lankale (<i>lankāpatha</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Bhikšu Supratīśthita, 3. hüvesõbra asupaik
Vadžrapura (<i>Vajrapura</i>)	Draviidide kogukond (<i>dramiḍa-paṭṭana</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		(Draviidi soost?) keeleteadlase (<i>dramiḍa</i>) Megha, 4. hüvesõbra asupaik
Vanavāsī	Maakond (<i>janapada</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Gildivanem (<i>śreṣṭhin</i>) Muktake, 5. hüvesõbra asupaik
Mīlaspharana (<i>Mīlaspharana</i>)	India lõunatiipp (<i>jambudvīpa-śrīṣa</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Bhikšu Sāradhvaḍḍa, 6. hüvesõbra asupaik
Mahāprabha	Linn (<i>nagara</i>)	Samudra-veetäini piirkond (<i>pratyuddeśa</i>) Lõunamaal (<i>dakṣiṇāpatha</i>)	Samantavjūha (<i>samantavjūha</i>) aed (<i>udjūna</i>)	Vaga emanda (<i>upāsikā</i>) Āśā, 7. hüvesõbra asupaik
Nālayu (<i>Nālayu</i>)	Maakond (<i>janapada</i>)	Mereäärne ala (<i>samudravetātī</i>) Lõunamaal (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Erak (<i>ṣī</i>) Bhīmottara-nirghoša, 8. hüvesõbra asupaik

Kohanimi	Kategooria	Maa või regioon	Paik	Seotud sündmus ja persoon
Īšana (<i>īšana</i>)	Maakond (<i>janapada</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Braahman Džayośmājatana, 9. hüvesõbra asupaik
Sinhavidžrimbhita (<i>Siṅghaviṅgimbhita</i>)	Linn (<i>nagara</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Tütartlaps (<i>kanyā</i>) Maitrāyani, 10. hüvesõbra asupaik
Trinajana (<i>Trinayana</i>)	Maakond (<i>janapada</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Bhikṣu Sudaršana, 11. hüvesõbra asupaik
Sumukha	Linn (<i>nagara</i>)	Šramanamandala maakond (<i>janapada</i>) Lõunamaal (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Poiss (<i>dāraka</i>) Indriješvara, 12. hüvesõbra asupaik
Samudrapraṭiṣṭhāna (<i>Samudrapraṭiṣṭhāna</i>)	Linn (<i>nagara</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Vaga emand (<i>upāsikā</i>) Prabhūtā, 13. hüvesõbra asupaik
Mahāsambhava (<i>Mahāsaṃbhava</i>)	Linn (<i>nagara</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Pajaperemees (<i>gr̥hapati</i>) Vidvasi, 14. hüvesõbra asupaik
Sinhapota (<i>Siṅhapota</i>)	Linn (<i>nagara</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Seadmusliku gildivanema (<i>dharmaśreṣṭhin</i>) Ratnatśūda, 15. hüvesõbra asupaik
Samantamukha	Linn (<i>nagara</i>)	Vetramūlaka maakond (<i>janapada</i>) in Lõunamaal (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Apteekrite gildivanema (<i>gāndhikaśreṣṭhin</i>) Samantanetra, 16. hüvesõbra asupaik
Tāladhvadža (<i>Tāladhvaja</i>)	Linn (<i>nagara</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Kuningas (<i>rāja</i>) Anala, 17. hüvesõbra asupaik
Suprabha	Linn (<i>nagara</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Kuningas (<i>rāja</i>) Mahāprabha, 18. hüvesõbra asupaik
Sthirā	Pealinn (<i>rājadhānī</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Vaga emand (<i>upāsikā</i>) Aṭšalā, 19. hüvesõbra asupaik

Kohanimi	Kategooria	Maa või regioon	Paik	Seotud sündmus ja persoon
Tosala	Linn (<i>nagara</i>)	Amitosala maakond (<i>janapada</i>) Lõunamaal (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Mittebudistist rändmunga (<i>parivrajaka</i>) Sarvagamini, 20. hüvesõbra asupaik
Prithurāṣṭra (<i>Prithurāṣṭra</i>)	Maakond (<i>janapada</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Apteekrite gildivanema (<i>gāndhikasreṣṭhin</i>) Utpalabhūti, 21. hüvesõbra asukoht
Kūtāgāra (<i>Kūtāgāra</i>)	Linn (<i>nagara</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Meremees (<i>dāśā</i>) Vaira, 22. hüve- sõbra asupaik
Nandihāra	Linn (<i>nagara</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Gildivanem (<i>śreṣṭhin</i>) Džajottama, 23. hüvesõbra asupaik
Kalingavana (<i>Kalingavana</i>)	Linn (<i>nagara</i>)	Šronāparānta maakond (<i>janapada</i>) Lõunamaal (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Bhikšuni (<i>bhikṣuṇī</i>) Sinhavijrimbhita, 24. hüvesõbra asupaik
Ratnavjūha (<i>Ratnavjūha</i>)	Linn (<i>nagara</i>)	Durga maakond (<i>janapada</i>) Lõunamaal (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Auväärse emanda (<i>bhagvatī</i>) Vasumitrā, 25. hüvesõbra asupaik
Šubhapārangama (<i>Šubha- pārangama</i>)	Linn (<i>nagara</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Majaperemees (<i>grhapati</i>) Veṣṭhila, 26. hüvesõbra asupaik
Potalaka	Mägi (<i>parvata</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Bodhisattva Avalokitešvara, 27. hüvesõbra asupaik; bodhisattva Anan jagāmini, 28. hüvesõbra ajutine asupaik
Dvārapatī	Linn (<i>nagara</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Suure Jumala Mahādeva, 29. hüvesõbra asupaik

Kohanimi	Kategooria	Maa või regioon	Paik	Seotud sündmus ja persoon
Kapilavastu	Linn (<i>nagara</i>)	Magadha piirkond (<i>magadha</i> višaya) Indias (<i>jambudvīpa</i>)	Buddha Vairotsana virgumispaik (<i>vairocana-bodhimaṇḍa</i>)	Maajumalanna (<i>prithvidevatā</i>) Sthāvarā, 30. hüvesõbra ja 8. järeneva ööjumalanna (<i>vātridevatā</i>), 31. kuni 38. hüve- sõbra (Vāsantī, Samanta- gambhīraśrīvimalaprabhā, Pramuditājanadžagaḍvirotsanā, Samantasattvatrānodžahśrī, Praśāntarutāsāgaravatī, Sarvanagararakṣāsambhava- tedžahśrī, Sarvavrikṣa- praphullanasukhasamvāsā, Sarvadžagadrakṣāpranidhāna- virjaprabhā) ning bodhisattva ema (<i>bodhisattvojanetrī</i>), jumalanna (<i>devī</i>) Mājā, 41. hüvesõbra asupaik
Lumbinivana	Metsasalu (<i>vana</i>)	India (<i>jambudvīpa</i>)		Šākja tütarlaps (<i>śākya</i> nyā) Gopā, 40. hüvesõbra ning õpetaja- poisi (<i>dāra</i> kācārya) Viśvāmītra, 43. hüvesõbra asupaik

Kohanimi	Kategooria	Maa või regioon	Paik	Seotud sündmus ja persoon
Tridašendrabhavana (<i>Tridašendrabhavana</i>)	[Suutras nimetamata]	[Suutras nimetamata]		Jumalate tütre (<i>devakanyā</i>) Surendrābhā, 42. hüvesõbra asupaik
Vartanaka	Linn (<i>nagara</i>)	Kevalaka maakond (<i>janapada</i>) Magadha piirkonnas (<i>nagadhaviṣaya</i>)		Vaga emanda (<i>upāsikā</i>) Bhadrattamā, 45. hüvesõbra asupaik
Bharukatša (<i>Bharukaccha</i>)	Maakond (<i>janapada</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Kullassepp (<i>hairaṇyaka</i>) Mukṭāsara, 46. hüvesõbra asupaik
Roruka	Linn (<i>nagara</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Majaperemees (<i>gṛhapati</i>) Suṭśandra, 47. hüvesõbra asupaik
Dharmagrāma	Küla (<i>grāma</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Majaperemees (<i>gṛhapati</i>) Adžitasena, 48. hüvesõbra asupaik
Sumanāmukha	Linn (<i>nagara</i>)	Lõunamaa (<i>dakṣiṇāpatha</i>)		Braahman Šivarāgra, 49. hüvesõbra asupaik
Samudrakatša (<i>Samudrakaccha</i>)	Maakond (<i>janapada</i>)	[Suutras nimetamata]		Poiss (<i>dāvaka</i>) Šṛisambhava ja tütarlaps (<i>dārikā</i>) Šṛimati, 50. hüvesõprade asupaik; Sudhana palverännu lõpp-punkt, kus ta kohtub uuesti bodhisattva Mandžušṛiga
Kuṭi (<i>Kuṭi</i>)	Küla (<i>grāma</i>)	Mälada maakond (<i>janapada</i>)	Suur loss (<i>mahākūṭāgāra</i>) Vairotsana-vjuhālamkāra-garbha	Bodhisattva Maitreja, 51. hüvesõbra asupaik
			Virgumispaik (<i>bodhimaṇḍa</i>) Vadžrasāgaragarbha	Bodhisattva Maitreja päritolupaik
				Bodhisattva Samantabhadra asupaik

Asustusüksuste ja maa-alade määratlused India ajaloolise geograafia silmapaistvaima teatmeteose, N. N. Bhattacharya "Vana- ja Keskaegse India ajaloolise geograafia sõnastiku järgi on järgmised.

Janapada – 'maakond'; algupäraselt kindal hõimu või rahvusrühma asuala vastava nimetusega.⁷⁷

Nagara – 'linn'; kaupmeeste gildi asupaik, kaubalinn, linnaline asula üldiselt.⁷⁸

Dikpratyuddeśa – 'piirkond, ringkond', (Bhattacharya teatmikis puudub), tõenäoliselt *deśa*, *pradeśa*, *viṣaya* ja *maṇḍala* variant, mis kõik tähistavad suuremat haldusüksust, mis jaguneb mitmeks väiksemaks.⁷⁹

Rājadhānī – 'pealinn, valitsuskeskus', võib tähistada ka asevalitseja või kubernerit.⁸⁰

Grāmaka – 'küla', tõenäoliselt tähendab sama, mis *grāma*, mis on laialt levinud nimetus küla kohta. Samas esineb ka mitmest külast koosnevat kogukonna tähenduses.⁸¹

Viṣaya – 'piirkond, ringkond', mõnikord ka kuningriigi tähenduses (nagu ka *Gv*-s, kus sellega tähistatakse Magadha riiki). Võib olla sünonüümne *maṇḍala* nimelise üksusega. Vt ka *dikpratyuddeśa*.⁸²

Paṭṭana – 'väike linn, alev'.⁸³

Gv ei ole ajaloolis-geograafiline teos, seetõttu ei ole ülesloetud asustusüksuste nimed seal kindlalt määratletud, vaid esindavad pigem nende kasutamistava tolleaegses üldlevinud kõnepruugis. Tähelepanuväärne on aga asjaolu, et kõige sagedamini esinev nimetus on *nagara*, mis tähendab linna, eeskätt kaubalinna, linna kui kaubanduskeskust. Sellest võib järeldada, et budism ka mahajaana kujul tugines suuresti kõige mobiilsemale ja ka jõukamale ühiskonnakihi, milleks oli linnade kaupmeeskond.⁸⁴

Suutras esinevate kohanimedega identifitseerimine India ajaloolisel kaardil on omaette küsimus, mida siin töös andmete ebakindluse tõttu eraldi käsitletud ei ole. Siiski võib üsna kindlalt öelda, et tabelis esitatud 39 koha-

⁷⁷ Bhattacharya 1991, lk 34.

⁷⁸ *Samas*, lk 36.

⁷⁹ *Samas*, lk 33, 36.

⁸⁰ *Samas*, lk 37.

⁸¹ *Samas*, lk 34.

⁸² *Samas*, lk 38.

⁸³ *Samas*, lk 37.

⁸⁴ Linnakeskkonna ja linnaelanikkonna määravat osa budismi kui õpetuse ja ühiskondliku liikumise kujunemisel on oma uurimuses paali allikate põhjal tõestanud K. T. S. Sarao (Sarao 1990).

nimest 17 on kindlalt identifitseeritavad ajalooliste kohanimedega.⁸⁵ *Gv* aga ei püüagi anda kohtade täpset lokalisatsiooni, vaid kasutab neid pigem märkidena oma religioosse didaktika skeemis kui vaimse palverännu sihtkohti.⁸⁶

Bodhisattvad

Bodhisattva on kogu mahajaana kirjanduses keskne personoloogiline kategooria, isiksuse tüüp, kelle kujundamine on mahajaana õpetuse/õpetuste kõige olulisem eesmärk. Bodhisattva kui spetsiifiliselt mahajaanaga seotud tüüp on andnud sellele budismi suunale isegi paralleelnime – bodhisattva-jaana (*bodhisattvayāna*). On olemas hulk uurimusi bodhisattva kontseptsiooni kohta mahajaana kirjanduses ja konkreetsetes suutrates, mis näitavad, et see ei olnud ühtne ega ühesugune kõikides tekstides ning muutus mahajaana tekstiloomes eri etappidel.⁸⁷

Gv-s on bodhisattva kontseptsioon esitatud selle väljaarenenud ja rõhutatult universalistlikul kujul. Bodhisattvat esitletakse kui budistliku teostuse kõrgeimale tasemele jõudnud tüüpi. Proloogis ja mitmes *kalyāṇa-mitra* peatükis esitatakse budistliku lüsioloogia mõistesüsteemis pikki, sageli rikkalikult kujundlikke kirjeldusi bodhisattva tüübi omadustest ja saavutustest.⁸⁸ Bodhisattvate põhitunnustena tõstetakse *Gv*-s esile kaht neid ülimalt iseloomustavat asjaolu: (a) nad juhinduvad oma tegevuses 'suurest kaastundest' (*mahākaruṇā*) ning (b) nende tegevuse aluseks on 'kogu seadmusevalla hõlmamine' (*sarva-dharmadhātu-praveśana*). Bodhisattvate teadmiseala kirjeldatakse kui tavamõisteid ja sansaarasfääri ületavat.⁸⁹ Samas rõhutatakse asjaolu, et bodhisattvad, selleks, et suurest kaastundest ajendatuna viia kõiki olendeid küpsusele, võivad ilmuda ja toimetada mistahes inimühiskonnas esineva "maise" tüübina või ka mütoloogilise

⁸⁵ *Gv* kohanimede ühe võimaliku identifitseerimise katse on esitanud Lee 1994.

⁸⁶ Seda probleemi on autor käsitlenud hiljutises konverentsiettekandes: vt Läänemets 2009b. Vt ka Lee 1994.

⁸⁷ Linnart Mäll on analüüsinud bodhisattva-kontseptsiooni *Aṣṭasāhasrikā-prajñā-pāramitā-sūtras* ning pööranud erilist tähelepanu bodhisattva kui üldtüübi jaotusele alatüüpideks: vt Mäll 1998, lk 277–287; Mäll 2005, lk 53–62. Jan Nattieri põhjalik uurimus käsitleb bodhisattvat *Ugraparipriccha*'s: vt Nattier 2007, eriti lk 74–88. Luis O. Gómez (1977) analüüsib bodhisattva kui imetegija aspekti *Gv*-s ja teistes allikates. Bodhisattva käsitlustest hilisemas mahajaanas vt Dayal 1932. Bodhisattva käsitlustest tiibeti budismis annab ülevaate Williams 2009, lk 187–208.

⁸⁸ Vastavaid nimekirju on käsitlenud artiklis 2, lk 109–113 ja artiklis 4, lk 168–170.

⁸⁹ Bodhisattvate teadmise kirjeldus koos analüüsiga on ära toodud artiklis 2, lk 109–110, 111.

olendina, mis väljendabki selle tüübi universaalsust *Gv* lüsioloogilises skeemis.⁹⁰

Gv-s ei käsitleta eraldi bodhisattvate alatüüpe. Vaid proloogis kasutatakse spetsiifilist tiitlit *bodhisattva-mahāsattva* tähistamaks 150 nimepidi ülesloetud bodhisattvat Buddha kuulajaskonna moodustava 5000 bodhisattva seas. Sporaadiliselt ilmub see tiitel läbi teksti eelkõige arhetüüpsete mütoloogiliste bodhisattvate Mandžušri ja Samantbhadra puhul, kuid seda ei määratleta kusagil kui bodhisattvate konkreetset alaliiki. Arvukad nimepidi ülesloetud bodhisattvad, kes esinevad proloogis Buddha kuulajaskonnas või ilmuvad sinna teistelt budaväljadelt, kohati samuti hüvesõprade peatükkides, on pigem kirjanduslikud ja mütopoeetilised kujundid, kelle isikuid ega tüüpe pole eraldi välja arendatud. Proloogis ülesloetud 150 bodhisattvat on vaid jaotatud kümnelistesse gruppidesse, moodustades nõnda bodhisattva teostuse eri aspekte väljendavad grupid ehk "perekonnad". Seegi on aga pigem kunstiline võte lugeja meelt mõjutava kujundliku pildi, mitte kindlalt määratletud personoloogilise tüpologia loomiseks.⁹¹

Gv-s vastandatakse bodhisattvaid jõuliselt šraavakatele kui buddha õpetuse teostajatele madalamal tasemel, kes ei mõista suure kaastunde tähendust ega suuda seda teostada ega rakendada kõikide olendite heaks.⁹² See asjaolu on tõendiks *Gv* kuulumisele mahajaana sellesse faasi, kus mahajaana vastandamine nn konservatiivse individualistliku budismi vooludele (mida tähistab mõiste *śrāvakayāna*) oli juba täielikult välja kujunenud ja aktsepteeritud.

Bodhisattvate kategoorias tuleks eraldi käsitleda arhetüüpseid mütoloogilisi bodhisattvaid, keda *Gv*-s esineb kokku 5: Mandžušri (*Mañjuśrī*), Samantabhadra, Maitreja (*Maitreya*), Avalokitešvara (*Avalokiteśvara*) ja Anan jagāmin (*Ananya gāmin*). Esimesed neli on budistlikus mütoloogias hästi tuntud,⁹³ viimane aga esineb vaid *Gv*-s. *Gv* kontekstis on kõige olulisemad neist esimesed kaks. Just neid nimetatakse eraldi ära proloogis kui kõikide bodhisattvate juhte (*pūrvamaṅgama*). Suutras ei anta kummagi ikonograafilist kirjeldust, küll aga iseloomustatakse neid mitmel viisil kui täiuslike bodhisattvate ideaalkujude kvintessentsi.

⁹⁰ Vastavate lõikude tõlge ja analüüs on esitatud artiklis 1, lk 65–66, ja artiklis 2, lk 110–111.

⁹¹ Bodhisattvate "perekondi" ja nende loomise võimalikke funktsioone *Gv* proloogis käsitleb lähemalt oma dissertatsioonis Mark Allen Ehman: Ehmman 1977, lk 43–49.

⁹² Bodhisattvate ja šraavakate kui budismi raames vastandlike gruppide analüüsile on tervikuna pühendatud artikkel 4.

⁹³ Bodhisattvate Avalokitešvara, Maitreja, Mandžušri ja Samantabhadra üldkäsitlusi budistlikus kirjanduses ja mütoloogias vt Mäll, Läänemets, Toome 2006, lk 19–20, 123, 124–125, 173.

Duaadis Mandžušrī – Samantabhadra on tähtsamal kohal kahtlemata viimane. Proloogis selgitab Samantabhadra teistele bodhisattvatele buddha keskendumiseseisundi tähendust, rõhutades buddha universaalset kõikehõlmavat ja kõikjaleulatuvat aspekti, kuna aga Mandžušrī astub seejärel üles ülistuslauluga Samantabhadrale.⁹⁴ Sudhana küsimuste seas bodhisattvate tegevuste õppimise kohta viimasena on esitatud kõiki teisi kokku võttev küsimus, “kuidas bodhisattva peab täide viima nende tegude ringi, mida teeb bodhisattva Samantabhadra.”⁹⁵ Seega Samantabhadra ja temaga seonduv väljendab *Gv*-s kõige kõrgema taseme bodhisattva maksimaalset aspekti. Selle kulminatsiooniks on visioonipilt suutra lõpus, kus teda kujutatakse võrdväärsetl buddhaga kõikehõlmava läbi kogu seadmusevalla valgust kiirgava olendina. Samantabhadra kehastab ka kõiki bodhisattvatootusi, mis on kokku võetud suutra epiloogiks olevas pühendumuslikus värssteoses 'Samantabhadra tegude tootuses' (*Samantabhadra-caryā-praṇidhāna*).⁹⁶

Mandžušrī kannab läbi kogu suutra tiitlit *kumārabhūta* – 'tõeline prints'. *Gv*-s pole seda tiitlit küll kusagil põhjendatud, aga kindlasti on see tiitel olnud aluseks hilisematele ikonograafilistele kaanonitele, mille kohaselt Mandžušrīd kujutatakse kauni noore india printsina. Kui Samantabhadra kehastab bodhisattva ideaali täiuslikkust, siis Mandžušrī pigem bodhisattvate algust: *Gv*-s on ta buddha õpetuse levitaja ja edasiandja, Sudhana esimene õpetaja ja hüvesõber, kes suunab ta edasi haridust omandama teiste hüvesõprade juurde. Sellega rõhutab *Gv* kahtlemata asjaolu, et buddha õpetuse aluseks, mida kehastab Mandžušrī, on mõistmine, teadmine, st intellektuaalne aspekt. Maitreja peatükis esitatatakse mahukas Mandžušrī eulogia, mille alljärgnev katkend annab ettekujutuse tema tähtsusest *Gv* autorite silmis.

“Õilis poeg, sadade miljonite miljardite bodhisattvate tootuste hulgas on kõige väärtuslikumad just tõelise printsi Mandžušrī omad. Kõikehõlmav on tõelise printsi Mandžušrī tee areng. Mõõtmatu on tõelise printsi Mandžušrī tootuste areng. Katkematu on tõelise printsi Mandžušrī kõikide bodhisattvate väärtuslikemate omaduste areng. Tõeline prints Mandžušrī on sadade tuhandete miljonite miljardite buddhade ema. Tõeline prints Mandžušrī on sadade tuhandete miljonite miljardite bodhisattvate juhataja. Tõeline prints Mandžušrī on võtnud enda peale kõikide olenditevaldade küpsetamise ja kasvatamise. Tõeline prints Mandžušrī on laialt kuulus kümne ilmakaare kõikides maailmades. Tõeline prints Mandžušrī on sõnuseletamatu hulga nõndaläinute ringide jutuvestja. Kõik nõndaläinud ülistavad tõelist printsi

⁹⁴ Samantabhadra õpetuse kokkuvõtte esitatakse artiklis 1, lk 64.

⁹⁵ Samas lk 83–84.

⁹⁶ Selle täielik tõlge koos sissejuhatuse ja kommentaaridega on esitatud artiklis 8.

Mandžušrīd. Tõelise printsi Mandžušrī asukoht on seadmuste sügavas teadmises ja ta näeb kõiki seadmusi sellistena, nagu peab.”

*(sa kulaputra bodhisattvakoṭīniyutaśatasahasrāṇām praṇidhānaviśeṣaḥ saṃvoidyate yo mañjuśriyaḥ kumārabhūtasya | vistīrṇaḥ kulaputra mañjuśriyaḥ kumārabhūtasya caryānihāraṃ | apramāṇo mañjuśriyaḥ kumārabhūtasya praṇidhānābhinirhāraḥ apratiprasabdho mañjuśriyaḥ kumārabhūtasya sarvabodhisattvaguṇaviśeṣābhinirhāraḥ | mātā mañjuśrīḥ kumārabhūto buddhakoṭīniyutaśatasahasrāṇām | avavādako mañjuśrīḥ kumārabhūto bodhisattvakoṭīniyutaśatasahasrāṇām | udyukto mañjuśrīḥ kumārabhūtaḥ sarvasattvadhātuparipākavinayāya | vistīrṇanāmacakro mañjuśrīḥ kumārabhūto daśadiksarvalokadhātuṣu | kathāpuruṣo mañjuśrīḥ kumārabhūto nabhilāpyeṣu tathāgataparśanmaṇḍaleṣu | saṃvarṇito mañjuśrīḥ kumārabhūtaḥ sarvotathāgataiḥ | gambhīradharmajñānavihārī mañjuśrīḥ kumārabhūtaḥ sarvadharmayathārthadarśī |)*⁹⁷

Kui Mandžušrī ja Samantabhadra on *Gv* järgi bodhisattvatee A&O, algus ja ots, siis ülejäänud kolm mütoloogilist bodhisattvat on nende kõrval selgelt teisejärgulisel positsioonil, esinedes hüvesõprade üldises reas (vastavalt 29., 30. ja 53. hüvesõber). Nii Avalokitešvara kui ka Maitreja kujud on *Gv*-s tõenäoliselt veel seotud lokaalse kultusega ja nad pole tõusnud üldtunnustatud suurte bodhisattvate tasemele nagu kaks eelmist. Avalokitešvara asupaigana nimetatakse Potalaka mäge Lõuna-Indias ookeani läheduses.⁹⁸ Peatüki lõpus, ülistades bodhisattva voorusi, tunnistab ta otse, et tunneb ainult üht bodhisattvavoorust, kuid ei tunne ega suuda õpetada Samantabhadra tegusid ja voorusi.⁹⁹

Maitreja on viimane hüvesõprade reas, kelle õpetuses lõimuvad kõikide eelnevate hüvesõprade õpetused ja võetakse läbi kõik olulised teemad: virgumismeele kasvatamine, bodhisattvate voorused ja vaimsed asupaigad, hüvesõprade kiitus.¹⁰⁰ Maitreja väidab oma asupaiga olevat bodhisattvate teadmises, kuid ometi nimetab oma kodukohana ka reaalselt paika: Kuti küla Mälada piirkonnas ning kohalikku mahajaana õpetajat Gopālakat:

“Mina, õilis poeg, tulen siia oma kodumaalt Mälada rahva asupaigast Kuti külast. Seal elab Gopālaka nimeline gildivanem, kes paneb neid paika buddha seadmustesse ja õpetab seadmust vastavalt kohaliku rahva buddha võimekusele, seades sisse perekonnasuhteid ning juhatades vaimulikke ja majaperemehi mahajaanasse.”

⁹⁷ Vaidya 1960, lk 418.

⁹⁸ Avalokitešvara kuu ja tema rolli *Gv*-s on põhjalikult analüüsitud artiklis 5. Tema asukoht – Potalaka mäe – ajaloolis-geograafilise identifitseerimise probleemi on käsitletud samas, lk 304–311.

⁹⁹ Samas, lk 326–327.

¹⁰⁰ Maitreya peatükk on suutra mahukaim (Vaidya 1960, lk 368–418). Selle lühikäsitus on antud artiklis 1, lk 68–69.

(*ahamasmin kulaputra āgacchāmi janmabhūmermāladebhyo janapadebhyah kuṭigrāmakāt | tatra gopālako nāma śreṣṭhī | taṃ buddhadharmeṣu pratiṣṭhāpya janmabhūmakānāṇi ca manuṣyāṇāṇi yathābhājanatayā dharmaṇi deśayitvā mātāpitṛjñāti-saṃbandhinaśca brāhmaṇagrhapatīn mahāyāne samādāpya |*)¹⁰¹

Sellest lähtub käesoleva töö autori hüpotees, mille kohaselt Maitreja kuju käsitluses võis *Gv* loomise ajal olla veel rudimente mingist kohalikust kultuurst. Samuti annab ülaltoodud Mandžušrī eulogia ja asjaolu, et Maitreja saadab Sudhana edasi Mandžušrī juurde, tunnistust sellest, et viimast peetakse kõrgema taseme bodhisattvaks kui Maitrejat.

Kõige mõistatuslikum tegelane mütoloogiliste bodhisattvate seas on kohe peale Avalokitešvarat ilmuv Anan jagāmin (30. hüvesõber), kes saabub Potalaka mäele Avalokitešvara asupaika lääne buddhaväljalt Samantaśrī-sambhavast (*Samantaśrīsaṃbhava*). Üheski teises suutras teadaolevalt seda nime ei esine, seega jääb tema kuju päritolu ja roll ebaselgeks.¹⁰²

Šraavakad

Šraavakatel on *Gv* personoloogias täita bodhisattvate kõrval väga oluline roll budismi õpetuse teostajatena. Proloogis nimetatakse neid teise grupina bodhisattvate kõrval Buddha kuulajaskonnas Džeta metsas. Nende arvuks öeldakse 500 (bodhisattvate omaks – 5000) ja üles loetakse 11 nime, kes on tuntud budistlikust kirjandusest Buddha Šākjamuni peamiste õpilastena: Šāriputra (*Šāriputra*), Maudgaljājana (*Maudgalyāyana*), Mahākāšjapa (*Mahākāśyapa*), Revata, Subhūti, Aniruddha, Nandika, Kapphina (*Kapphiṇa*), Kātjājana (*Kātyāyana*), Pūrna (*Pūrṇa*) ja Maitrajānīputra (*Maitrayāṇīputra*). Mitte ühegi neist individuaalseid jooni esile ei tõsteta, esitatakse vaid 10 osast koosnev loetelu nende voorustest ja saavutustest buddha õpetuse teostajatena. *Gv*-s on aga väga tugev rõhuasetus sellel, et šraavakaid esitada madalamal tasemel teostajatena kui bodhisattvaid.¹⁰³ Eraldi stseenis tõstetakse esile vaid Šāriputrat, kes koos oma õpilaste, 60 noviits-bhikšuga pöördub õpetuse saamiseks Mandžušrī poole, kes nad kõik mahajaana teele pöörab.¹⁰⁴ Selles stseenis tuleb tõenäoliselt näha *Gv* autorite mõõndust, et bodhisattva–šraavaka vastuolud ei ole ületamatud ja ka šraavakad võivad asuda bodhisattvatele.¹⁰⁵

¹⁰¹ Vaidya 1960, lk 416.

¹⁰² Anan jagāmini käsitlust vt artiklis 5, lk 334–335.

¹⁰³ Bodhisattvate ja šraavakate analüüsile on pühendatud artikkel 4. Šraavakate vooruste ja saavutuste nimekiri on ära toodud lk 168.

¹⁰⁴ Samas, lk 176–178. Vt ka artikkel 1, lk 67.

¹⁰⁵ Analüüsi kokkuvõte ja järeldused on toodud samas, lk 179.

7. Teksti mõjust varasemas ja nüüdisaegses kultuuri- ja kirjandusprotsessis

Gv on olnud väga mõjukas tekst kogu oma ajaloo vältel. Indias inspireeris ta oma loomisjärgsetel sajanditel mahajaana õpetlaste loomingut. Kõige enam leidub viiteid *Gv*-le 7. sajandi õpetlase Sāntideva teostes *Śikṣāsamuccaya* ja *Bodhicaryāvatāra*,¹⁰⁶ samuti 8. sajandi õpetlase Kamalašila teoses *Bhāvanākrama*.¹⁰⁷ Samuti leidub viiteid *Gv*-le Nāgārdžunale omistatud teoses *Mahāprajñāpāramitā-upadeśa-śāstra* ja Sāramatile omistatud teoses *Mahāyānāvātāra-śāstra*, kuid need mõlemad on säilinud ainult hiinakeelses tõlkes, mistõttu nende autentsus india budismi allikatena on kahtluse alla seatud.¹⁰⁸

Gv süžee on jäädvustatud budismi ühe monumentaalseima sakraal-ehtise – Java saarel umbes 800. aasta paiku valminud Borobuduri reljefides. Kogu Sudahana teekond stseenidega tema kohtumistest hüvesõpradega on paigutatud templi astmipüramiidi galerii seintele, eesmärgiga anda seda mööda liikuvatele palveränduritele inspiratsiooni nende vaimsel teekonnal.¹⁰⁹

Gv kõige suuremad mõjud on nähtavad hiina ja kaugida budistlikus kultuuris. Hiina 7.–8. sajandi *huayan*-koolkonna ilmikõpetlase Li Tongxuani (635–730) teos *Xin huayan jing lun* 新華嚴經論 (“Uus traktaat *Avatamsaka-sūtra* kohta”) esitab hiina budismis tänaseni domineeriva hierarhilise interpretatsioonimudeli Sudhana palverännust *Gv*-s. Selle järgi vaadeldakse iga hüvesõbra peatükki alatasemena (kokku 52) bodhisattva vaimses kasvamis, kusjuures need on omakorda grupeeritud kümnesse gruppi vastavalt *Daśabhūmika-sūtra* kümnele bodhisattva tasemele.¹¹⁰

Gv-st on tõenäoliselt mõningast inspiratsiooni saanud 16. sajandi hiina kirjanik Wu Chengen oma suurromaani “Teekond läände” (*Xi you ji* 西遊記) loomisel.¹¹¹ *Gv* võimalikku mõju selle romaani nimikangelase Tangi ajastu

¹⁰⁶ “Bodhitšarjāvatāra” eestikeelset kommenteeritud tõlget vt Mäll 2008.

¹⁰⁷ *Gv* mõjusid *bodhicitta* kontseptsioonile nendes teostes käsitleb artikkel 6.

¹⁰⁸ Ülevaate *Gv* mõjudest hilisematele india mahajaana allikatele koos viiteaparaadiga annab Gómez 1967, lk xxxiii–xxxvii.

¹⁰⁹ *Gv* ja Borobuduri seostest on olemas rikkalik kirjandus. Kõige laiahaardelisemalt on seda teemat käsitlenud Jan Fontein (Fontein 1967, eriti lk 147–174). Gómez (1981) esitab isegi hüpoteesi, et Borobuduri ehitamise motiiviks oligi *Gv*-s rikkalikult kirjeldatud Maitreja võlulossi kujutamine materiaalsete vahenditega.

¹¹⁰ Li Tongxuani teose käsitlust ja tõlget vt Cleary 1989a.

¹¹¹ Seda teemat käsitleb artikkel 9.

munga Xuanzangi (601–664) ajaloolisele palverännakule Indiasse on käsitletud oma töös taivani õpetlane Lee Cheng-fu.¹¹²

Sudhana palveränd on üks meelisteemasid ka hiina ja jaapani rahvapärases budistlikus kujutavas kunstis.¹¹³

Gv ja selle motiivid on leidnud rakendust korea ja tiibeti kloostrite arhitektuuris ja kujunduses.¹¹⁴

Tänapäeva kirjandusest leiab näite *Gv* otsesest mõjust korea kirjaniku Ko Un'i romaani *Little Pilgrim* näol, kus Sudhana palveränd on esitatud autori tänapäevases romantilises nägemuses.¹¹⁵

¹¹² Lee 1994.

¹¹³ Põhjalikem käsitlus sellest on Fontain 1967.

¹¹⁴ Vt Chandra 1992, lk 236–247; Steinkellner 1995, 1999.

¹¹⁵ Ko 2005.

8. *Gv* tõlkimise probleemidest eesti keelde

Gv-t on tänapäeva keeltesse tõlgitud mitmel viisil. Thomas Cleary tõlge inglise keelde, näiteks, on vaba ja ilukirjanduslik, kus ei ole järgitud terminoloogilist ühtsust ja kus peaaegu täielikult puuduvad kommentaarid. Selle tõlke sihtgrupina on silmas peetud tänapäeva keskmist ilma spetsiaalse budoloogilise ettevalmistuseta ingliskeelset publikut.¹¹⁶ Torakazu Doi tõlge saksa keelde on aga filosoofiline tõlge, kus tõlkimisel on rakendatud saksa klassikalise filosoofia raskepärast keelt ja spetsiifilist mõisteaparaati, ilma mida tundmata on tõlkest väga raske aru saada.¹¹⁷ Ka siin peaaegu puuduvad budoloogilised ja terminoloogilised kommentaarid. Teadusliku budoloogia seisukohalt võib mõlemat tõlget pidada marginaalseks.

Teaduslikke kommenteeritud terviktõlkeid *Gv*-st veel ei ole. Uurimustes on aga ilmunud lühemaid osatõlkeid koos teadusliku aparaadiga.¹¹⁸

Käesoleva uurimuse autor on kolmes töös avaldanud ka *Gv* kolme peatüki tõlked koos terminoloogiliste viidete ja hädapäraste kommentaaridega.¹¹⁹ Tõlkimisel on püütud järgida terminoloogilist ühtsust, st kõik originaali võtmeterminid on eesti keelde tõlgitud ühtede ja samade vastetega, vajadusel lisatud konteksti selgitavaid kommentaare. Samas on püütud tõlkes püütud säilitada ja edasi anda teksti arhailist jutustavat stiili ja kujundirohkest, kasutada võimalusel eesti keele kohaseid metafoore ja keelekujundeid. Samuti on oluliseks peetud kõikide loetelude ja korduste täpset edasiandmist, mida algupäraselt on teksti kompositsioonil kasutatud eeskätt mnemotehnilistel ja sugestiivsetel eesmärkidel, sest kuigi *Gv* on tõenäoliselt algusest peale olnud kirjapanud tekst, levitati seda ka traditsioonilise viisil kui Buddha sõna auditooriumile ettelugemise ja meeldejätmise teel.¹²⁰

¹¹⁶ Cleary 1989b.

¹¹⁷ Torakazu 1978.

¹¹⁸ Vt sektsiooni "osalised tõlked" ja viiteid käesoleva sissejuhatuse 10. alajaotuse.

¹¹⁹ *Mañjuśrī* peatükk, vt artikkel 1, lk 72–86; *Prabhūta* peatükk, vt artikkel 7, lk 25–31; *Samantabhadra-caryā-praṇidhāna*, vt artikkel 8, lk 12–18.

¹²⁰ Vanaindia arhailiste tekstide struktuurist vt Herkel 2002, eriti lk 157–239, ja Herkel 2006.

9. Mahajaana sustrate uurimisest: ajalooline ülevaade

Selles alalõigus antakse põgus ülevaade mahajaana sustrate uurimisest ja olulisematest töödest sel alal 19. sajandi algusest kuni 21. sajandi alguseni. Ülevaade ei pretendeeri ammendavusele ja peegeldab kahtlemata autori valikuid oma uurimisobjekti (*Gv*) spetsiifikast lähtuvalt. Käesoleva töö seisukohalt on selle alalõigu lisamine oluline, kuna eestikeelses budoloogias seni taoline ülevaade puudub.¹²¹

Mahajaana sustrate uurimine läänes (Euroopas) sai alguse 19. sajandi esimesel poolel. Pioneerideks sel alal olid Sir Brian Houghton Hodgson (1801–1894) ja ungarlane Alexander Csoma de Kőrös (1784–1842). Briti India koloniaaladministratsiooni teenistuses olnud Sir Hodgson oli esimene, kes tõi lääne teadusavalikkuse ette Nepalist leitud sanskritikeelsed käsikirjad, mis sisaldasid peamiselt budistlikke mahajaana tekste.¹²² Csoma de Kőrös uuris ja kirjeldas esimese eurooplasena tiibeti budismi kaanoni – Kandžuri (*bka' 'gyur*) – tekste ja koostas selle kataloogi ning samuti esimese tiibeti-inglise sõnastiku ja tiibeti keele grammatika.¹²³ Mõlema mehe töödes mainiti

¹²¹ Inglisekeelses teaduskirjanduses annab lääne budoloogia ajaloo parima ülevaate kuni 1980-te aastateni de Jong (1987). India mahajaana uurimise põhisuundadest ja -probleemidest tänapäeva budoloogias kirjutab põhjalikus ülevaateartiklis Ruegg (2004). Käesolevas alalõigus piirduakse viidetega olulisematele mahajaana sustrate alastele uurimustele.

¹²² Hodgson tõi oma teenistusaja jooksul Nepalis kokku kaasa 423 käsikirja, mis ta kinkis erinevatele teadusasutustele Euroopas ja Indias. Nende tekstide täielik nimekiri on avaldatud William Wilson Hunteri poolt Hodgsoni varaseimas bioograafias (Hunter 1896, 337–356). Bengali Aasia Seltsi (*Bengal Asiatic Society*) raamatukogule annetatud 85 käsikirja kataloogi ning tekstide (sh ka *Gaṇḍavyūhasūtra*) kirjeldused ja sisukokkuvõtted publitseeris Rajendralal Mitra (Mitra 1882). Aastatel 1827–1841 avaldas Hodgson peamiselt nendesamade käsikirjade põhjal Briti Kuningliku Aasia Seltsi Toimetistes (*Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*) ja Bengali Aasia Seltsi Ajakirjas (*Journal of the Bengal Asiatic Society*) rea kirjutisi budismi kohta. Ülevaate Brian H. Hodgsoni budoloogia-alastest töödest, annab Donald J. Lopez (Lopez 2004; bibliograafia lk 54–55). Hodgsoni teedrajavatest töödest laiemalt vt David M. Waterhouse'i toimetamisel ilmunud koguteosest *The Origins of Himalayan Studies* (Waterhouse 2004; bibliograafia lk 253–271).

¹²³ Csoma de Kőrösi koostatud *Analysis of Kanjur* ilmus 1836–1839 Bengali Aasia Seltsi väljaandel (vt Csoma 1982) ja 45 aastat hiljem, 1881, prantsuse keeles *Annales du Musée Guimet* 12. köites (Csoma 1881). Tema tiibeti keele sõnastik ja grammatika ilmusid Calcuttas 1834. aastal (Csoma 1834 ja 1834a). Csoma de Kőrösi kogutud ja

esmakordselt lääne trükisõnas *Gaṇḍavyūhasūtrat* (tiibeti keeles *sdong pos brgyan pa*).

Esimeseks mahajaana suutra tõlkeks euroopa keeltesse oli prantsuse teadlase Eugène Burnoufi (1801–1852) 1852. aastal publitseeritud “Lootos-suutra” (*Saddharmapuṇḍarīkasūtra*) prantsuskeelne tõlge,¹²⁴ tõlgitud Hodgsoni poolt talle kingitud Nepalist leitud sanskritikeelsest käsikirjast. Burnouf oli ka esimese budismi ja budistliku kirjanduse üldkäsitluse autoriks Euroopas.¹²⁵

19. sajandi keskel algas mahajaana uurimine ka Venemaal, kus vene akadeemilise orientalistika üks rajajaid Vassili Pavlovitš Vassiljev (1818–1900) publitseeris 1857. aastal peamiselt mongoli- ja tiibetikeelsetele allikatele tuginedes esimese venekeelse käsitluse budismist, kirjeldades seal ka olulisemaid mahajaana suutraid.¹²⁶

19. sajandi teisel poolel sai Euroopas budismi uuringute juhtivaks suunaks paali kaanoni tekstide uurimine, publitseerimine ja tõlkimine. Selle suuna rajaja Thomas William Rhys-Davids (1843–1922) asutas 1881. aastal paali tekstide ja nende tõlgete väljaandmiseks spetsiaalse organisatsiooni – Paali Tekstide Ühingu (*Pali Text Society*), mis tegutseb tänapäevani.¹²⁷ Paali tekstide kui allikmaterjali domineerimine selle perioodi budoloogias kujundas pikaks ajaks kestma jäänud paradigma, mille kohaselt ainult need esindavad nn algupärast, autentset Buddha õpetust, kuna aga mahajaana suutraid peeti viimasest kõrvalekaldeks.

Paali budismi uurimise taustal mõnevõrra tahaplaanile jäänuna, ei katkenud siiski ka mahajaana suutrate uurimine ja tõlkimine ning üksikute uurijate tööd sel alal löid kindla aluse edasistele uuringutele. Sellest perioodist on ära nimetada eeskätt Hendrik Kerni (1833–1917) 1884. aastal ilmunud “Lootossuutra” tõlge inglise keelde¹²⁸ ning Friedrich Max Mülleri (1823–1900) jt inglise keelde tõlgitud valik mahajaana tekste nimeka seeria

ette valmistatud materjalide põhjal ilmus 1910 tiibeti-sanskriti budistlik sõnastik *Mahāvīyutpatti* (Csoma 1910). Põhjalik andmebaas Csoma de Kőrösi ja tema tööde kohta leidub internetiaadressil <http://csoma.mtak.hu/en/index.htm>.

¹²⁴ Burnouf 1852.

¹²⁵ Burnouf 1844.

¹²⁶ Vassiljev 1857. V. P. Vassiljev tõlkis vene keelde ja publitseeris ka tiibeti budismi ajaloolase Tārānātha (1575–1634) teose “India budismi ajalugu” (*rgya gar chos 'byung*) (Vassiljev 1869).

¹²⁷ Vt: <http://www.palitext.com/>

¹²⁸ Kern 1884.

“Ida pühad raamatud” (*Sacred Books of the East*) 1894. aastal ilmunud 49. köites.¹²⁹

Sajandivahetus ja 20. sajandi esimene pool tõid kaasa uue tõusulaine mahajaana ehk nn põhja budismi uuringutes. See oli ühelt poolt seotud uute tekstileidude ja budistliku kunsti mälestusmärkide avastamisega Sise-Aasias, mille näidised jõudsid ekspeditsioonidelt hulgakaupa Euroopa muuseumidesse ja raamatukogudesse, teiselt poolt aga tiibeti ja hiina kaanonite jõudmisega lääne budoloogide vaatevälja.¹³⁰

Üheks märkimisväärseimaks ettevõtmiseks 20. sajandi alguse budoloogias oli Peterburi Teaduste Akadeemia juures Sergei Oldenburgi (1863–1934) algatatud seeria *Bibliotheca Buddhica* väljaandmine, milles osalesid tolle aja tuntuimad budoloogid kogu maailmast. Mahajaana suutratest ilmusid seal siiski vaid H. Korni toimetatud “Lootossuutra”; L. Finot toimetatud *Rāṣṭrapāla-paripṛcchā* sanskritikeelsed tekstipublikatsioonid (vastavalt 10. ja 2. köide) ning Sergi Malovi ja William Radloffi toimetatud *Suvarṇaprabhāsa-sūtra* uiguurikeelne tekst (17. köide) ja Radloffi tehtud sama suutra saksakeelne tõlge (27. köide). Mujal ilmunud mahajaana suutrate tekstikriitilistest väljaannetest tuleb mainida Eestist pärit budoloogi ja Tartu Ülikooli kasvandiku Alexander Staël von Holsteini (1877–1937) toimetamisel 1926. aastal Pekingis ilmunud *Kāśyapa-parivarta* kolmekeelset (sanskriti-, hiina- ja tiibetikeelsed paralleeltekstid) väljaannet.¹³¹ Jaapanlane Bunyu Nanjo publitseeris *Laṅkāvatāra-sūtra* ning tema kaasmaalased Daisetz Teitaro Suzuki ja Hokei Idzumi *Gaṇḍavyūha-sūtra* sanskritikeelse teksti kriitilise väljaande.¹³²

Tõlkeid ja spetsiifilisi uurimusi mahajaana suutratest ilmus sel perioodil vaid üksikuid. Teaduslikult kaalukamad on Max Wallseri töö “Kaheksatuhanderealisest ületava mõistmise suutrat” (*Aṣṭasāhasrikā-prajñāpāramitā-*

¹²⁹ SBE 49. köide sisaldab Aśvaghōṣa “Buddha teod” (*Budhacarita*), “Teemantsuutra” (*Vajracchedikā-prajñāpāramitāsūtra*), “Õnnemaa suutra” (*Sukhavatīvyūhasūtra*) pikema ja lühema versiooni, “Ületava mõistmise südasuutra” (*Prajñāpāramitā-hṛdaya-sūtra*) pikema ja lühema versiooni ning *Amitāyur-dhyāna-sūtra* (vt Müller 1894).

¹³⁰ Hiina budistliku kaanoni kataloogi avaldas esmakordselt inglise keeles Nanjio Bunyiu (Nanjio 1883).

¹³¹ Staël von Holstein 1926; vt ka Eliséef 1938. *Kāśyapaparivarta* Sise-Aasiast leitud sanskritikeelsete fragmentide publikatsiooni ilmus M. I. VorobjovA-Desjatovskaja toimetamisel 2002. aastal: Vorobyova-Desyatovskaya 2002. Friedrich Weller avaldas selle suutra mongolikeelse teksti (Weller 1962) ja sanskriti ja tiibetikeelsest tekstist tehtud saksakeelse tõlke (Weller 1965).

¹³² Bunyu 1923; Suzuki, Hokei 1949.

sūtra)¹³³ ning D. T. Suzuki tõlge ja uurimus *Laṅkāvatāra-sūtrast*.¹³⁴ Selle perioodi monograafilistest käsitlustest budismi, sh mahajaana ajaloost ja dogmaatikast väärivad esiletõstmist Fjodor Štšerbatskoi (1866–1942),¹³⁵ Otto Rosenbergi (1888–1919)¹³⁶, Sylvain Lévi (1863–1935),¹³⁷ Louis de La Vallée Poussini (1869–1938),¹³⁸ Nalinaksha Dutt¹³⁹ jt tööd, kuid mahajaana suutrad leidsid neis vaid marginaalset äramärkimist kui sedagi. Vene budoloogia 1930-te aastate Leningradi koolkonna silmapaistvaimaks esindajaks mahajaana tekstide uurimise alal oli vara lahkunud Jevgeni (Eugen) Obermiller (1901–1935), eriti tema uurimus *Prajñāpāramitā in Tibetan Buddhism*.¹⁴⁰ Mitmes selle perioodi india ja budistliku kirjanduse ülevaatlikus käsitluses leidub mahajaana kirjanduse ülevaateid, mis sisaldavad ka olulisemate suutrate kirjeldusi, nagu näiteks Moritz Winternitzi “India kirjanduse” teises köites sisalduv budistliku kirjanduse osa¹⁴¹ ja J. K. Narimani *Literary History of Sanskrit Buddhism*.¹⁴²

Nagu juba eelmises lõigus mainitud tänapäeva seisukohalt klassikalisteks saanud autorite töödes võib märgata, süvenes mahajaana uuringutes tendents eelistada tekstilise allikmaterjalina hilisemaid traktaate (šaastraid), mis paneb oma pitseri praktiliselt kogu teaduslikule budoloogiale terve 20. sajandi vältel ja mille põhjal suuresti kujunesid ka teooriad mahajaana õpetustest ja nende arengust, mis kehtivad tänini. Näiteks Har Dayali kapitaalne töö mahajaana kirjanduse kesksest – bodhisattva – teemast,¹⁴³ ignoreerib peaaegu täielikult mahajaana suutraid, tehes järeldusi vaid hilisema mahajaana kirjanduse põhjal. Seda võib seletada asjaoluga, et autor ei vallaanud piisaval määral mahajaana suutrates leiduvat materjali, kuna üksikuurimusi konkreetsete suutrate kohta oli selleks ajaks ilmunud väga vähe.

¹³³ Walleser 1913.

¹³⁴ Suzuki 1978, 1998. Suzuki jt tõlked ja uurimused *Laṅkāvatārasūtra*'st on kättesaadavad ka internetiaadressil <http://lirs.ru/do/trans-lanka.html>

¹³⁵ Štšerbatskoi 1903–1909, 1923, 1927, 1930–1932, 1988.

¹³⁶ Rosenberg 1918, 1924. Rosenbergi tegevusest koos bibliograafiaga tema kohta vt Läänemets 2001, 2006.

¹³⁷ Lévi töödest vt ülevaadet: Jong 1987, lk 40–43.

¹³⁸ La Vallée Poussin 1909; vt ka Jong 42–46.

¹³⁹ Dutt 1930.

¹⁴⁰ Obermiller 1988. Tema eluloo ülevaadet vt samas, lk xv–xvii, ning tööde bibliograafiat, lk 91–92.

¹⁴¹ Winternitz 1920.

¹⁴² Nariman 1919

¹⁴³ Dayal 1932.

Bodhisattva teema kohta mahajaana suutrates on sellest perioodist esile tõsta J. Rahderi tööd *Daśabhūmika* ja *Gv* põhjal.¹⁴⁴

Mahajaana suutrate uurimisest rääkides ei saa kindlasti mööda minna 20. sajandi lääne budismi ja budoloogia suurkujust Daisetz Teitaro Suzukist (1870–1966), kes oma ingliskeelsete kirjutistega peamiselt jaapani zen-budismi alalt enam kui poole sajandi vältel mõjutas ja kujundas lääne arusaamu budismist. Kuid tema arvele jäävad ka esimesed põhjalikud ingliskeelsed käsitlused zen-budismis olulistest mahajaana suutratest,¹⁴⁵ samuti *Laṅkāvatārasūtra* tõlge.¹⁴⁶ Suzuki algatas ka esimese mahajaana budismi probleemidele pühendatud teadusliku ajakirja *The Eastern Buddhist* väljaandmise ning tema algatusel ja toimetamisel publitseeriti kogu tiibeti budismi kaanoni (Kandžur *bka' 'gyur* ja Tandžur *bstan 'gyur*) Pekingi väljaanne.

20. sajandi keskpaiga ja teise poole väljapaistvaimad ja viljakaimad mahajaana ja mahajaana suutrate uurijad olid kahtlemata Étienne Lamotte (1903–1983) ja Edward Conze (1904–1979). Lamotte avaldas *Vimalakīrtinirdesa-sūtra*, *Śūraṅgasamādhi-sūtra* ja *Samdhinirmocana-sūtra* ning rea teiste mahajaana tekstide tõlked prantsuse keelde ning kirjutas samuti põhjaliku budismi ajaloo.¹⁴⁷ Conze on kirjutanud oma nime budoloogia ajalukku eelkõige Ületava Mõistmise (*Prajñāpāramitā*) suutrate tõlkija ja uurijana, kuid samuti budismi ajaloo üldkäsitluste autorina.¹⁴⁸

Jaapanlane Megumu Honda avaldas Raghu Vira ja Lokesh Chandra asutatud *Śata-piṭaka* sarja 73. köites *Daśabhūmika-sūtra* ingliskeelse tõlke.¹⁴⁹

Alates 1960-test tõusis klassikalises orientalistikas üldse ja sealhulgas ka mahajaana tekstide uurimise alal esile vene koolkond keskusega Moskva Orientalistika Instituudis, eesotsas Juri (Georg) Roerichiga (1902–1960), kelle põhitööks sel alal on tõlge ja uurimus 15. sajandi tiibeti budismi koguteosest “Sinised annaalid” (*deb ther sngon po*).¹⁵⁰ J. Roerichi suureks panuseks budismi ja mahajaana uringutesse oli ka suure tiibeti-vene-inglise sõnaraamatu koostamine, mis tema õpilase Juri Parfionovitši toimetamisel 1980-tel välja anti.¹⁵¹ Mahajaana suutrate keele, nn budistliku sanskriti

¹⁴⁴ Rahder 1925, 1926, 1929.

¹⁴⁵ Suzuki üldmahajaana ja mahajaana suutrate kohta käivad tööd on kokku koondatud Edward Conze toimetatud köitesse *On Indian Mahāyāna Buddhism* (Suzuki 1968).

¹⁴⁶ Suzuki 1978.

¹⁴⁷ Lamotte 1935, 1962, 1965, 1988.

¹⁴⁸ Conze 1951, 1958, 1960, 1962, 1967, 1973, 1975; Conze jt 1954.

¹⁴⁹ Honda 1968.

¹⁵⁰ Roerich 1988.

¹⁵¹ Roerich 1983–1993.

uurija ja tõlkijana on tuntud samast koolkonnast välja kasvanud Boris Ogi-benin (Oguibenine).¹⁵² Hiina budismi rahvapärase mahajaana suutratel põhineva kirjanduse uurija ja tõlkijana on märkimisväärsimad Lev Menšikovi (1926–2005) tööd.¹⁵³

Moskva-Leningradi orientalistikakoolkonna ja Tartu-Moskva semiootika-koolkonna mõjul kujunes alates 1960-te lõpust Linnart Mälli tööde baasil Tartu orientalistikakoolkond, kus põhirõhk on olnud ja on tänaseni mahajaana suutrate uurimisel. Mälli 1960–1970-tel esmakordselt ilmunud tööd mahajaana alusteksti “Kaheksatuhandelise ületava mõistmise suutra” (*Aṣṭasāhasrikā-prajñāpāramitā-sūtra*)¹⁵⁴ alal olid teedrajavad ja töid budoloogiasse põhimõtteliselt uue, kultuurisemiootika teoorial põhineva metoodika.¹⁵⁵

Linnart Mälli õpilastest on Andres Herkel ja Teet Toome ning käesoleva töö autor avaldanud uurimusi ja tõlkeid mahajaana suutratest.¹⁵⁶

Üldkäsitlustest ei saa nimetamata jätta veel jaapanlaste Hirakawa Akira ja Nakamura Hajime inglise keeles avaldatud töid. Hirakawa on oma teoses *A History of Indian Buddhism*¹⁵⁷ käsitlenud põhjalikult varajast india mahajaanat ning esitanud palju diskussioone ja vastuseisu tekitanud hüpoteesi mahajaana tekkimisest ilmalike budistide stuupa kultuse arenguna. Ta annab ka olulisemate mahajaana suutrate sisu kokkuvõteted.¹⁵⁸ Nakamura annab oma monumentaalses töös *Indian Buddhism*¹⁵⁹ täieliku bibliograafilise ülevaate koos rikkaliku viiteparaadiga nii jaapani kui ka lääne allikatele kogu praegu teadaolevast budistlikust kirjandusest. Mahajaana suutraid

¹⁵² Vt eriti tema tööd: Oguibenine 1996; samuti Oguibenine 2008.

¹⁵³ Vt Menšikov 1963, 1984.

¹⁵⁴ Selle teksti üldtutvustust vt Mäll, Läänemets, Toome 2006, lk 17–18.

¹⁵⁵ Linnart Mälli põhilised tööd mahajaana suutrate alal koos vastava bibliograafiaga on ilmunud kogumikes Mäll 1998 (viited ja bibliograafilised andmed lk 319–359 ja 368–370) ja Mäll 2005 (viited ja bibliograafilised andmed lk 198–227). L. Mälli tööde analüütilist käsitlust vt Läänemets 2008d. Kultuurisemiootilise metodoloogia rakendamisest budismi ja mahajaana suutrate uurimisel käsitleb käesoleva uurimuse artikkel 2, lk 102–107.

¹⁵⁶ Vt Herkel 1994a, 1994b, 2002, 2008; Toome 2006, 2008; Läänemets (kõik käesolevasse töösse koondatud ja siin viidatud artiklid). Eesti keeles kuni aastani 2006 ilmunud Ida klassika tõlgete bibliograafiat, mis sisaldab ka mahajaana suutrate ja nende katkendite bibliograafiat vt Mäll, Läänemets, Toome 2006, lk 269–275.

¹⁵⁷ Hirakawa 1993.

¹⁵⁸ Mahajaana kujunemisele ja selle evolutsioonile Indias on pühendatud raamatu kolmas osa *Early Mahāyāna Buddhism* (lk 223–312); mahajaana kujunemise probleeme käsitletakse lk 256–275; mahajaana suutraid – lk 275–296.

¹⁵⁹ Nakamura 1987.

koos ajaloolise sissejuhatuse ja tekkimise hüpoteesidega käsitleb raamatu 16. peatükk.¹⁶⁰

1960-tel aastatel asutas india õpetlane P. L. Vaidya Mahajaana budismi sanskritikeelsete originaaltekstide väljaandmiseks väljaannete seeria *Buddhist Sanskrit Texts*, milles on ilmunud olulisemate mahajaana suutrate sanskritikeelsete tekstide kriitilised väljaanded. Vaidya tekstipublikatsioonid on praegu budoloogilide poolt kõige laialdasemalt kasutatavad ja viidatavad allikaväljaanded (Vaidya *Gv* publikatsiooni kasutatakse põhi- allikana ka käesolevas töös.).¹⁶¹

Mahajaana suutrate tõlgetest tõstaksin esile veel Garma C. C. Changi tõlget valikust *Ratnakūṭa* tsükli suutratest – *A Treasury of Mahāyāna Sūtras*;¹⁶² Robert Thurmani *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* tõlget;¹⁶³ Luis Oscar Gómezi *Sukhavatīvyūha-sūtra* eri versioonide tõlget koos põhjaliku ajaloolise uurimuse ja kommentaaridega¹⁶⁴, John Powersi *Samdhanirmocana-sūtra* tõlget¹⁶⁵ ning Jan Nattieri *Ugraparipṛccha* tõlget koos ulatusliku ajaloolise ja metodoloogilise uurimuse ning kommentaaridega.¹⁶⁶ Üheks silmapaistvamaks tekstiväljaandeks on jaapani teadlaste poolt koostatud *Vimalakīrtinirdeśa* taasavastatud sanskritikeelse teksti põhjalikult kommenteeritud publikatsioon koos hiina- ja tiibetikeelsete versioonidega.¹⁶⁷

See loetelu ei ole kaugeltki täielik. Viimastel aastakümnetel ilmunud artikleid mahajaana suutrate kohta on viidatud käesoleva töö osades vastavalt siin käsitletud teemadele ja probleemidele. *Gv* tõlgetest ja uurimustest tuleb eraldi juttu järgmises alajaotuses. “Lootossuutra” alane kirjandus on aga näiteks nii mahukas, et vajaks juba eraldi uurimust. Ainuüksi ingliskeelseid tõlkeid sellest on üle kümne.¹⁶⁸ Aasta-aastalt suureneb ka teiste suutrate tõlgete ja nende kohta käivate uurimuste hulk nii algupärasest sanskritist kui ka hiina- ja tiibetikeelsetest tekstidest.

Kokkuvõtteks tuleb tõdeda, et kuigi mahajaana suutrate alaste uurimuste hulk üha suureneb ja on ilmunud üsna kaalukaid töid konkreetsete

¹⁶⁰ Samas, lk 149–234.

¹⁶¹ Suur osa Vaidya sanskritikeelseid tekstipublikatsioone on kättesaadavad veebileheküljel <http://www.uwest.edu/sanskritcanon/index.html>

¹⁶² Chang 1983.

¹⁶³ Thurman 1991.

¹⁶⁴ Gómez 1996.

¹⁶⁵ Powers 1995.

¹⁶⁶ Nattier 2006.

¹⁶⁷ Vimalakīrtinirdeśa 2004.

¹⁶⁸ Lootossuustrast ja selle uurimisest vt. Teet Toome magistritööd *Lootossuutra personoloogia*, Tartu Ülikool, 2008, eriti lk10–16.

suutrate kohta, samuti tõlkeid, ei ole veel olemas ühtset metodoloogilist lähenemist nende uurimisele. Samuti ei ole kindlat teooriat nende loomise aja ja koha kohta ega nende rolli kohta mahajaana kui liikumise ja ideoloogia kujunemisele budismi raames. Kõik praegu kehtivad kontseptsioonid mahajaana õpetuste sisu kohta on suurel määral kujundatud suutrate suhtes sekundaarse šaastra kirjanduse põhjal, mis aga ise on suutraid üsna vähe arvestanud, nagu Seyfort Ruegg oma hiljutises arutluses mahajaana uurimise praeguse seisuga kohta on öelnud:

“On asjakohane märkida, et juhtivate mahajaana õpetlaste suured traktaadid on tegelikult ära kasutanud vaid osa sellest hiiglaslikust ideede ja impulsside varasalvest, mida pakuvad mahajaana suutrad. See kehtib ühtmoodi nii Nāgārdžuna ja Tšandrakīrti, Asanga ja Vasubandhu kui ka hilisemate õpetajate kohta, kes koostasid budismi õpetuste rohkem või vähem entsüklopeedilisi kokkuvõtteid (nagu näiteks tiibetlased Longtšenpa [1308–1363] ja Tsongkhapa [1357–1419].”¹⁶⁹

Seega mahajaana uuringutes on mahajaana suutrate osakaal siamaani üsna marginaalne, kuigi üha levinumaks saab seisukoht, et adekvaatse pildi saamiseks mahajaana õpetustest ning selle ajaloost ja mõjust Aasia maade ja maailma kultuurile tuleb mahajaana suutraid uurida ja arvestada palju rohkem, kuis seda on tehtud ja tehakse. Paul Harrison väidab mahajaana suutrate olulisuse kohta budismiuuringutes:

“...need tekstid kajastavad täielikumalt seda religiooni, mis on nad loonud, kui näiteks budistlikud loogikatraktaadid, mis kajastavad kitsamaid või spetsialiseeritumaid intellektuaalseid seisukohti, ja sellepärast räägivad mahajaana suutrad meile budismist rohkem, kui Dignāga.”¹⁷⁰

¹⁶⁹ Ruegg 2004, lk 4.

¹⁷⁰ Harrison 1995, lk 51.

10. Gaṇḍavyūha-sūtra alastest uurimustest ja tõlgetest

Nagu ülalpool juba öeldud, mainis *Gv*-t esmakordselt euroopa teaduses sir Brian Houghton Hodgson, kes 1830-tel Briti esindajana Nepalis töötades kogus enam kui 400 käsikirjast koosneva kollektiooni, mille hulgas oli ka mitu *Gv* tekstiga käsikirja, ning kirjeldas neid mitmes oma toona avaldatud töös. Pool sajandit hiljem, 1882, annab Rajendralal Mitra oma raamatus *The Sanskrit Buddhist Literature of Nepal* Hodgsoni poolt Bengali Aasia Seltsile annetatud 81 käsikirja kirjelduse ja sisukokkuvõtte seas ka *Gv* kolmeleheküljelise kirjelduse, kus on ära toodud konkreetse käsikirja formaalsed andmed, mainitud, et *Gv* kuulub nepali budismi üheksa kõige austatuima suutra hulka, ning seejärel esitatud suutra sisukokkuvõtte koos kõikide hüvesõprade loeteluga.¹⁷¹

Ligikaudu samaaegselt Hodgsoniga mainib *Gv*-t oma “Kandžuri analüüsis” (*Analysis of the Kanjur*) tiibeti kaanoni III alajaotuse *phal chen* (*Avataṃsaka*) 44. osana ka Alexander Csoma de Kőrös (vt viide 4) ning annab samas esmakordselt selle tiibetikeelse pealkirja *sdong pos brgyan pa* tõlke inglise keelde – (*The place*) *adorned with planted trees* (prantsuse keeles – *orné d’arbres plantés*), mainides teksti iseloomustamiseks vaid lühidalt, et see on “tekst, mis käsitleb moraali küsimusi”.¹⁷²

Gv ja *Av* on koos sisu lühikirjeldusega või ilma selleta ära mainitud ka mitmes varasemas budismi ja budistliku kirjanduse üldkäsitluses sellistelt osalt eespool juba nimetatud autoritelt, nagu E. Burnouf, V. P. Vassiljev, J. Edkins, H. Kern, M. Winternitz jt, kuid ühtegi põhjalikumalt uurimust ega tõlget sellest tekstist 19. sajandil ja 20. sajandi esimesel kahel aastakümnel ei ilmunud.

Lääne uurijate huvi *Gv* vastu hakkas elavnema 1920.–1930. aastatel. Üks esimesi töid *Gv* sisulise analüüsi alal oli hollandi budoloogi ja keeleteadlase J. Rahderi uurimus bodhisattvatee kirjelduse kohta *Gv*-s.¹⁷³ Huvi tõusu üheks põhjuseks selle teksti vastu, seda eriti hollandi teadlaste seas, oli ilmselt ka asjaolu, et 1814. aastal Jaava kindralkuberneri Sir Thomas Stamford Rafflesi (1781–1826)¹⁷⁴ poolt (taas)avastatud 9. sajandil rajatud budistliku hiigelpühamu Borobuduri (Barabudur) uuringud olid tuvastanud, et selle sadadest reljeefidest suur osa kujutas stseene *Gv*-st. See ärgitas peale

¹⁷¹ Mitra 1882, lk. 90–93.

¹⁷² Csoma 1982, lk. 102. Csoma de Kőrösi analüüs oli tehtud Kandžuri Narthangi väljaande järgi. D. T. Suzuki publitseeritud Kandžuri Pekingi väljaandes moodustab *phal chen* pühakirjakogu IV osa ja *sdong pos brgyan pa* selle viimase, 45. alajaotuse.

¹⁷³ Rahder 1929.

¹⁷⁴ 1811–1816 oli Jaava Briti võimu all

arheoloogide ja kunstiajaloolaste ka ida kirjanduse ja religiooni uurijaid tegelema selle teksti religioossete ja filosoofiliste aspektidega. Eeskätt hollandi, aga ka teiste maade uurijatelt ilmus rida töid Borobuduri kunstist rohkemate või vähemate viidetega *Gv*-le.¹⁷⁵ Jan Fonteini 1960. aastal ilmunud tööd *The Pilgrimage of Sudhana*¹⁷⁶ võib õigusega pidada nn hollandi koolkonna mahukaimaks kokkuvõtvaks tööks *Gv* alal. Töö on põhiliselt võrdlev uurimus *Gv* ainestiku kujutamise kohta kunstis Hiinas, Jaapanis ja Borobuduri reljeefidel, kuid annab mahukas sissejuhatuses üsna põhjaliku ülevaate nii suutra sisust kui ka tollastest uurimustest tema kohta.

20. sajandi esimese poole tööd *Gv* kohta tuleb esile tõsta D. T. Suzuki mahukaid esseid, kus ta analüüsib suutra sisu eelkõige *zen/chan*-budismi seisukohalt, kuid esitab ka väärtuslikke tekstoloogilisi analüüse koos ulatuslike tõlkekatkenditega.¹⁷⁷ Suzuki koos Hokei Idzumiga oli ka *Gv* esimese sanskritikeelse tekstipublikatsiooni väljaandjaks.¹⁷⁸ *Gv*-ga on seotud ka Kaikioku Watanabe 1912. aastal Leipzgis trükitud väitekiri *Gv* viimase peatüki juurde kuuluva värssteksti *Samantabhadra-caryā-praṇidhāna* ehk *Bhadra-carī* kohta, mis on mahajaana traditsioonis tuntud ka omaette tekstina.¹⁷⁹

Alates 1960-test on nii lääne kui ka jaapani ja hiina uurijate ja tõlkijate huvi *Gv* märgatavalt kasvanud. Alljärgnevalt piirdume peamiselt ingliskeelsete uurimuste ja tõlgete käsitlemisega, jättes välja ülimahuka jaapani- ja hiinakeelse kirjanduse, millest autoril ei ole täit ülevaadet.

Viimase 40 aasta tööd *Gv* kohta võib jagada kolme kategooriasse. (1) Spetsiifilised tekstoloogilised ja kunstiajaloolised uurimused. (2) Tõlked ja tõlgete saatesõnad ning esseistlikud käsitlemised. (3) Peatükid ja pikemad alalõigud *Gv* kohta budismi ajaloo ja eriti hiina budismi *huayan*-koolkonna üldkäsitlemises. Alustame esimesest kategooriast.

Tolle perioodi spetsiifilistest uurimustest tuleb kõigepealt ära mainida kolme ameerika uurija Ph.D. väitekirja, mis ei ole küll avalikkusele eriti tuntud, kuna neid pole kunagi publitseeritud, kuid uurijatele on nad siiski kättesaadavad.¹⁸⁰ Kolmest autorist vaid Luis Oscar Gómez on saanud silma-

¹⁷⁵ Bernet; Bosch 1929, 1938; Erp 1931; Niuwenkamp 1932; Hikata 1960; Shastri 1932; Sivaramurti 1961.

¹⁷⁶ Fontein 1960.

¹⁷⁷ Suzuki 1968, lk 146–226; Suzuki 1985, lk 68–221.

¹⁷⁸ Suzuki, Idzumi 1949.

¹⁷⁹ Watanabe 1912. Selle teksti hotanikeelse tõlke koos sanskritikeelse originaali ja tekstoloogilise uurimusega avaldas taani teadlane Jes Peter Asmussen (Asmussen 1961).

¹⁸⁰ Gómez 1967; Jastram 1975; Ehman 1977. Gómezi töö on sisuliselt esimene suuremamahuline tekstoloogiline uurimus *Gv* kohta üldse, millest enam kui poole

paistvaks budoloogiks ja mahajaana suutrate uurijaks, kes on hiljem avaldanud kaks mahukat artiklit *Gv* tõlgendamise kohta.¹⁸¹ Tekstoloogilistest töödest tuleb veel ära nimetada austria tibetoloogi ja budoloogi Ernst Steinkelleri töid Tiibetis asuva Thabo kloostri *Gv* raidkirjade kohta¹⁸² ja saksa teadlase Ernst Waldschmidti poolt publitseeritud Sise-Aasiast Turfanist leitud *Gv* sanskritikeelset tekstifragmenti koos kriitilise aparatuuriga.¹⁸³

Teise kategooria tööd on peaaegu kõik seotud tõlgetega, sellepärast ongi neid ülevaatlikkuse mõttes otstarbekas käsitleda koos viimastega. Alljärgnevalt ongi esitatud kõikide autorile teadaolevate tõlgete nimekiri.

Terviktõlked

Das Kegon Sutra. Das Buch vom Eintreten in den Kosmos der Wahrheit.

Torakazu Doi tõlge saksa keelde hiinakeelsest “60 kirjarulli Huayan-suutra” versioonist. Tõlge on varustatud ulatusliku sissejuhatava artikliga *Avatamsakasūtra* (hiina *Huayan jing*, jaapani *Kegon kyo*) ajaloo ja teemade kohta, milles *Gv*-le spetsiaalselt on pühendatud lk 19–22.¹⁸⁴

Flower Adornment Sutra: Chapter 39.

Ron Epsteini tõlge inglise keelde hiinakeelsest “80 kirjarulli Huayan-suutra” versioonist (hiina budismi õpetaja Hsuan Hua [1918–1995] rajatud budistliku sekti *The Dharma Realm Buddhist Association* kirjastuse *Buddhist Text Translation Society* väljaanne).¹⁸⁵

hõlmab sissejuhatus, kus antakse ülevaate tekstist, teadaolevatest käsikirjadest, analüüsitakse suutra keelt, sõnavara ja meetrikat ning diskuteeritakse *Gv* võimaliku loomisaja üle. Põhjalik tekstianalüüs hõlmab *Gv* 12 värsslõigu (kokku 124 topeltvärssi) sanskritikeelse teksti kriitilist esitust, tõlget ja kommentaariumi, kus põhirõhk on mõistete-terminite analüüsil. Jastrami töö¹⁸⁰ on pühendatud *Gv* kolme peatüki (*Meghaśrī*, *Sāgaramegha* ja *Supraṭiṣṭhita*) sanskriti- ja tiibetikeelsete versioonide võrdlevale terminoloogilisele analüüsile; töö sisaldab ka vastavate peatükkide ingliskeelse tõlke ja kommentaariumi. Ehmani töö on filosoofilise ja teoloogilise kallakuga, analüüsides *Gv* sisulist külge palverännu kui keske teema kaudu; töö sisaldab ka suutra kuue peatüki (*Nidāna*, *Meghaśrī*, *Sāgaramegha*, *Supraṭiṣṭhita*, *Ratnacūḍa*, *Samantanetra*) ingliskeelse tõlke.

¹⁸¹ Gómez 1977, 1981.

¹⁸² Steinkellner 1995, 1999.

¹⁸³ Waldschmidt 1965, lk 234–236.

¹⁸⁴ Torakazu 1978. Sama autori tõlkes on ilmunud kolmes eraldi köites ka *Avatamsakasūtra* ülejäänud osad: Torakazu 1981, 1982, 1983.

¹⁸⁵ Epstein 1979.

Entry into the Realm of Reality.

Thomas Cleary tõlge inglise keelde hiinakeelsest “80 kirjarulli Huayan-suutra” versioonist.¹⁸⁶ Tõlge on kommentaarideta, kuid varustatud filosoofilise sissejuhatause (lk 1–8) ja napi glossariumiga (lk 403–404). Cleary sulest on ilmunud ka omaette raamatuna esseistlik uurimus *Av* ja *Huayan*-koolkonna filosoofiast: *Entry into the Inconceivable*¹⁸⁷ ja lisandusena *Gv* tõlkele hiina 8. sajandi õpetlase Li Tongxuani *Gv* kommentaari tõlge.¹⁸⁸

Osalist tõlked

Exerpts from the Gaṇḍavyūha Sūtra.

Katkendid *Sarvajagadrakṣāpranidhāvīryaprabhā*, *Maitreya*, *Śrīsaṃbhava*, *Śrīmati*, *Vasantī* ja *Gopā* peatükkidest. Herbert Von Guentheri tõlge inglise keelde *Gv* tiibetikeelsest versioonist.¹⁸⁹

Siṃhaviṅṃbhitā, *Āsā*, *Prabhūtā* ja *Vasumitrā* peatükid Diana Y. Pauli raamatus *Women in Buddhism*. Frances Wilsoni kommenteeritud tõlge inglise keelde sanskriti keelest.¹⁹⁰

Nidānaparivarta ja *Samantagambhīraśrīvimalaprabhā* peatüki värssosad. Luis Oscar Gómezi tõlge inglise keelde sanskriti keelest koos originaalteksti, osalise tiibetikeelse teksti, kommentaaride ning põhimõistete analüüsiga.¹⁹¹

Mañjuśrī peatüki lõpp, *Meghaśrī*, *Sāgaramegha* ja *Supratiṣṭhita* peatükid. Judy Ann Jastrami tõlge inglise keelde sanskriti keelest koos originaalteksti ja tiibetikeelse teksti kriitilise esituse, kommentaaride ning mõistete analüüsiga.¹⁹²

Nidānaparivarta, *Meghaśrī*, *Sāgaramegha*, *Supratiṣṭhita*, *Ratnacūḍa* ja *Samantanetra* peatükid. Mark Allen Ehmani tõlge inglise keelde sanskriti keelest.¹⁹³

Samantabhadra-caryā-praṇidhāna (*Bhadracarī*). Kaikioku Watanabe tõlge saksa keelde sanskriti keelest koos algteksti kriitilise esituse ja kommentaaridega.¹⁹⁴

¹⁸⁶ Cleary 1989b. Sama autori tõlkes on kahes eraldi köites ja mitmes kordustrukis ilmunud ka *Avataṃsakasūtra* ülejäänud osad: Cleary 1984.

¹⁸⁷ Cleary 1983.

¹⁸⁸ Cleary 1989a.

¹⁸⁹ Guenther 1989, lk 3–35.

¹⁹⁰ Paul 1979, lk 94–105; 134–165.

¹⁹¹ Gómez 1967, lk 2–140.

¹⁹² Jastram 1975, lk 1–293.

¹⁹³ Ehman 1977, lk 110–213.

¹⁹⁴ Watanabe 1912.

Kolmanda kategooria töödest nimetagem ära *Gv* sisu kokkuvõtte A. K. Warderi india budismi ajaloos.¹⁹⁵ *Gv*-t on *Av* ja hiina *Huayan*-koolkonna filosoofia kontekstis käsitlenud Paul Williams.¹⁹⁶ *Gv* üht hiina versiooni – “40 kirjarulli *Huayan*-suutrat” *Huayan* koolkonna ühe allikana on lühidalt käsitlenud Leonid Jangutov.¹⁹⁷ David McMahan on analüüsinud buddhavaljate kirjeldusi *Gv*-s mahajaana loominguliste metafooride ja visioonide kategooria mõistetes.¹⁹⁸ Joseph Walser on analüüsinud *Gv*-t kui võimalikku allikat mahajaana tekkimise asukoha lokaliseerimiseks.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Warder 2000, 401–407.

¹⁹⁶ Williams 2009, lk 135–138.

¹⁹⁷ Jangutov 1982, lk 27.

¹⁹⁸ McMahan 2002, lk 111–142.

¹⁹⁹ Walser 2007, lk 25–27.

ARTIKLID

KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

1. *Gaṇḍavyūha-sūtra*'t on töös käsitletud eelkõige ajalooallikana, mis esindab budistliku kultuuri arengu kindlat staadiumi – mahajaana kujunemise ja levimise kõrgaega – tema loomisaegses Indias (1.–3. sajand m.a.j). Samal ajal on see tekst oluliseks allikaks, mis peegeldab vanaindia ühiskonna struktuuri ning selle kihistusi – seisuseid, professionaalseid gruppe jm –, samuti muistsete indialaste mütoloogilisi ettekujutusi ja müütilisi personaaže mahajaana lüsioloogia seisukohalt. Töös antakse ka analüütiline ülevaade *Gaṇḍavyūha* tänapäeval tuntud tekstiversioonide ja tõlgete kujunemise ajaloolisest arengust ligi 1000 aasta jooksul (teksti algversiooni loomisest alates kuni 12. sajandini, mis ajast pärineb selle vanim teadaolev säilinud sanskritikeelne käsikiri), samuti selle kohast mahajaana eri traditsioonides (india, hiina, tiibet). Sissejuhatuses kahes viimases alajaotuses antakse ülevaade koos kirjanduse viidete ja mahajaana suutrate ja eraldi *Gaṇḍavyūha-sūtra* uurimustest ja tõlgetest tänapäeva budoloogias.

2. *Gaṇḍavyūha-sūtra* loomise täpset aega ja kohta ei ole praegu uurijate käsutuses olevate materjalide põhjal võimalik kindlaks teha. Teksti keele, stiili ja sisu analüüsi põhjal on varasemad uurijad esitanud selle algversiooni loomise tõenäolised ajalised piirid: varasemaks võimalikuks tekkeajaks peetakse 1. sajandi esimest poolt m.a.j, hilisemaks võimalikuks tekkeajaks 3. sajandi teist poolt. Käesoleva töö autor kaldub suutra tõenäolise loomisajana pigem pooldama nimetatud perioodi teist poolt, st 2.–3. sajandit m.a.j. Selle kasuks räägivad järgmised suutra sisus kajastuvad asjaolud. (1) *Gaṇḍavyūha-sūtra*'s on täielikult välja arendatud universalistlik bodhisattva kontseptsioon; bodhisattva tüüpi vastandatakse jõuliselt šraavaka kui religioosse teostaja madalama taseme tüübile. (2) Buddhat käsitletakse pigem universaalse kõrgema vaimse printsibiina, mille sümboliks on buddha Vairotsana, kuna Šākjamuni Buddha esineb vaid markeerituna. (3) Suutras on olulise personoloogilise mõõtmena välja arendatud mütoloogiliste bodhisattvate (Mandžušrī, Samantabhadra, Maitreja, Avalokitešvara) ja teiste mütoloogiliste tegelaste (maajumalanna, ööjumalannad) kujud. (4) Rõhuasetus on mahajaana õpetuse levikul ilmalike järgijate seas, keda kehastab suutra peategelane, jõukast kaupmeheperest noormees Sudhana. (5) *Gaṇḍavyūha-sūtra*'s esineb vihjeid suure hulga teiste analoogsete suutrate olemasolu kohta, mis näitab, et tema loomise aeg oli aktiivne mahajaana suutrate loomise ja kirjapaneku aeg ning paljud neist olid juba olemas. Viimast kinnitavad ka suutras endas esindatud mitmed mahajaana õpetuslikud seisukohad näiteks bodhisattva kümnest tasemest, kuuest ja kümnest ületavast jm., mis on üksikasjalikult esitatud teistes suutrates

(*Daśabhūmika-sūtra*, *Aṣṭasāhasrikā-prajñāpāramitā-sūtra* jt), mida võib seetõttu pidada *Gaṇḍavyūha*st varasemateks. Mõnevõrra hilisema loomisaja kasuks räägib ka asjaolu, et *Gaṇḍavyūha-sūtra* varaseimad hiinakeelsed tõlked ja tõlkekatked ilmusid alles 4.–5. sajandi vahetuse paiku, kuna aga mitmete teiste mahajaana suutrate tõlked olid selleks ajaks hiina keeles juba olemas.

3. *Gaṇḍavyūha-sūtra* loomise koht või piirkond on samuti ebaselge, millele käesolevas töös lõplikku vastust ei leita. Autor esitab suutra sisust ja välistest ajaloolistest asjaoludest lähtuvalt neli hüpoteesi suutra võimaliku loomiskoha suhtes: Sise-Aasia (Hotan või Bamiyan), Lõuna-India (Dhānyakaṭaka–Amāravatī), Ida-India (Orissa) ja Põhja-India (Šrāvastī). Tõsisemalt tuleb arvestada kaht esimest. Sise-Aasia hüpoteesi kasuks räägib asjaolu, et *Gaṇḍavyūha-sūtra* varaseimad hiinakeelsed tõlked on tehtud Sise-Aasiast Hiinasse jõudnud tekstiversioonidest, kuna aga suutra levikust päris Indias (st geograafilisel Hindustani poolsaarel) enne 7. sajandit tegelikult andmed puuduvad. Samas puudub muidu geograafiliste nimede poolest rikkas suutras täielikult Sise-Aasia toponüümika. Lõuna-India hüpoteesi kasuks räägib asjaolu, et peaaegu kogu suutra “tegevus” toimub Lõuna-Indias, kus asub suurem osa Sudhana palverännaku sihtpunkte, hüvesõprade elupaiku. Suutras nimetatud Dhanyākara linna, kust Sudhana oli pärit ja kuhu Buddha juurest Šrāvastist suundus mahajaana õpetust levitama bodhisattva Mandžušrī, on mitmed budismi ajaloo uurijad samastanud meie ajaarvamise esimestel sajanditel eksisteerinud Andhra riigi pealinna Dhānyakaṭaka Katsna jõe suudmes. Käesoleva töö autor jätab suutra loomise koha küsimuse samuti lahtiseks, pidades Sise-Aasia ja Lõuna-India hüpoteese võrdselt tõenäolisteks. Samas olen seisukohal, et isegi kui *Gaṇḍavyūha-sūtra* ongi loodud ja kirja pandud Sise-Aasias (mille tõenäosust tekstivälise ajaloolise faktistiku põhjal tuleb pidada Lõuna-India hüpoteesist suuremaks), tuleb teksti sisust lähtuvalt möönda, et Lõuna-India pidi olema mahajaana ideede kujunemisel oluliseks piirkonnaks suutra loomise ja sellele eelnenud ajal (meie ajaarvamise algusele vahetult eelnenud ja sellele järgnenud paar sajandit).

4. *Gaṇḍavyūha-sūtra* kujunemine ja täiendamine jätkus veel palju sajandeid pärast selle algversiooni kirjanemist. Sellele viitavad eelkõige erinevused varasemate ja hilisemate hiinakeelsete tõlgete vahel. Varasemates tõlgetes (Buddhabhadra tõlge 5. sajandi algusest ja Šikṣānanda tõlge 7. saj lõpust) puuduvad mitmed värssosad ning suutra hilisemate versioonide (Pradžnjā hiinakeelne tõlge 8. sajandi lõpust, tiibetikeelne tõlge 9. sajandi algusest ja sanskritikeelne nepaali versioon aastast 1166) epiloogiks olev *Samantabhadra-caryā-praṇidhāna*, mis samas oli juba vähemalt 5. sajandi algul tuntud omaette tekstina. Samas võib autori enda ja teiste uurijate tööde

põhjal järeldada, et kõikide praegu tuntud versioonide aluseks on olnud üks ja seesama sanskritikeelne algversioon, mida on hiljem täiendatud peamiselt värssosadega. Väiksemad erinevused (näiteks bodhisattvate arvus ja nimekirjas suutra proloogis) on tõenäoliselt tulenenud ümberkirjutajate ebatäpsusest ja neil ei ole sisulist kaalu.

5. *Gaṇḍavyūha-sūtra* on ajaloo vältel esinenud eri pealkirjade all. Tema tänapäeval tuntud standardnimetus – *Gaṇḍavyūha-sūtra* –, mida kannab 1166. aastast pärit praeguseks säilinutest vanim sanskritikeelne käsikiri (ja kõik hilisemad), kohta ei ole andmeid enne 7.–8. sajandit, mil teda viitas oma töödes india mahajaana õpetlane Śāntideva. 8. sajandil mainivad selle pealkirja hiinapärasstatud varianti foneetilises tõlkes – *jian na piao he* 健拏驃訶 – hiina *huayan*-koolkonna õpetlased Fazang ja Chengguan, kusjuures mõlemad tähistavad sellega kogu *Avatamsaka* tsükli, kuna aga sanskriti keeles *Gaṇḍavyūha-sūtra* nime all tuntud tekst on ainult selle viimane osa. Suutra 9. sajandi algusest pärit tiibetikeelse versiooni pealkiri *sdong pos brgyan pa* on ilmselgelt sanskritikeelse *Gaṇḍavyūha* tõlge. *Gaṇḍavyūha-sūtra* varaseim nimetus oli tõenäoliselt *Acintya-vimokṣa-sūtra*, mille hiinakeelset tõlget viidatakse hiina traditsioonis Nāgārdžunale omistatavas tekstis *Mahāprajñāpāramitā-upadeśa-śāstra*. Sama pealkirja täiendatud varianti – *Acintyavimokṣagocara-praveśana-samantabhadra-caryā-praṇidhāna-parivarta* – kannab 8. sajandi lõpus Ida-Indiast Orissast Hiinasse jõudnud versioon. Kõik teised hiinakeelsed versioonid kannavad aga alates Buddhabhadra tõlkest (5. saj algus) pealkirja *ru fa jie pin* 入法界品, mis on tõenäoliselt sanskritikeelse *Dharmadhātu-praveśana-parivarta* tõlge. Pealkirjade paljususest võib järeldada, et üks ja sama suutra või vähemalt ühest ja samast algversioonist lähtuvad suutra redaktsioonid kandsid eri alatradsioonides erinevaid pealkirju. Vanimaks india pealkirjaks oli tõenäoliselt *Acintya-vimokṣa-sūtra*, mis Ida-India Orissa traditsioonis oli täiendatuna käibel veel 8. sajandil. Siseaasia versioon kandis vähemat alates 4.–5. sajandi vahetusest nimetust *Dharmadhātu-praveśana*, mis hiina keelde tõlgituna on jäänud suutra standardpealkirjaks tänaseni. 6. või 7. sajandil võeti Indias (tõenäoliselt Põhja-Indias) suutra värssidega täiendatud versiooni pealkirjana kasutusele *Gaṇḍavyūha-sūtra*, mis tõlgiti ka tiibeti keelde ja jäi standardpealkirjaks nepaali traditsioonis.

6. *Gaṇḍavyūha-sūtra* sisulistest aspektidest on töös põhjalikumalt käsitletud teksti personoloogiat. Suutras esindatud mahajaana lüsioloogia seisukohalt on olulisemate tüüpidenä välja toodud hüvesõbrad koos alatüüpidega, bodhisattvad, šraavakad ja eraldi tüübina suutra peakangelane noor-sand Sudhana. Kogu personoloogiline galerii on esitatud suutra peateema – bodhisattva tegevuste ehk bodhisattvana tegutsemise (*bodhisattvacaryā*)

õppimise raamistikus. Noormees Sudhana esindab mahajaana budismi ilmalikku järgijaskonda, kitsamalt noorema põlvkonna meessoost jõukat ja haritud (kirjaoskajat) linnakodanikku, keda suutra autorid nägid kõrgeima potentsiaaliga sotsiaalse grupina mahajaana õpetustes välja töötatud bodhisattva ideaali teostamisel. Hüvesõbrad esindavad rikkalikku galeriid vanaindia eri ühiskonnakihtidesse ja professionaalsetesse gruppidesse kuuluvatest tüüpidest ning mütoloogilistest kujudest, keda mahajaana lüsioloogia seisukohalt käsitletakse kõiki bodhisattvate õpetajatena, kes on teostanud ja annavad edasi teatud kindlaid aspekte bodhisattvate universaalses tegevuskavas. Bodhisattvad on *Gaṇḍavyūha-sūtra*'s kõige enam hinnatud personoloogiline tüüp, keda kirjeldatakse kui lüsioloogilise kõrgseisundini – ülisma täieliku virgumiseni (*anuttarā samyaksambodhi*) jõudnud isikuid, kes tegutsevad suure kaastundest (*mahākaruṇā*) motiveerituna kõikide olendite hüvanguks. *Gaṇḍavyūha-sūtra*'s ei käsitleta bodhisattvate alatüüpe, küll aga bodhisattva arengutasemeid kümne taseme (*daśabhūmika*) teooria raames, mis näitab selle teksti seost teise *Avatamsaka* tsükli kuuluva mahajaana suutra – *Daśabhūmika-sūtra*'ga. Bodhisattvate seas tõusevad esile mütoloogiliste bodhisattvate – Mandžušrī, Samantabhadra, Maitreja ja Avalokitešvara kujud, kes esindavad bodhisattvate arhetüüpeid voorusi – vastavalt tarkust, aktiivset headust, sõbralikkust ja kaastunnet. Bodhisattvad esindavad *Gaṇḍavyūha-sūtra*'s mahajaana kõrgeima teostusastmeni jõudnud tüüpi, keda vastandatakse madalama teostusastme tüübi – šraavakatega. Nagu paljudes teisteski suutrates, kritiseeritakse šraavakaid, kui konservatiivset individualistlikku tüüpi, kes tegutseb ainult enda individuaalse vabanemise nimel, ega ole mõistnud suure kaastunde mõtet ja tähendust, mis iseloomustab bodhisattvaid ja buddhasid.

7. *Gaṇḍavyūha-sūtra* tõlgendamise võtmeks peetakse käesolevas töös mahajaana didaktika teooriat ja praktikat, mida suutra eeskätt religioosse didaktika õpperaamatuna esindab. Suutra sisu ja kompositsiooni eesmärk on kujundada potentsiaalse lugeja meeles positiivne hoiak mahajaana õpetuste ja bodhisattva ideaalide suhtes ning anda konkreetseid juhtnööre ja näpunäiteid, kuidas tegelikult igapäevases elus neid teostada. Seejuures rakendatakse rikkalikku kirjanduslikku ja kujundlikku keelekasutust ja võtetearsenali. Iga personoloogiline tüüp on potentsiaalsele lugejale üht-aegu kujundlikuks eeskujuks ja õpetajaks. Sudhana tüüp on õppija, palverändaja, kellega lugeja peaks ennast samastama. Hüvesõprade tüübid on õpetajad ja juhatajad bodhisattvateel. Mütoloogilised bodhisattvad on bodhisattva teostuste kujundlik-integratiivsed sümbolid.

8. *Gaṇḍavyūha-sūtra* lüsioloogia (vabanemisõpetuse) põhikategoriateks on mõisted *lokadhātu* ('maailmavald') ja *dharmadhātu* ('seadmusevald'). Esi-

mene on reaalsuse nn ilmalik aspekt, mis on omane küpsemata tava-teadvuse seisundites viibivatele olenditele, kes peavad kannatust tekitavaid olekuid (seadmusi) tegelikeks. Teine on reaalsuse nn vaimne aspekt, mis on omane virgunud teadvusega olenditele, keda *Gaṇḍavyūha-sūtra* kontekstis esindavad buddhad ja bodhisattvad. *Dharmadātu*-olekus peetakse 'ilmalikke' (*laukika*) kannatusi tekitavaid seadmusi illusoorseteks ning rakendatakse ainult buddhaseadmusi, mis on suunatud virgumisele. Viimaste seas olulisimaks on kaastunne (*karuṇā*) ja teadmine (*jñāna*). Bodhisattva religiooset haridusteed (mis *Gaṇḍavyūha-sūtra*'s hõlmab ka ilmaliku hariduse) käsitletaksegi kui sisenemist seadmusevalda (*dharmadhātu-praveśana*), millele viitab ka suutra hiinakeelsete versioonide alapealkiri. *Gaṇḍavyūha-sūtra* lüsioloogilise didaktika mudel on lühidalt järgmine. Bodhisattva hariduse omandamise eelduseks ehk motiiviks on meelestatus ülimalle täielikule virgumisele, mida esindab Sudhana oma algseisundis, mis fikseeritakse tarkusebodhisattva Mandžušrī poolt. Seda kirjeldatakse kui edasise hariduse alust ehk 'hüvejuurt' (*kuśalamūla*). Hariduse eesmärgiks on õppida 'tegutsema bodhisattvana' (*bodhisattvacaryāṃ śikṣitum*). Hariduse andjateks on 'hüvesõbrad' (*kalyāṇamitra*), kellest igaüks õpetab kompleksse bodhisattva hariduse üht aspekti, mida nimetatakse konkreetseks 'bodhisattva vabanemise väravaks' (*bodhisattva-vimokṣa-mukha*). Nende omandamiseks ehk teostamiseks on vajalik süveneda vastavasse kesken-dumisseisundisse (*samādhi*). Kõik need vabanemisväravad ehk üksik-teadused või -kunstid integreeritakse kõrgemal tasemel mütoloogilise bodhisattva Samantabhadra kujus ühtseks bodhisattvateadmiseks ja valmis-olekuks neid igas olukorras vastavalt vajadusele rakendada. Seda lõpp-seisundit tähistatakse ka mõistega 'kõikteadmine' (*sarvajñatā*), mis on süno-nüümne 'ülisma täieliku virgumisega' ja hõlmab kõiki ükskiteamisi-teadusi või õigemini vihjab potentsiaalile neid kõiki vajadusel rakendada olendite hüvanguks. Olendite harimist, nende vabastamist kannatusest ja suunamist ülisma täieliku virgumise poole, mis on hüvesõprade ja bodhisattvate tegevuse peamine siht, nimetatakse *Gaṇḍavyūha-sūtra*'s 'küpsetamiseks' (*paripācana*).

9. *Gaṇḍavyūha-sūtra* on olnud läbi budismi ajaloo väga mõjukaks tekstiks. Keskaegses Indias (7.–8. sajandil) inspireeris ta mitmeid õpetlasi nende käsitlustes virgumisteest ja bodhisattva ideaalidest ning bodhisattvaks õppimise juhtnööride vormistamisel. Tuntuimad sellealased tekstid on Šāntideva "Bodhitšarjāvātāra" (*Bodhicaryāvātāra*) ja Śikṣāsamuccaya ning Kamalašīla *Bhāvanākrama*. Hiinas inspireeris ta *huayan*-koolkonna õpetlasi looma teoreetilisi ja praktilisi mudeleid bodhisattva tasemetest, millest tun-tuim on 8. sajandi õpetlase Li Tongxue teos *Xin huayan jing lun* 新華嚴經論.

Hiinas ja teistes Kaug-Ida maades sai ta oluliseks rahvaliku budismi baas-tekstiks, mis inspireeris looma kunstilises ja kirjanduslikus väljenduses rahvaliku budistliku didaktika teoseid. Kagu-Aasias mõjutas *Gaṇḍavyūha-sūtra* keskajal (9.–12. sajand) seotuna mahajaanal põhineva ideaalvalitseja ehk jumal-kuninga kultusega sakraalse monumentaalarhitektuuri rajatiste, nagu Borobudur ja Ankor Thom ehitamist.

10. Tänapäeva teaduslike tõlgendusmudelite valguses, mida käesolevas töös on rakendatud (ajaloolise kultuurisemiootika paradigma, humanistlike baas tekstide teooria ja budistlik religioosne didaktika), on *Gaṇḍavyūha-sūtra* tõlgendatav budistliku universaalse humanismi teooria ja praktika edasiarendusena, mis sai alguse ajaloolise Buddha (Šākyamuni) jutlusi kajastavates *Nikāya* ja *Āgama* tekstides ning kulmineerus mahajaana suutrates. Suutra lüsioloogilise mudeli aluseks olev *lokadhātu-dharmadhātu* mudel ning selles kirjeldatud bodhisattva haridustee on tõlgendatavad ja rakendatavad tänapäeva humanitaarteaduste ja pedagoogika paradigmas, mis püüavad kirjeldada inimteadvuse arengut ja selle staadiume kultuuritekstide kaudu moodsas haridus- ja kultuuriprotsessis. Käesolevas töös esitatud seisukohad, järeldused ja hüpoteesid võiksid olla kasulikud ja rakendatavad, ühelt poolt, selliste tänapäeva humanitaarparadigmade arendamisel ja täiendamisel, teiselt poolt aga mahajaana tekkimise ja selle kultuuriliste põhjuste ja taustade ajaloolise teooria loomisel.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Asmussen, Jes Peter, 1961. *The Khotanese Bhadracaryādeśanā. Text, translation, and glossary, together with the Buddhist Sanskrit original.* (Historik-filosofiske Meddelelser udgivet af Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, bind 39, no. 2.) København.
- Bernet Kempers, A. J. (n.d.) *Borobudur, mysteriegebeuren ins teen.* Den Haag.
- Beyer, Stephen, 1977. "Notes on the Vision Qest in Early Mahāyāna." In Lewis Lancaster and Luis O. Gómez, eds., *Prajñāpāramitā and Related Systems: Studies in honor of Edward Conze (Berkely Buddhist Series, 1, Berkely)*, pp. 329–340.
- Bhattacharyya, Narendra Nath, 1991. *The Geographical Dictionary, Ancient and Early Medieval India.* Delhi: Motilal Banarsidass.
- Bosch, F. D. K. 1929. "De beteekenis der reliefs van de derde en vierde gaanderij van Baraboeḍoer." In *Oudheidkundig Verslag, derde en vierde kwartaal, 1929*, pp. 179–243.
- 1938. "De Bhadracarī afgebeeld op den hoofdmuur der vierde gaanderij van den Baraboeḍoer." *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-India*, vol. 97, no. 2, pp. 241–293.
- Burnouf, Eugène, 1844. *Introduction à l'Histoire du Bouddhisme Indien.* Paris: Imprimerie Royale.
- trans., 1852. *Le Lotus de la bonne loi: traduit du sanskrit.* Paris.
- Chandra, Lokesh, ed., 1992. *Cultural Horizons of India.* Vol. 2. Studies in Tantra and Buddhism, art and archaeology, language and literature. New Delhi: International Academy of Indian Culture and Aditya Prakashan.
- Chang, Garma C. C., 1974. *The Buddhist Teaching of Totality.* University Park: The Pennsylvania State University Press.
- trans., 1983. *A Treasury of Mahāyāna Sūtras. Selection of Mahāratanakūta Sūtra.* New York: Pennsylvania State University. Reprint. Delhi: Motilal Banarsidass, 1996.
- Cleary, Thomas, 1983. *Entry into the Inconceivable: An Introduction to Hua-yen Buddhism.* Honolulu: University Press of Hawaii.
- trans., 1984. *The Flower Ornament Scripture. A Translation of the Avatamsaka Sutra.* Part 1–2. Boston & Shaftesbury: Shambala.
- trans., 1989a. *Entry into the Realm of Reality. The Guide. Li Tongxuan. A Commentary on The Gandavyuha, the Final Book of the Avatamsaka Sutra.* Boston & Shaftesbury: Shambala.
- trans., 1989b. *Entry into the Realm of Reality. The Text. The Gandavyuha, the Final Book of the Avatamsaka Sutra.* Boston & Shaftesbury: Shambala.
- Conze, Edward, 1951. *Buddhism. Its Essence and Development.* London. Reprint. New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers, 1997.
- ed. and trans., 1958. *Buddhist Wisdom Books: The Diamond Sutra, the Heart Sutra.* Allen and Unwin. Reprint. New York: Harper Torchbooks, 1972.
- 1960. *The Prajñāpāramitā Literature.* 'S Gravenhage: Mouton.
- 1962. *Buddhist Thought in India.* London. Reprint. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1970.

- 1967. *Materials for a Dictionary of the Prajñāpāramitā Literature*. Tokyo: Suzuki Reasearch Fondation.
- trans., 1973. *The Perfection of Wisdom in Eight Thousand Lines*. San Francisco.
- trans., 1975. *The Large Sutra on Perfection of Wisdom with the Divisions of the Abhisamayālaṅkāra*. Berkely: University of California Press.
- Conze, Edward, I. B. Horner, David Snellgrove, and Arthur Waley, ed. and transl., 1954. *Buddhist Texts through the Ages*. London. Reprint. New York: Harper & Row, 1964.
- Cook, Francis H. (= Cook, Frank), 1972. “The Meaning of Vairocana in Hua-yen Buddhism.” *Philosophy East and West*, vol. 22
- 1977. *Hua-yen Buddhism*. University Park & London: Pennsylvania State University Press.
- Csoma de Koros, Alexander, 1834a. *A Grammar of the Tibetan Language*, Calcutta.
- 1834b. *Essay towards a Dictionary, Tibetan and English. Prepared with the Assistance of Bande Sangs-Rgyas Phun-Tshogs, a Learned Lama of Zangskar, During a Residence at Kanam in the Himalaya Mountains, on the Confines of India and Tibet, 1827–30*, Calcutta.
- 1836–1839. *Analysis of the Kanjur*. Calcutta. Reprint. Delhi: Sri Satguru Publications, 1982.
- 1910. *Sanskrit-Tibetan-English vocabulary; being an edition and translation of the Mahavyutpatti*. Ed. by E. Denison Ross and Mahamahopadhyaya Satis Chandra Vidyabhusana. Calcutta: Asiatic Society.
- Cunningham, Alexander, 1871. *The Ancient Geography of India. I. The Buddhist Period, Including the Campaigns of Alexander, and the Travels of Hwen-Thsang*. London: Trübner and Co.
- Dayal, Har, 1932. *The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature*. London: Kegan Paul, Trench, Tubner.
- Dutt, Nalinaksha, 1930. *Aspects of Mahāyāna Buddhism and its Relations to Hīnayāna*. London.
- Edgerton, Franklin, 1953. *Buddhist Hybrid Sanskrit. Grammar and Dictionary*. Vol. I. Grammar. Vol. II. Dictionary. New Haven.
- Ehman, Mark Allen, 1977. “The Gaṇḍavyūha: Search for Enlightenment.” Ph.D. diss., University of Wisconsin, Madison.
- Elisséef, Sergée, 1938. “Staël-Holstein’s Contribution to Asiatic Studies.” *Harvard Journal of Asiatic Studies*, no. 3, pp. 1–8.
- Epstein, Ron, trans., 1979. *Flower Adornment Sutra: Chapter 39*. Buddhist Text Translation Society.
- Erp, T. van, 1931. *Beschrijving van Barabudur*, vol II, *Bouwkundige Beschrijving*. ’s-Gravenhage.
- Fontein, Jan, 1967. *The Pilgrimage of Sudhana. A Study of Gaṇḍavyūha Illustrations in China, Japan, and Java*. The Hague, Paris: Monton & Co.
- Gómez, Luis Oscar, 1967. “Selected Verses from the Gaṇḍavyūha: Text, Critical Apparatus and Translation.” Ph.D. diss., Yale University.

- 1977. “The Bodhisattva as Wonder-Worker.” In Lewis Lancaster and Luis O. Gómez, eds., *Prajñāpāramitā and Related Systems: Studies in honor of Edward Conze* (Berkely Buddhist Series, vol. 1, Berkely), pp. 221–261.
 - 1981. “Observations on the Role of the Gaṇḍavyūha in the Design of Barabudur.” In L. O. Gómez and H. W. Jr. Woodward, eds., *Barabudur. History and Significance of a Buddhist Monument* (Berkely Buddhist Series, vol. 2, Berkely), pp. 173–194.
 - 1996. *Land of Bliss: The Paradise of the Buddha of Measureless Light*. Honolulu: University of Hawai’i Press.
- Gómez, Luis Oscar, Woodward Hiram W. Jr., eds., 1981. *Barabudur. History and Significance of a Buddhist Monument* (Berkely Buddhist Series, vol. 2, Berkely).
- Grohmann, Friedrich (=Gao Ming-dao 高明道), 1997. “Hanyi «jianna piaohe» zhong xianren ming yixi” 《漢譯〈健拳驃訶〉中仙人名議析》 [“The ṛṣi’s Name in the Chinese Gaṇḍavyūha Translations: An Attempt at Analysis”]. *Faguang xuetan* 法光學壇 *Dharma Light Lyceum*, vol. 1, pp. 45–60.
- Guenther, Herbert V., 1989. *Tibetan Buddhism in Western Perspective* (Collected Articles of Herbert V. Guenther). Berkeley: Dharma Publishing.
- Hadani, Ryōtai, 1971. *An Introduction to Mahāyāna Sūtras*. Ube, Tokyo: The Karinbunko.
- Harrison, Paul, 1987. “Who Gets Ride in the Great Vehicle? Self-Image and Identity Among the Followers of the Early Mahāyāna.” *The Journal of the International Association of Buddhist Studies*, vol.10, no. 1, pp. 67–89.
- 1993. “The Earliest Chinese Translations of Mahāyāna Buddhist Sūtras: Some Notes on the Works of Lokakṣema.” *Buddhist Studies Review*, vol. 10, no. 2, pp. 135–177.
 - 1995. “Searching for the Origins of the Mahāyāna: What Are We Looking For?” *The Eastern Buddhist, New Series*, vol. XXVIII, no. 1., pp. 48–69.
 - 2003. “Mediums and Messages: Reflections on the Production of Mahāyāna Sūtras.” *The Eastern Buddhist, New Series*, vol. XXXV, nos. 1 & 2, pp. 115–151.
- Herkel, Andres, 1994a. “Pratītyasamutpāda ehk sõltuvuslik tekkimine.” *Akadeemia*, 6. aastakäik, nr. 4, lk 533–570.
- tõlk., 1994b. “Riisitaimesuutra.” *Akadeemia*, 6. aastakäik, nr. 4, lk 757–771.
 - 2002. *Müüt ja mõtlemine*. Tartu: Ilmamaa.
 - 2006. “Arhailise teksti rütm ja kõla.” *Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi Aastaraamat 2006*. Tartu: Eesti Akadeemiline Orientaalselts, lk 97–118.
 - 2008. “The Meaning of the Śālistambasūtra.” In Tarmo Kulmar and Märt Läänemets, ed-s, *Humanistic Base Texts and the Mahāyāna Sūtras. Studia in Honorem Linnart Mäll. (Studia Orientalia Tartuensia, Series Nova. Vol. III.)* Tartu: Centre for Oriental Studies, University of Tartu, lk 113–116.
- Hikata, Ryusho, 1960. “Gaṇḍavyūha and the Reliefs of Barabudur-Galleries.” In *Studies in Indology and Buddhology, presented in honour of Professor Gishō Nakano on the occasion of his seventieth birthday*. Koyasan University, pp. 1–51.
- Hikosaka, Shu, 1989. *Buddhism in Tamilnadu. A New Perspective*. Madras: Institute of Asian Studies.

- Hirakawa, Akira, 1993. *A History of Indian Buddhism From Śākyamuni to Early Mahāyāna* (trans. and ed. by Paul Groner). Delhi: Motilal Banarsidass.
- Honda, Megumu, trans., 1968. *Annotated Translation of the Daśabhūmika-sūtra*. Revised by Prof. Dr. Johannes Rahder. In Denis Sinor, ed., *Studies in South, East, and Central Asia (Śata-Piṭaka Series Indo Asian Literatures, vol. 74)*. New Delhi: Arya Bharati Mudranalaya.
- Hopkins, Jeffrey, ed. and trans., 1989. *Kālachakra Tantra Rite of Initiation. For the Stage of Generation. A commentary on the text of Kay-drup-ge-lek-bel-sang-bo by Tenzin Gyatso, the Fourteenth Dalai Lama, and text itself*. Second revised edition. London: Wisdom Publications.
- Hunter, William Wilson, 1896. *Life of Brian Houghton Hodgson (1800–1894): British Resident at the Court of Nepal (1820–1839)*. London: John Murray. Reprint: New Delhi: Asian Educational Services, 1991.
- Jangutov, Leonid Jevgrafovits̄ (=Янгутов, Леонид Евграфович), 1982. *Философское учение школы хуаянь*. Новосибирск: Наука, сибирское отделение.
- Jastram, Judy Ann, 1975. "Three Chapters from the *Gaṇḍavyūha Sūtra*: A Critical Edition of the Sanskrit and Tibetan Texts of the Youth Sudhana's Visits to the Bhikṣus Meghaśrī, Sāgaramegha, and Supraṭiṣṭhita, with English Translation and Commentary." Ph.D. diss., University of California, Berkeley.
- Jones, J. J., trans., 1976. *The Mahāvastu*. London et. al: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Jong, J. W. de, 1987. *A Brief History of Buddhist Studies in Europe and America*. Delhi: Sri Satguru Publications.
- Kern, Hendrik, trans., 1884. *Saddharma Pundarīka or the Lotus of the True Law. Translation from Sanskrit*. (Friedrich Max Müller, ed., *Sacred Books of the East*, vol. XXI). Oxford: Clarendon Press.
- Kimura, Kiyotaka (=木村清孝), 1996. *Zhongguo huayan sixiang shi 中國華嚴思想史* [History of the Huayan Thought in China. Translation from Japanese by Li Huiying 李惠英]. Taipei 台北: Dongda tushu gongsi 東大圖書公司.
- Ko Un, 2005. *Little Pilgrim*. Berkeley: Parallax Press.
- La Vallée Poussain, Louis de, 1909. *Bouddhisme. Opinions sur l'histoire de la dogmatique*. Paris.
- Lamotte, Étienne, 1935. *Samdhinirmocanasūtra*. Louvain.
 – 1962. *L'enseignement de Vimalakīrti*. Louvain.
 – 1965. *La concentration de la marche héroïque*. Bruxelles.
 – 1988. *History of Indian Buddhism from the Origins to the Śaka Era*. Louvain-La-Neuve: Université Catholique de Louvain. (Tölge prantsuskeelsest originaalist *Histoire du Bouddhisme indien*. Louvain, 1958.)
- Law, Bimala Churn, 1932. *Geography of Early Buddhism*. London. Reprint. Delhi: Munshiram Manoharlal, 1979.
- Lee Chi-fu 李志夫, 1994. "Xuanzang dashi zai yindu jingnei youxue yu shancai tongzi canxue youguan dili, luxian, ji qi yiyi zhi tantao" 《玄奘大師在印度境內遊學與善財童子參學有關地理、路線、及其意義之探討》 ["A. Comparative Study of the Routes Followed by Hiuen Tsang and Sudhadana during Their

- Travel in India”]. *Zhonghua foxue xuebao* 《中華佛學學報》 *Chung-Hwa Buddhist Journal*, no. 7, July, pp. 167–189.
- Lopez, Donald S. Jr., 2004. “The Ambivalent Exegete. Hodgson’s contributions to the study of Buddhism.” In David M. Waterhouse, ed., *The Origins of Himalayan Studies. Brian Houghton Hodgson in Nepal and Darjeeling 1820–1858*. London, New York: RoutledgeCurzon, pp. 49–76.
- Läänemets, Märt, 2001. “Budoloog Otto Rosenberg ja Eesti.” *Tuna*, IV ak., nr 1 (10), lk. 66–75.
- 2003a. “The Way to the Bodhisattvahood in *Gaṇḍavyūhasūtra* with Special Reference to the Term *dharmadhātu*.” In Manfred L. G. Dietrich und Tarmo Kulmar, hrsg., *Die Bedeutung der Religion für Gesellschaften in Vergangenheit und Gegenwart. (Forshungen zur Anthropologie und Religionsgeschichte. Band 36.)* Münster: Ugarit-Verlag, pp. 99–118.
 - 2003b. “Võluahv ja kaupmehepoeg Sudhana. Palverännu paradoksid kirjanduses ja pühakirjas. Mahajaana vaade.” *Tuna*, VI ak., nr. 3 (20), lk. 5–12.
 - 2006a. “Some Remarks on the Bodhisattva-Śrāvaka Opposition in the *Gaṇḍavyūhasūtra*.” In Manfred L. G. Dietrich und Tarmo Kulmar, hrsg., *The Significance of Base Texts for the Religious Identity. (Forshungen zur Anthropologie und Religionsgeschichte. Band 40.)* Münster: Ugarit-Verlag, pp. 165–179.
 - 2006b. “Bodhisattva Avalokiteśvara in the *Gaṇḍavyūhasūtra*.” *Chung-Hwa Buddhist Studies*, no. 10, pp. 295–339.
 - (=Ляэнеметс, Мярт), 2006с. “Буддолог Оттон Оттонович Розенберг и Эстония.” *Тупа. Спецвыпуск по истории Эстонии с 17 по 20 век*, lk. 92–103.
 - 2006d. “Kalyāṇamitras as spiritual Guides in Early Indian Mahāyāna (on the materials of the *Gaṇḍavyūha-sūtra*.)” In С. В. Пахомов, ред., *Третьи Торчиновские чтения. Санкт-Петербург; 15–18 февраля 2006 г. Материалы научной конференции.* Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, сс. 193–198.
 - 2006e. “Põimiksuutra.” *Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi Aastaraamat 2006*. Tartu: Eesti Akadeemiline Orientaalselts, lk 59–86.
 - 2008a. “On the Conception of *bodhicitta* in the *Gaṇḍavyūhasūtra*.” In Manfred L. G. Dietrich und Tarmo Kulmar, hrsg., *Body and Soul in the Conceptions of the Religions. (Forshungen zur Anthropologie und Religionsgeschichte. Band 42.)* Münster: Ugarit-Verlag, pp.113–118.
 - 2008b. “Tema kauss ei saa iialgi tühjaks...: “Põimiksuutra” Prabhūtā peatükk. *Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi Aastaraamat 2007*. Tartu: Eesti Akadeemiline Orientaalselts, lk 21–31.
 - 2008с. “Humanismist budismis ja budistlikust humanismist.” *Tuna*, XI ak., nr 3 (40), lk. 2–7.
 - 2008d. “Linnart Mäll: Creator and Translator.” In Tarmo Kulmar and Märt Läänemets, ed-s, *Humanistic Base Texts and the Mahāyāna Sūtras. Studia in Honorem Linnart Mäll. (Studia Orientalia Tartuensia, Series Nova. Vol. III.)* Tartu: Centre for Oriental Studies, University of Tartu, lk 11–20.

- 2009a. “Bodhisattva Samantabhadra tōotus (*Samantabhadra-caryā-praṇidhāna*).” *Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi Aastaraamat 2008*. Tartu: Eesti Akadeemiline Orientaalselts, lk 7–18.
- 2009b. “The Pilgrimage of the Youth Sudhana in the Gandavyūhasūtra: India as the Spiritual Space in the Imagination of Early Mahayanists.” *Symposium “Stories about India and Indian Stories: Expressive Culture and the European Understanding”*. University of Tartu, May 15-16. Abstracts. Tartu: University of Tartu, pp. 14–15.
- McMahan, David L., 2002. *Empty Vision. Metaphor and Visionary Imagery in Mahāyāna Buddhism*. London, New York: RoutledgeCurzon.
- Menšikov, Lev Nikolajevič (=Меньшиков, Лев Николаевич), tõlk., 1963. *Бяньвэнь о Вэймоцзе. Бяньвэнь “Десять благих знамений”*. Москва: Наука.
- tõlk., 1984. *Бяньвэнь по Лотосовой сутре*. Москва: Наука.
- Mitra, Rajendralala, 1882. *The Sanskrit Buddhist Literature of Nepal*. Calcutta: Asiatic Society of Bengal. Reprint. New Delhi: Cosmo Publications, 1981.
- Mäll, Linnart, 1998. *Nulli ja lõpmatuse kohal (Eesti Mõttelugu, 21)*. Tartu: Ilmamaa. Kordustrükk 2003.
- tõlk., 2004. *Seadmuseratta käimapanemine. Lühikesed lugemised. Dhammapada. (Budismi pühad raamatud. 1.)* Tartu: Lux Orientis.
- 2005a. *Studies in the Aṣṭasahasrikā Prajñāpāramitā and Other Essays*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- tõlk., 2005b. *Teemantsuutra. Südasuutra. Ühetähesuutra. (Budismi pühad raamatud. 2.)* Tartu: Lux Orientis.
- tõlk., 2008. *Šāntideva. Bodhitšarjāvatāra. (Budismi pühad raamatud. 3.)* Tartu: Lux Orientis.
- Mäll, Linnart; Läänemets, Märt; Toome, Teet, 2006. *Ida mõtteloo leksikon. Lõuna-, Ida- ja Sise-Aasia (Studia Orientalia Tartuensia. Series Nova. Vol. II)*. Tartu: Tartu Ülikooli Orientalistikakeskus, 2006.
- Müller, Friedrich Max, ed. and trans., 1894. *Buddhist Mahāyāna Texts. Part 1–2 (Sacred Books of the East, vol. XLIX)*. Oxford: Clarendon Press.
- Nakamura, Hajime, 1987. *Indian Buddhism. A Survey with Bibliographical Notes. (Buddhist Traditions, vol. 1.)* Delhi, Varanasi, Patna, Madras: Motilal Banarsidass.
- Nanjio, Bunyu (=Nanjō Bunyū), 1883. *A Catalogue of the Chinese Translation of the Buddhist Tripitaka*. Oxford: Clarendon Press.
- (=Nanjō Bunyū), ed., 1923. *Laṅkāvatāra Sūtra. A Sanskrit Text*. Tokyo: Otani University Press.
- Nattier, Jan, 2005. „The Proto-History of the *Buddhāvataṃsaka*: The *Pusa benye jing* 菩薩本業經 and the *Dousha jing* 兜沙經“ *Annual Report of The International Research Institute for Advanced Buddhology at Soka University for the Academic Year 2004*. Tokyo: The International Research Institute for Advanced Buddhology, Soka University.
- 2007. *The Bodhisattva Path. Based on the Ugraparipṛcchā, a Mahāyāna Sūtra. (Buddhist Tradition Series, vol. 56.)* Delhi: Motilal Banarsidass.

- Nariman, J. K. 1919. *Literary History of Sanskrit Buddhism [from Winternitz, Sylvain Levi, Huber]*. Bombay, 1919. Reprint. Delhi: Motilal Banarsidass, 1992.
- Niuwenkamp, W. O. J., 1932. "De Boroboedoer geen stoepa met relikwiën van den overleden Boeddha, doch een lotuszetel op padmasana voor den toekomstigen Boeddha." *Nederlandsch-Indië Oud en Nieuw*, vol. XVI, pp. 67–74 en 117–127.
- Noritoshi, Aramaki, 2003. "Towards a New Working Hypothesis on the Origin of Mahāyāna Buddhism." *Eastern Buddhist, New Series*, vol. XXXV, nos. 1 & 2, pp. 203–218.
- Obermiller, Eugen, 1998. *Prajñāpāramitā in Tibetan Buddhism*. Ed. by Harchan Singh Sobti. Delhi: Classics India Publications. (Esimene trükk 1988.)
- Oguibene, Boris, 1996. *Initiation Pratique À L'étude du Sanskrit Bouddhique*. Paris: Picard Editeur.
- (=Борис Огибенин), trans., 2008. "Прича о блудном сыне. (Из сутры Дотоса Благой Дхармы)." In Tarmo Kulmar and Märt Läänemets, ed-s, *Humanistic Base Texts and the Mahāyāna Sūtras. Studia in Honorem Linnart Mäll. (Studia Orientalia Tartuensia, Series Nova. Vol. III.)* Tartu: Centre for Oriental Studies, University of Tartu, lk 43–60.
- Paul, Diana Y., 1979. *Women in Buddhism. Images of the Feminine in Mahāyāna Tradition*. Berkeley: Asian Humanities Press.
- Powers, John, 1995. *Wisdom of Buddha: The Saṃdhinirmocana-sūtra*. Berkeley: Dharma Publishing.
- Rahder, J., 1925. "Daśabhūmika-Sūtram, Seventh Stage." *Acta Orientalia*, vol. IV, pp. 214–256.
- 1926. *Daśabhūmika-sūtra et Bodhisattvabhūmi*. Paris, Louvain.
- 1929. "La Carrière du Saint Bouddhique." *Bulletine de la Maison Franco-Japonaise, Serie Française*, vol. II, no. 1, pp. 1–20.
- Rawlinson, Andrew, 1977. "The Position of the Aṣṭasāhasrikā Prajñāpāramitā in the Development of Early Mahāyāna." In Lewis Lancaster and Luis O. Gómez, eds., *Prajñāpāramitā and Related Systems: Studies in honor of Edward Conze (Berkely Buddhist Series, vol. 1, Berkely)*, pp. 3–34.
- Rhi, Juhung, 2003. "Early Mahāyāna and Gandhāran Buddhism: An Assessment of the Visual Evidence." *Eastern Buddhist, New Series*, vol. XXXV, nos. 1 & 2, 152–202.
- Roerich, George. N., 1988. *The Blue Annals*. Delhi: Motilal Banarsidass. (Esmaväljanne: Calcutta, 1949.)
- (=Ю. Н. Рерих), 1983–1993. *Тибетско-русско-английский словарь с санскритскими параллелями*. Под общей редакцией Ю. Парфионовича и В. Дылыковой. Вып. 1–11. Москва: Наука.
- Rosenberg, Otto. (=Розенберг, Оттон Оттонович), 1918. *Проблемы буддийской философии*. Петроград. Kordustrükk raamatus: O. O. Розенберг. *Труды по буддизму*. Москва: Наука, 1991, 43–242.
- 1924. *Die Probleme des buddhistischen Philosophie (Materialen zur Kunde des Buddhismus, Heft 7/8)*. Heidelberg, 1924.

- Ruegg, Seyfort D., 2004. "Aspects of the Study of the (Earlier) Indian Mahāyāna." *The Journal of the International Association of Buddhist Studies*, vol. 27, no. 1, pp. 3–62.
- Sarao, K. T. S., 1990. *Urban Centres and Urbanisation as Reflected in the Pāli Vinaya and Sutta Piṭakas*. Delhi: Vidyanidhi. Reprint. Delhi: University of Delhi, 2007.
- Sarma, I. K., 1985. *Buddhist Monuments of China and South-East India (An Archaeological Perspective)*. Delhi: Sundeep Prakashan
- Sharma, Sharmistha, 1985. *Buddhist Avadānas (Socio-Political, Economic and Cultural Study)*. Delhi: Eastern Book Linkers.
- Shastri, Bahadur Chand, 1932. "The identification of the first sixteen reliefs on the second main wall of Barabudur." *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-India*, vol. 89, pp. 173–181.
- Sivaramurti, C., 1961. *Le Stupa du Barabudur*. Paris.
- Staël-Holstein, Baron Alexander von, ed., 1926. *The Kāśyapa-parivarta: A Mahāyāna-sūtra of the Ratnakūṭa Class in the Original Sanskrit, in Tibetan and in Chinese*. Shanghai: Commercial Press.
- Steinkellner, Ernst, ed, 1995. *Sudhana's Miraculous Journey in the Temple of Ta pho. The Inscriptional Text of the Tibetan Gaṇḍavyūhasūtra Edited with Introductory Remarks*. Roma: 1995.
- 1999. "Notes on the Function of two 11th-Century Inscriptional Sūtra texts in Tabo: Gaṇḍavyūhasūtra and Kṣitigarbhasūtra." *Tabo Studies*. II. *Serie Orientale Roma*, vol. LXXXVII. Roma: Istituto Italiano per L' Africa E L'Oriente, pp. 243–274.
- Suzuki, Daisetz Teitaro, 1968. *On Indian Mahāyāna Buddhism*. Ed. by Edward Conze. New York: Harper & Row Publishers.
- ed. and trans., 1978. *Lankavatara Sutra*, translated into English from the Sanskrit by D. T. Suzuki. Boulder, CO: Prajña Press, 1978 (eslaväljaanne: Routledge Kegan Paul, 1932).
 - 1985. *Essays in Zen Buddhism (Third Series)*. London: Rider, (eslaväljaanne 1953).
 - 1998. *Studies in the Lankavatara Sutra*. Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers, 1998 (eslaväljaanne: 1930)
- Suzuki, Daisetz Teitaro; Idzumi, Hokei, eds, 1949. *The Gandavyuha Sutra*. Critically edited by Daisetz Teitaro Suzuki and Hokei Idzumi. New Revised Edition. Kyoto: The Society for the Publication of Sacred Books of the World. (1934.–36. aasta väljaande parandatud trükk.)
- Štšerbatskoi, Fjodor Ippolitovič (=Щербатской, Федор Ипполитович), 1903–1909. *Теория познания и логика по учению позднейших буддистов*. Ч. 1. Ученье логик Дармакирти с толкованием на него Дармоттара. Ч. 2. Ученье о восприятии и умозаключении. Санки-Петербург.
- (=Stcherbatsky, Theodor), 1923. *The Central Conception of Buddhism and the Meaning of the Word "Dharma"*. London: Royal Asiatic Society. Reprint. Calcutta, 1957.
 - (=Stcherbatsky, Theodor), 1927. *The Conception of Buddhist Nirvāṇa*. Ленинград: Академия Наук СССР.

- (=Stcherbatsky, Theodor), 1930–1932. *The Buddhist Logic*. Vol. 1–2. (*Bibliotheca Buddhica*, vols. XXI, XXVI.) Ленинград: Академия Наук СССР.
- (=Шербатской, Федор Ипполитович), 1988. *Избранные труды по буддизму*. Москва: Наука.
- Tāranātha, 1990. *Tāranātha's History of Buddhism in India*. Translated from Tibetan by Lama Chimpa and Alaka Chattopadhyaya, edited by Depiprasad Chattopadhyaya. Delhi: Motilal Banarsidass, 1990 (Reprint of the First Edition: Simla, 1970).
- Thurman, Robert, trans., 1991. *The Holy Teaching of Vimalakīrti. A Mahāyāna Scripture*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Toome, Teet, tõlk., 2006. "Samantamukha peatükk: Avalokitešvara erinevate kujude õpetus." *Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi Aastaraamat 2006*. Tartu: Eesti Akadeemiline Orientaalselts, lk 87–96.
- 2008. "Lootossuutra personologia." Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Torakazu, Doi, trans., 1978. *Das Kegon Sutra. Das Buch vom Eintreten in den Kosmos der Wahrheit* (Im Auftrag des Tempels Tōdaiji aus dem chinesischen Text übersetzt und mit einer Einführung versehen von Torakazu Doi). Tokyo.
- 1981. *Das Kegon Sutra, II* (Im Auftrag des Tempels Tōdaiji aus dem chinesischen Text übersetzt von Torakazu Doi). Tokyo.
- 1982. *Das Kegon Sutra, III* (Im Auftrag des Tempels Tōdaiji aus dem chinesischen Text übersetzt von Torakazu Doi). Tokyo.
- 1983. *Das Kegon Sutra, I* (Im Auftrag des Tempels Tōdaiji aus dem chinesischen Text übersetzt von Torakazu Doi). Tokyo.
- Vassiljev, Vassili Pavlovitš (=Васильев, Василий Павлович), 1857. *Буддизм, его догматы, история и литература. Ч. 1. Общее обозрение*. Санкт-Петербург.
- 1869. *Буддизм, его догматы, история и литература. Ч. 3. История буддизма в Индии, сочинение Даранатхы*. Санкт-Петербург.
- Vaidya, P. L., ed., 1959. *Divyāvādāna*. (*Buddhist Sanskrit Texts*, no. 20) Darbhanga: The Mithila Institute of Post-Graduate Studies and Research in Sanskrit Learning.
- ed., 1960. *Gaṇḍavyūhasūtra*. (*Buddhist Sanskrit Texts*, no. 5.) Darbhanga: The Mithila Institute of Post-Graduate Studies and Research in Sanskrit Learning.
- ed., 1967. *Daśabhūmikāsūtra*. (*Buddhist Sanskrit Texts*, no. 7.) Darbhanga: The Mithila Institute of Post-Graduate Studies and Research in Sanskrit Learning.
- Vimalakīrtinirdeśa, 2004. *Vimalakīrtinirdeśa and Jñānalokālaṃkāra. Transliterated Sanskrit Text Collated with Tibetan and Chinese Translations*. Ed. by Study Group on Buddhist Sanskrit Literature, Institute for Comprehensive Studies of Buddhism, Taisho University. Tokyo: Taisho University Press.
- Vorobyova-Desyatovskaya, M. I., ed., 2002. *The Kāśyapaṇḍarivarta. Romanized Text and Facsimiles*. M. I. Vorobyova-Desyatovskaya in collaboration with Seichi Karashima and Noriyuki Kudo. (*Bibliotheca Philologica et Philosophica Buddhica*, V.) Tokyo: The International Research Institute for Advanced Buddhology, Soka University.
- Waldschmidt, Ernst, ed., 1965. *Sanskrihandschriften aus den Turfanfunden. Teil I. (Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland, Band X, 1.)* Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.

- Wallester, Max, 1913. *Prajñāpāramitā. Die Vollkommenheit des Erkenntnis nach indischen, tibetischen und chinesischen Quellen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Walser, Joseph, 2008. *Nāgārjuna in Context. Mahāyāna Buddhism in Early Indian Culture*. Delhi: Motilal Banarsidass (First print 2005 by Columbia University Press).
- Warder, A. K. 2000. *Indian Buddhism*. Delhi: Motilal Banarsidass. First print 1970.
- Watanabe, Kaikioku, 1912. *Die Bhadracarī. Eine Probe buddhistisch-religiöser Lyrik*. (Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät der Kaiser Wilhelms-Universität zu Strassburg). Leipzig: Druck von G. Kreysig.
- Waterhouse, David M., ed., 2004. *The Origin of Himalayan Studies. Brian Houghton Hodgson in Nepal and Darjeeling. 1820–1858*. London, New York: RoutledgeCurzon.
- Weller, Friedrich, 1962. *Zum Kāśyapaparivarta. Heft 1. Mongolischer Text. (Abhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse. Band 54, Heft 2.)* Berlin: Akademie Verlag.
- 1965. *Zum Kāśyapaparivarta. Heft 2. Verdeutschung des sanskrit-tibetischen Textes. (Abhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse. Band 57, Heft 3.)* Berlin: Akademie Verlag.
- Williams, Paul, 2009. *Mahāyāna Buddhism. The Doctrinal Foundations*. Second Edition. London and New York: Routledge. (First edition 1989.)
- Winternitz, Moritz, 1920. *Geschichte der indischen Literatur*. Vol. 2. *Literatur der Buddhisten*. Leipzig.

Internetallikad

- <http://www.uwest.edu/sanskritcanon/index.html>
- <http://lirs.ru/do/trans-lanka.html>
- <http://csoma.mtak.hu/en/index.html>
- <http://www.palitext.com/>

SUMMARY

The *Gaṇḍavyūha-sūtra* as a Historical Source

The author of this dissertation has worked on the *Gaṇḍavyūha-sūtra* (*Gv*) for some ten years. As a result of this research, a number of papers on the topic have been published in both English and Estonian in this period, and several aspects of this remarkable Buddhist Mahāyāna text have been investigated and analysed. Ten academic papers on the topic are now gathered together and supplemented with an introduction, résumé and conclusions to form this dissertation. The list of articles with bibliographical data that make up the core and main part of the dissertation can be found at the end of the summary.

The main aim of the study is (1) to demonstrate the role and importance of the *Gv* as a literary source of the history of Buddhism and Indian culture in general; (2) to attempt to reconstruct the course of the formation and evolution of the text based on the comparative analysis of its different versions and translations; and (3) to set out the important features of the Buddhist physiology as presented and understood in this particular text on the basis of the analysis of the composition, narrative, main concepts, and personae of the text.

The main topics discussed in this study are as follows (the respective subdivisions of the introduction as well as the numbers of the articles as ordered in the list are noted in parentheses):

1. The *Gv* as a source of the history of Buddhism and its relation to some other texts of Buddhist canonical literature (subdivision 1 of the introduction, articles 1, 2, 5).

2. Problems of the methodology and interpretation of the Buddhist texts in general and the *Gv* in particular (subdivision 2 of the introduction, articles 2, 5, 10).

3. The evolution and historical development of the text based on a chronological comparison of its versions and translations (subdivision 3 of the introduction, articles 2, 5, 8).

4. Four hypotheses on the place of origin of the *Gv* (subdivision 4 of the Introduction, article 1).

5. Specific features of the title, composition, and narrative of the *Gv* and their meaning within the context of the physiological scheme of the text (subdivision 5 of the Introduction, articles 1, 2, 4, 5, 7, 8).

6. Personae of the *Gv* and interpretation of the role of the main figures in the context of the lysiological scheme of the text (subdivision 6 of the Introduction, all articles, see particularly articles 2, 3, 4, 5).

7. The *Gv* as the generator of ideas in early and contemporary cultural and literary processes (subdivision 7 of the Introduction, articles 5, 6, 8, 9, 10).

8. Theoretical and practical problems of the translation of the *Gv* into Estonian (subdivision 8 of the Introduction, articles 1, 7 and 8).

9. A brief survey with bibliographical notes of the study of the Mahāyāna sūtras in modern Buddhist studies (subdivision 9 of the Introduction).

10. Brief survey of the studies and translations of the *Gv* (subdivision 10 of the Introduction, articles 1, 2, 5).

1. The *Gaṇḍavyūha-sūtra* as a Source

In this research, the *Gv* is primarily treated as a historical source that represents a particular stage in the development of Buddhist culture – the peak of the development and spread of the Mahāyāna – in India at the time of its creation (in the 1st to 3rd centuries CE). At the same time, the text is an important source that reflects the structure of the society of Ancient India and its stratification – classes, professional groups, etc – as well as Ancient Indians' mythological concepts and mythical personages from the point of view of the lysiology of the Mahāyāna. The *Daśabhūmika-sūtra* and *Vimalakīrtinirdeśa sūtra* are seen as Mahāyāna sūtras that are similar content and form; the influences of the *Aṣṭasāhasrikā-prajñāpāramitā-sūtra* (as concerns both the treatment of the concept of the Bodhisattva and the pilgrimage motif) are clear. In terms of subject, the *Gv* has presumably been in some ways influenced by the literature of the *Avadānas*.

2. Methodology

This study is based on three main theoretical and methodological foundations. These are:

1. cultural semiotics;
2. the theory of humanistic base texts;
3. Buddhist didactics.

The cultural semiotics approach based on the ideas of Linnart Mäll presuppose the interpretation of the text under consideration in a paradigm that, in short, lies in the comprehension of culture through texts, and the treatment of texts as a fundamental element of culture. Such an approach makes it possible to interpret the Buddhist concept of *dharma* in a similar

way, because the latter denotes the entire body of Buddhist texts and Buddhist culture as a whole and also each individual text within it and even textual elements – concepts and terms. Metaterms such as ‘the highest state of consciousness’ and ‘lysiology’ are used to describe the objective of Buddhist dharma – spiritual liberation, awakening – and the process that leads to it.

According to the theory of the humanistic base texts, the base texts of the worlds’ main teachings and religions (Buddhism, Hinduism, Confucianism, Christianity) are united by a focus on the human being as the utmost value, and on the spiritual development of the individual through culture, with the aim of guiding man to the highest state of consciousness. In each tradition, extensive bodies of texts arose around those base texts. The Mahāyāna sūtras, including the *Gv*, are further developments of the early sūtras – the *Āgama* ja *Nikāya* texts – which fall into the category of humanistic base texts. Based on this theory, the views stated in the *Gv* are interpreted as expressions of higher humanism, which has the objective of bringing man out of his miserable existence to a higher state of consciousness denoted by the term ‘supreme complete awakening’ (*anuttarā samyak-sambodhi*).

From the point of view of Buddhist didactics, the *Gv* is above all seen as a didactic text that has the objective of teaching the reader and guiding him to change his way of thinking, in order to reach the highest state of consciousness. The key passage of the didactic model is the *Mañjuśrī* chapter in which the Bodhisattva of Wisdom Mañjuśrī gives Sudhana guidelines to prepare himself for this and learn to accomplish bodhisattva practice (*bodhisattvacaryā*), i.e. to implement all of his knowledge and experience entirely for the benefit of other beings. A person who is motivated to learn will devote himself fully to that objective, subordinating himself to teachers or ‘benevolent friends’ (*kalyāṇamitra*). The learning process is described as ‘maturing’ (*paripācana*), and the quality that promotes learning as the ‘wholesome root’ (*kuśalamūla*).

3. Evolution of the text

The study offers an overview of contemporary text versions of the *Gv* and the historical development of translations over nearly 1000 years (from the creation of the original version of the text to the 12th century, from which time the oldest known extant Sanskrit manuscript originates), and also of its place in various Mahāyāna traditions (India, China, Tibet).

It is impossible to determine the precise date and place of the creation of the *Gv* on the basis of materials that are presently available to researchers.

Based on an analysis of the language, style and content of the text, one can suggest the approximate temporal period during which the original version was created. The earliest possible time of creation is considered to be the second half of the 1st century, and the latest the second half of the 3rd century. The author tends towards the second half of the above-mentioned period – i.e. the 2nd or 3rd centuries CE – as the most likely time of creation of the sūtras. This is supported by several circumstances. (1) The universalist Bodhisattva concept is fully developed in the *Gv*; the bodhisattva as a type of personality is contrasted with that of the śrāvaka as a type of the religious practitioner of lower level. (2) The Buddha is treated as a higher universal spiritual principle, which is symbolised by the figure of Buddha Vairocana, whereas Śākyamuni Buddha appears only as a particular case of the Buddhahood among uncalculated number of personified Buddhas. (3) The figures of the mythological bodhisattvas (Mañjuśrī, Samantabhadra, Maitreya, Avalokiteśvara) and other mythological characters (the earth goddess and night goddesses) are clearly developed and have personological dimensions in the sūtra. (4) The emphasis is on the spread of the teachings of the Mahāyāna among lay followers, who are embodied by the main character of the sūtra, a young man called Sudhana, who comes from a wealthy family of merchants. (5) There are allusions in the *Gv* to a great number of other analogous sūtras, which shows that the time of its creation was an active period of creation and transcription of Mahāyāna sūtras, many of which already existed. The latter is confirmed by many teachings that are common in the Mahāyāna texts, which are represented in the sūtra itself, for instance the teaching of the ten levels (*bhūmi*) of the Bodhisattva, the six and ten transcendental practices (*pāramitā*), etc., which are presented in detail in other sūtras (the *Daśabhūmika-sūtra*, *Aṣṭasāhasrikā-prajñāpāramitā-sūtra* et al.), and can thus be considered to be earlier than the *Gv*. The somewhat later date of creation of the *Gv* is also supported by the fact that the earliest Chinese translations and translated excerpts of the *Gv* only appear at the end of the 4th and the beginning of the 5th centuries, whereas Chinese translations of several other Mahāyāna sūtras already existed.

Based on a comparison of the different versions and translations of the *Gv*, one can distinguish the following periods in the text's evolution.

I. 2nd to 3rd century. Creation and transcription of earliest version of *Gv*. The sūtra's original title was probably the *Acintyavimokṣa-sūtra*, under which it is cited in the *Mahāprajñāpāramitā-upadeśa-śāstra*, which is attributed to Nāgārjuna. The *Daśabhūmika-sūtra* and several later sūtras of the *Avataṃsaka* (*Av*) cycle appeared at about the same time, and the earliest known Chinese translations of these date from the 3rd and 4th centuries. An

independent work in verse called the *Samantabhadra-caryā-praṇidhāna* may have appeared at the end of the period.

II. Second half of the 3rd century to middle of 4th century. The texts of the later *Av* cycle spread as independent sūtras in India and Central Asia, and some of them reach China, where the first Chinese translations appear.

III. Second half of 4th century – first half of 5th century. Compilation of earliest version of *Av* collection, which consists of 34 chapters (originally separate sūtras, including the *Gv*). Translated into Chinese by Buddhahadra in 418-420. In China it is known as the “60-scroll Huayan-Sūtra”. The *Gv* appears here under the title *ru fa jie pin* (Sanskrit *Dharmadhātupraveśana-parivarta*), which remains its standard title in Chinese. The *Gv* did not yet contain the verse sections of the *Samantabhadra-caryā-praṇidhāna* or the Avalokiteśvara chapter. The first, however, already existed as an independent text and was translated into Chinese by the same Buddhahadra under the title *wen shu shi li fa yuan jing* (Sanskrit *Mañjuśrīpraṇidhāna-sūtra*). In the same period, a Chinese translation by Shengjian of a fragment of the *Gv* of unknown origin appeared under the title *luo mo jia jing*.

IV. 6th to 8th century. (a) The elaboration of the *Av* continued in Central Asia, and as a result a new version developed, which was translated into Chinese by Śikshānanda at the end of the 7th century. In China it is known as the “80-scroll Huayan-Sūtra”, and consists of 39 chapters. The *Gv* is the last, i.e. 39th chapter, and its content has mostly remained unchanged in comparison with the “60-scroll Huayan-Sūtra”, and it bears the same title. (b) In India the *Gv* continues to circulate and develop as a separate sūtra. The title *Gv* apparently appeared no later than the second half of the 7th century, since it appears in the Śāntideva *Śikṣāsamucchaya*, and Fazang was also aware of it in China. Fazang’s knowledge of it apparently originated from Xuanzang. (c) In Southern India the *Gv* or at least parts thereof were influential among the nascent Tantric schools, which is evident from one chapter of the *Gv* and the *Samantabhadra-caryā-praṇidhāna* translated into Chinese by Amoghavajra, who was from southern India, in the mid 8th century. In China the translations done by him and Divākara were headed with the chapter marks *Gv* and *Av* and bore the already common title *da fang guang fo hua yan jing ru fa jie pin*. (d) In Orissa in Eastern India, the sūtra was apparently known by its original title *Acintyavimokṣa-sūtra* or its extended version. This is corroborated by a historical fact recorded in the Chinese annals, i.e. in 795 King Śubhakaradeva of Orissa (Udra) sent one luxury copy of the sūtra to the Tang Emperor in China, and Prajñā translated it into Chinese in the coming years. In China it is known under the title the “40-scroll Huayan-Sūtra”, with the sub-title *ru bu si yi jie tuo jing jiepu xian xing*

yuan pin (Sanskrit *Acintyavimokṣagocarapraveśana-samantabhadracaryā-praṇidhāna-parivarta*). This version is more or less identical to the 12th-century Sanskrit version of the *Gv* from Nepal, and is considerably longer than earlier Chinese translations. It contains the verse sections of the Avalokiteśvara chapter of the *Samantabhadra-caryā-praṇidhāna*.

V. 9th to 12th centuries. (a) The Sanskrit version of the *Gv* reached its final form in this period. The Tibetan translation, which dates from the first half of the 9th century, bears the title *sdong pos brgyan pa*, which is a precise translation of the Sanskrit title *Gaṇḍavyūha*. In Tibet, as in China, the *Gv* is but a chapter of the *Av*. The Tibetan *Av* (*phal chen po*) is divided into 45 chapters, and is thus even longer than the Chinese “80-scroll Huayan-Sūtra”. The Tibetan-language *Gv* is more or less identical to the 12th-century Sanskrit version from Nepal, and also the “40-scroll Huayan-Sūtra”). It is not known whether the *Av* collection reached Tibet from Central Asia or India. Since there is no data concerning the existence of the *Av* collection in India, the Central Asian hypothesis appears more likely. (b) By no later than the middle of the 12th century, but likely a century or two earlier, the Sanskrit text of the *Gv* reached Nepal, where it was conserved as a separate sūtra as one of the “Nine Teachings of Dharma” (*nava dharmaparyāyās*), which also includes the *Daśabhūmika-sūtra*. The Nepalese manuscript, which dates from 1166, is the oldest and only extant text of the *Gv*, and it is the basis of later manuscripts and contemporary publications of the sūtra. (c) By the end of this period, the Buddhist tradition had died out in India and Central Asia. With it, the position of the *Av/Gv* as a Mahāyāna based on authoritative scripture came to an end, and so did the evolution of the texts of this cycle. No new texts were created, and no manuscripts survived to this day.

On the basis of the author’s own research and that of other researchers, one can conclude that the origins of almost all of the presently known versions of the *Gv* lie in one and the same original Sanskrit version, which has later mainly been supplemented with verse sections. Smaller differences (for instance in the number and names of bodhisattvas in the list of the sūtra’s prologue) have likely resulted from inaccuracies made by transcribers, and they possess no substantive importance.

4. Four hypotheses regarding the geographical origin of the *Gaṇḍavyūha-sūtra*

Based on the content of the *Gv* and external historical circumstances, four hypotheses are herein presented concerning the possible geographical origin of the sūtra: Central Asia (Khotan or Bamiyan), Southern India

(Dhānyakaṭaka–Amāravatī), Eastern India (Orissa) and Northern India (Śrāvastī). The former two possibilities deserve more serious consideration. The Central Asian hypothesis is supported by the fact that the earliest Chinese translations of the *Gaṇḍavyūha-sūtra* were done using text versions that reached China from Central Asia, since there are no data concerning the influence and spread of the sūtra in India proper (i.e. on the geographical Hindustan Peninsula) before the 7th century. At the same time, Central Asian toponymy is completely absent from the sūtra, which is otherwise rich in geographical names. The Southern Indian hypothesis is corroborated by the fact that the almost all of the “activity” of the sūtra takes place in Southern India, where most of the destinations of Sudhana’s pilgrimage were located and most of the benevolent friends resided. Several researchers of the history of Buddhism have equated the city of Dhanyākara mentioned in the sūtras, where Sudhana was born and where the Bodhisattva Mañjuśrī came to spread the teachings of the Mahāyāna after visiting the Buddha in Śrāvastī, with Dhānyakaṭaka, the capital of the Andhra Kingdom, at the mouth of the Kitsna River. The author also leaves the question of the creation of the sūtra unanswered, considering the Central Asian and Southern Indian hypotheses to be equally likely. The author is of the opinion that even if the *Gaṇḍavyūha-sūtra* was created and recorded in Central Asia (the likelihood of which must, on the basis of extra-textual historical facts, be considered greater than the Southern Indian hypothesis), due to the content of the text, one must recognise that Southern India had to be an important region in the formation of the ideas of the Mahāyāna in the time of the creation of the sūtra and before then (in the couple of centuries that directly preceded and followed the beginning of the Christian era).

5. On the title, composition and narrative of the *Gv*

Throughout history, the *Gv* has appeared under different titles. There is no data concerning the standard name it is known by today – the *Gaṇḍavyūha-sūtra* – which is also the name of the oldest extant Sanskrit manuscript, which dates from 1166 (and all later ones), before the 7th or 8th century, when Indian Mahāyāna scholar Śāntideva referred to it in his works. In the 8th century, the phonetic translation of the sinicised version – *jian na piao he* – was referred to by Fazang and Chengguan, scholars of the Chinese *huayan* school; both use this to denote the entire *Av* cycle.

The earliest name of the *Gv* was most likely the *Acintyavimokṣa-sūtra*, the Chinese translation of which is referred to in the *Mahāprajñāpāramitā-upadeśa-śāstra*, a text that in the Chinese tradition is attributed to Nāgārj-

žuna. A modified version of the same title – *Acintyavimokṣagocara-praveśana-samantabhadra-caryā-praṇidhāna-parivarta* – was given to the version that reached China from Orissa, in Eastern India, at the end of the 8th century. All other Chinese-language versions bear the title *ru fa jie pin* (*Dharmadhātu-praveśana-parivarta*).

The great number of titles permits one to conclude that one and the same sūtra or at least editions that originated from one and the same sūtra bore different titles in different sub-traditions. The oldest Indian title was most likely *Acintya-vimokṣa-sūtra*, which was still in use in modified form in the Orissa tradition in Eastern India in the 8th century. From at least the end of the 4th or the beginning of the 5th century, the Central Asian version bore the title *Dharmadhātu-praveśana*, the Chinese translation of which remains the standard title of the sūtra to this day. In the 6th or 7th century, *Gaṇḍavyūha-sūtra* was adopted as the title of the version that was supplemented with sūtra verses in India (most likely Northern India), and this was also translated into Tibetan and remained the standard title in the Nepalese tradition.

In terms of structure, the sūtra text consists of three thematic units:

1. the prologue or introductory chapter (*nidānaparivarta*);
2. the main section, which consists of 53 chapters, describes Sudhana's pilgrimage to the benevolent friends, and the teachings of the latter;
3. the final chapter, the *Samantabhadra-caryā-praṇidhāna* ("Samantabhadra's vow"), which consists of 62 stanzas.

The prologue presents a situation from Buddha's sermon, which took place in the Anāthapindada garden in the Jeta forest near the large town of Śrāvastī, a site that is well known from Buddhist literature. Buddha's listeners included 5000 Bodhisattvas, 500 arhats-śrāvakas and a number of lords of the world (150 bodhisattvas and 11 śrāvakas are listed by name). This is followed by a description of the Buddha's concentration (*samādhi*) and the accompanying miraculous visions. The person of the Buddha is completely de-personified in the *Gv*; he offers no teachings in the sūtra, and only signals his presence through the *samādhi*, which is relayed to the Bodhisattvas in transpersonal way.

There is a tendency towards mythologisation of the didactic and lysiological material in the *Gv*. Visions of mythological ideal worlds (Buddha fields – *buddhakṣetra*) are developed and described in detail herein. The figures of mythological Bodhisattvas – Mañjuśrī, Samantabhadra, Maitreya ja Avalokiteśvara – are developed, as well as the concept of the timeless and omnipresent Buddha Vairocana.

At the same time, there is a tendency towards the earthly and realistic-psychological portrayal of the Bodhisattva practices. Its universal nature and worldliness is emphasised. The benevolent friends give Sudhana specific guidelines, each one about his own “field”, “subject” or “art”. Each “subject” is defined as a specific entry to the Bodhisattva liberation” (*bodhisattva-vimokṣa-mukha*). A person undertaking the journey of a Bodhisattva must pass through a number of “gates” of individual arts, in order to finally reach integrated bodhisattva knowledge (‘omniscience’, *sarvajñatā*), which are represented by mythological archetypical bodhisattvas Mañjuśrī, Maitreya and Samantabhadra.

All of the benevolent friends’ chapters have a standard structure, generally following a clearly distinguishable seven-part main outline, which in the figurative and formal language of the *Gv* describes the process of the bodhisattva’s education.

The *Gv*’s composition and subject have a definite role to play in the text’s lysiological and didactic scheme. The function of the prologue is to incline the reader to change his thinking in accordance with the principles of Buddhist lysiology. The leitmotif in this is ‘great compassion’ (*mahākaruṇā*), which in the prologue is also the impetus and catalyst of the Buddha’s *samādhi*. In the chapters about the benevolent friends, which are also structured in accordance with a definite pattern, specific guidelines are given as to what is defined in the Buddhist conceptual system as the development of the sense of awakening. In the last chapters (*Maitreya*, *Mañjuśrī* and *Samantabhadra*) and the sūtra’s epilogue *Samantabhadra-caryā-praṇidhāna*, an integrated figurative vision and devotional description is given of universally mature (*paripācita*) bodhisattva awareness, the subjective aspect of which is described by the Buddhist metaterm ‘omniscience’ (*sarvajñatā*), and the objective aspect by the metaterm ‘dharma realm’ (*dharmadhātu*). This state of ultimate integrated awareness characterises the bodhisattva’s heightened motivation to act completely and in an ego-free manner for the benefit of all other beings.

6. Personae

The following important character types are examined in this work: Sudhana, the benevolent friends and their sub-types, bodhisattvas and śrāvakas. All of this personological gallery is represented in the framework of the main topic of the sūtra – the study of bodhisattva practices.

Sudhana represents the worldly followers of Mahāyāna Buddhism, more narrowly the younger generation of male, wealthy and educated (literate) urban citizens, who the authors of the sūtra saw as a social group with

higher potential in the performance of the Bodhisattva ideal developed in the Mahāyāna teachings.

Benevolent friends represent a rich gallery of individuals belonging to different layers of society and professional groups in Ancient India and also mythological figures, who from the point of view of the lysiology of the Mahāyāna are seen as the bodhisattvas' teachers, who have performed and pass on certain definite aspects of the universal Bodhisattva plan of action.

The *bodhisattvas* are the most highly valued personological type in the *Gv*, and they are described as individuals who have reached a lysiological peak – persons who have reached 'supreme complete awakening' (*anuttarā samyakṣambodhi*) and act out of 'great compassion' (*mahākaruṇā*), motivated by the benefit of all beings. The *Gv* does not examine the sub-types of bodhisattvas, but it does detail the Bodhisattva's levels of development in the framework of the ten level (*daśabhūmika*) theory, which demonstrates this text's connection with another Mahāyāna sūtra of the *Av* cycle – the *Daśabhūmika-sūtra*. Among the bodhisattvas, the figures of mythological bodhisattvas rise to the prominence – Mañjuśrī, Samantabhadra, Maitreya and Avalokiteśvara, who represent the archetypical virtues of the bodhisattvas – wisdom, active goodness, friendliness and compassion respectively. In the *Gv*, bodhisattvas represent the type of individual who has reached the highest level of achievement, in contrast to those at lower levels of achievement – śrāvakas.

In the *Gv*, as in many of the other Mahāyāna sūtras, *śrāvakas* are seen as conservative individualistic types, who are criticised because they only act in the interests of their own individual liberation and have not comprehended the meaning and importance of great compassion, which is the characteristic of bodhisattvas and buddhas.

Characters and their types are closely connected with the lysiological scheme of the Mahāyāna, the main categories of which in the *Gv* are the concepts *lokadhātu* ('worldly realm') and *dharmadhātu* ('dharma realm'). The first is the so-called mundane aspect of reality, which is characteristic of beings that are in a state of undeveloped ordinary consciousness, who consider suffering-causing states (realms) to be real. Another is the spiritual aspect, which is characteristic of beings whose consciousness is awakened, who are represented by buddhas and bodhisattvas in the *Gv*. In the *dharmadhātu* state, dharmas that create worldly (*laukika*) situations causing suffering are considered to be illusory, and only buddhadharmas, which aim for awakening, are applied. The most important of the latter are compassion (*karuṇā*) and knowledge (*jñāna*). The path of the bodhisattva's religious education, which in the *Gv* also includes worldly education, is treated as

entering into the dharma realm (*dharmadhātu-praveśana*), as the sub-title of the Chinese-language versions of the sūtra indicates.

7. *Gv* as the generator of ideas

The *Gv* has been a very influential text throughout the history of Buddhism. In medieval India (7th–8th century) it inspired many scholars in their examinations of the path to awakening and in the formalisation of the guidelines for studying to become a bodhisattva. The best-known texts in this area are Śāntideva's *Bodhicaryāvatāra* and Śikṣāsamuccaya and Kamalaśīla's *Bhāvanākrāma*. In China, it inspired the scholars of the *huayan* school to create theoretical and practical models of the levels of a bodhisattva, of which the most famous is the work by 8th-century scholar Li Tongxue entitled *Xin huayan jing lun*. In China and other Far Eastern countries, *Gv* became a significant base text for Buddhism, which inspired the creation of works of popular Buddhist didactics expressed in art and literature. The *Gv* also most likely influenced 16th-century author Wu Chengen's great novel *Journey to the West* (*Xi you ji*). In South-East Asia, the *Gv* influenced the construction of sacral monumental architectural edifices such as Borobudur and Angkor Thom in the Middle Ages (9th to 12th centuries), through its connection with the cult of the god-king based on the Mahāyāna.

Sudhana's pilgrimage is also one of the favourite topics in the Chinese and Japanese Buddhist visual arts.

The *Gv* and its motifs have been applied in the architecture and design of Tibetan and Korean monasteries, for instance the Thabo Monastery and the Sökkur-am cave monastery.

In contemporary literature, Korean author Ko Un has written a novel called *Little Pilgrim* that is on this topic and directly influenced by the *Gv*. In it, Sudhana's pilgrimage is presented in the author's contemporary romantic view.

In light of the contemporary models of academic interpretation that have been implemented in this work (the paradigm of cultural semiotics, the humanistic base texts theory and Buddhist religious didactics), the *Gv* can be interpreted as an elaboration of the theory and practice of Buddhist universal humanism that began with the *Nikāya* ja *Āgama* texts that recorded the sermons of the historical Buddha (Śākyamuni) and culminated in the Mahāyāna sūtras. The *lokadhātu-dharmadhātu* model that forms the basis of the sūtra's lysiological scheme and the bodhisattva's path of study can be interpreted and implemented in the paradigms of the contemporary humanities and pedagogy, which seek to describe the development of human consciousness and its stages through cultural texts in the modern

educational and cultural process. The views, conclusions and hypotheses presented in this work could be useful and applicable in the development and improvement of such contemporary humanitarian paradigms and also in the creation of a historical theory of the rise of the Mahāyāna and the cultural reasons for and background thereof.

8. Problems of translation of the *Gv* into Estonian

In articles included in the dissertation, some chapters of the *Gv* are presented in Estonian translation, with commentaries and interpretations. These are the *Mañjuśrī* chapter (article 1), the *Prabhūtā* chapter (article 7) and the *Samantabhadra-caryā-praṇidhāna* (article 8). In translation, the author has sought to observe terminological coherence and communicate the structure and style of the original through the contemporary Estonian language.

9. Investigation of the Mahāyāna sūtras in contemporary Buddhist studies

The 9th subsection of the introduction gives a brief overview of the investigation of the Mahāyāna sūtras with bibliographic references from the beginning of the 19th century to the present day. The addition of this section is justified by the fact that there is no such overview in the Estonian academic literature at the moment.

10. Translations and studies of the *Gv*

The 10th subsection of the introduction offers a systematic overview of translations of the *Gv* in contemporary languages and research into the text. This is an organic part of the dissertation, since the author's examination of the topic depends to a great degree on those works.

Articles

Article 1

"Põimiksuutra." [Garland Sutra, *The Gaṇḍavyūha-sūtra*]. *Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi Aastaraamat 2006* [Yearbook of the Estonian Oriental Society 2006]. Tartu: Eesti Akadeemiline Orientaalselts, 2006, pp. 59–86

Article 2

"The Way to the Bodhisattvahood in *Gaṇḍavyūhasūtra* with Special Reference to the Term *dharmadhātu*." In Manfred L. G. Dietrich und Tarmo Kulmar, hrsg., *Die Bedeutung der Religion für Gesellschaften in Vergangenheit und Gegenwart. (Forshungen zur Anthropologie und Religionsgeschichte. Band 36.)* Münster: Ugarit-Verlag, 2003, pp. 99–118.

Article 3

"Kalyāṇamītras as spiritual Guides in Early Indian Mahāyāna (on the materials of the *Gaṇḍavyūha-sūtra*)." In С. В. Пахомов, ред., *Третьи Торчиновские чтения. Санкт-Петербург; 15–18 февраля 2006 г. Материалы научной конференции.* Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2006, pp. 193–198.

Article 4

"Some Remarks on the Bodhisattva-Śrāvaka Opposition in the *Gaṇḍavyūha-sūtra*." In Manfred L. G. Dietrich und Tarmo Kulmar, hrsg., *The Significance of Base Texts for the Religious Identity. (Forschungen zur Anthropologie und Religionsgeschichte. Band 40.)* Münster: Ugarit-Verlag, 2006, pp. 165–179.

Article 5

"Bodhisattva Avalokiteśvara in the *Gaṇḍavyūhasūtra*." *Chung-Hwa Buddhist Studies*, no. 10, 2006, pp. 295–339.

Article 6

"On the Conception of *bodhicitta* in the *Gaṇḍavyūhasūtra*." In Manfred L. G. Dietrich und Tarmo Kulmar, hrsg., *Body and Soul in the Conceptions of the Religions. (Forschungen zur Anthropologie und Religionsgeschichte. Band 42.)* Münster: Ugarit-Verlag, 2008, pp. 113–118.

Article 7

"Tema kauss ei saa iialgi tühjaks...: "Põimiksuutra" Prabhūtā peatükk [Her Bowl Never Becomes Empty... Prabhūtā Chapter of the *Gaṇḍavyūhasūtra*]." *Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi Aastaraamat 2007 [Yearbook of the Estonian Oriental Society 2007]*. Tartu: Eesti Akadeemiline Orientaalselts, 2008, pp. 21–31.

Article 8

"Bodhisattva Samantabhadra tõotus (*Samantabhadra-caryā-praṇidhāna*) [The Vow of the Bodhisattva Samantabhadra]." *Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi Aastaraamat 2008 [Yearbook of the Estonian Oriental Society 2008]*. Tartu: Eesti Akadeemiline Orientaalselts, pp. 7–18.

Article 9

"Võluahv ja kaupmehepoeg Sudhana. Palverännu paradoksid kirjanduses ja pühakirjas. Mahajaana vaade ["Magic Monkey and Merchant's Son

Sudhana. Paradoxes of the Pilgrimage in the Fiction and Scripture. The Mahāyāna View". *Tuna*, VI ak., nr. 3 (20), 2003, pp. 5–12.

Article 10

"Humanismist budismis ja budistlikust humanismist ["On the Humanism in Buddhism and Buddhist Humanism"]." *Tuna*, XI ak., nr 3 (40), 2008, pp. 2–7.

Translated by Alexander Harding

CURRICULUM VITAE

Märt Läänemets

Sünniaeg ja -koht: 14.07.1962, Avinurme
Kodakondsus: Eesti
Aadress: Mõisniku 47, Ülenurme, Tartumaa
Tel, e-mail: +372 5518847, mart_laanemets@yahoo.com
Haridus: Tartu Ülikool 1985, Tartu Ülikool 1999, MA (ajalugu)

Teaduslik tegevus

Peamised uurimisvaldkonnad: mahajaana suutrad, budismi ajalugu, hiina klassika

Doktoriväitekirjaga seotud publikatsioonid:

- Läänemets, Märt, 2001. "Budoloog Otto Rosenberg ja Eesti." *Tuna*, IV ak., nr 1 (10), lk. 66–75.
- Läänemets, Märt, 2003a. "The Way to the Bodhisattvahood in *Gaṇḍavyūhasūtra* with Special Reference to the Term *dharmadhātu*." In Manfred L. G. Dietrich und Tarmo Kulmar, hrsg., *Die Bedeutung der Religion für Gesellschaften in Vergangenheit und Gegenwart. (Forschungen zur Anthropologie und Religionsgeschichte. Band 36.)* Münster: Ugarit-Verlag, pp. 99–118.
- Läänemets, Märt, 2003b. "Võluahv ja kaupmehepoeg Sudhana. Palverännu paradoksid kirjanduses ja pühakirjas. Mahajaana vaade." *Tuna*, VI ak., nr. 3 (20), lk. 5–12.
- Läänemets, Märt, 2006a. "Some Remarks on the Bodhisattva-Śrāvaka Opposition in the *Gaṇḍavyūhasūtra*." In Manfred L. G. Dietrich und Tarmo Kulmar, hrsg., *The Significance of Base Texts for the Religious Identity. (Forschungen zur Anthropologie und Religionsgeschichte. Band 40.)* Münster: Ugarit-Verlag, pp. 165–179.
- Läänemets, Märt, 2006b. "Bodhisattva Avalokiteśvara in the *Gaṇḍavyūhasūtra*." *Chung-Hwa Buddhist Studies*, no. 10, pp. 295–339.
- Läänemets, Märt (=Ляэнеметс, Мярт), 2006c. "Буддолог Оттон Оттонович Розенберг и Эстония." *Tuna. Спецвыпуск по истории Эстонии с 17 по 20 век*, lk. 92–103.
- Läänemets, Märt, 2006d. "Kalyāṇamitras as spiritual Guides in Early Indian Mahāyāna (on the materials of the *Gaṇḍavyūha-sūtra*)." In С. В. Пахомов, ред., *Третьи Торчиновские чтения. Санкт-Петербург; 15-18 февраля*

- 2006 г. *Материалы научной конференции*. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, сс. 193–198.
- Läänemets, Märk, 2006e. "Põimiksuutra." *Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi Aastaraamat 2006*. Tartu: Eesti Akadeemiline Orientaalselts, lk 59–86.
- Läänemets, Märk, 2008a. "On the Conception of *bodhicitta* in the *Gaṇḍavyūhasūtra*." In Manfred L. G. Dietrich und Tarmo Kulmar, hrsg., *Body and Soul in the Conceptions of the Religions. (Forshungen zur Anthropologie und Religionsgeschichte. Band 42.)* Münster: Ugarit-Verlag, pp.113–118.
- Läänemets, Märk, 2008b. "Tema kauss ei saa iialgi tühjaks...: "Põimiksuutra" Prabhūtā peatükk. *Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi Aastaraamat 2007*. Tartu: Eesti Akadeemiline Orientaalselts, lk 21–31.
- Läänemets, Märk, 2008c. "Humanismist budismis ja budistlikust humanismist." *Tuna*, XI ak., nr 3 (40), lk. 2–7.
- Läänemets, Märk, 2008d. "Linnart Mäll: Creator and Translator." In Tarmo Kulmar and Märk Läänemets, ed-s, *Humanistic Base Texts and the Mahāyāna Sūtras. Studia in Honorem Linnart Mäll. (Studia Orientalia Tartuensia, Series Nova. Vol. III.)* Tartu: Centre for Oriental Studies, University of Tartu, lk 11–20.
- Läänemets, Märk, 2009a. "Bodhisattva Samantabhadra töotus (*Samantabhadra-caryā-praṇidhāna*)." *Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi Aastaraamat 2008*. Tartu: Eesti Akadeemiline Orientaalselts, lk 7–18.
- Läänemets, Märk, 2009b. "The Pilgrimage of the Youth Sudhana in the Gandavyūhasūtra: India as the Spiritual Space in the Imagination of Early Mahayanists." *Symposium "Stories about India and Indian Stories: Expressive Culture and the European Understanding"*. University of Tartu, May 15-16. Abstracts. Tartu: University of Tartu, pp. 14–15.
- Läänemets, Märk (kaasautorid Mäll, Linnart; Toome, Teet), 2006. *Ida mõtteloo leksikon. Lõuna-, Ida- ja Sise-Aasia (Studia Orientalia Tartuensia. Series Nova. Vol. II)*. Tartu: Tartu Ülikooli Orientalistikakeskus, 2006.

CURRICULUM VITAE

Märt Läänemets

Date and place of birth: 14.07.1962, Avinurme, Estonia
Citizenship: Estonian
Address: Mõisniku 47, Ülenurme, Tartumaa, Estonia
Tel, e-mail: +372 5518847, mart_laanemets@yahoo.com
Education: University of Tartu 1985, University of Tartu 1999,
MA (history)

Research activity

Main interests of research: Mahāyāna Sūtras, history of Buddhism, Chinese Classics

Publications connected with the thesis:

- Läänemets, Märt, 2001. "Budoloog Otto Rosenberg ja Eesti." ["Buddhist Scholar Otto Rosenberg and Estonia"] *Tuna*, IV ak., nr 1 (10), lk. 66–75.
- Läänemets, Märt, 2003a. "The Way to the Bodhisattvahood in *Gaṇḍavyūhasūtra* with Special Reference to the Term *dharmadhātu*." In Manfred L. G. Dietrich und Tarmo Kulmar, hrsg., *Die Bedeutung der Religion für Gesellschaften in Vergangenheit und Gegenwart. (Forschungen zur Anthropologie und Religionsgeschichte. Band 36.)* Münster: Ugarit-Verlag, pp. 99–118.
- Läänemets, Märt, 2003b. "Võluahv ja kaupmehepoeg Sudhana. Palverännu paradoksid kirjanduses ja pühakirjas. Mahajaana vaade." ["Magic Monkey and Merchant's Son Sudhana. Paradoxes of the Pilgrimage in the Fiction and Scripture. The Mahāyāna View"] *Tuna*, VI ak., nr. 3 (20), lk. 5–12.
- Läänemets, Märt, 2006a. "Some Remarks on the Bodhisattva-Śrāvaka Opposition in the *Gaṇḍavyūhasūtra*." In Manfred L. G. Dietrich und Tarmo Kulmar, hrsg., *The Significance of Base Texts for the Religious Identity. (Forschungen zur Anthropologie und Religionsgeschichte. Band 40.)* Münster: Ugarit-Verlag, pp. 165–179.
- Läänemets, Märt, 2006b. "Bodhisattva Avalokiteśvara in the *Gaṇḍavyūhasūtra*." *Chung-Hwa Buddhist Studies*, no. 10, pp. 295–339.
- Läänemets, Märt (=Ляэнеметс, Мярт), 2006с. "Буддолог Оттон Оттонович Розенберг и Эстония." *Түна. Спецвыпуск по истории Эстонии с 17 по 20 век*, lk. 92–103.

- Läänemets, Märk, 2006d. "Kalyāṇamitras as spiritual Guides in Early Indian Mahāyāna (on the materials of the *Gaṇḍavyūha-sūtra*)." In C. B. Пахомов, ред., *Третьи Торчиновские чтения. Санкт-Петербург; 15–18 февраля 2006 г. Материалы научной конференции*. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, сс. 193–198.
- Läänemets, Märk, 2006e. "Põimiksuutra." [„The Garland Sūtra“] *Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi Aastaraamat 2006*. Tartu: Eesti Akadeemiline Orientaalselts, lk 59–86.
- Läänemets, Märk, 2008a. "On the Conception of *bodhicitta* in the *Gaṇḍavyūha-sūtra*." In Manfred L. G. Dietrich und Tarmo Kulmar, hrsg., *Body and Soul in the Conceptions of the Religions. (Forshungen zur Anthropologie und Religionsgeschichte. Band 42.)* Münster: Ugarit-Verlag, pp. 113–118.
- Läänemets, Märk, 2008b. "Tema kauss ei saa iialgi tühjaks...: "Põimiksuutra" Prabhūtā peatükk." ["Her Bowl Never Becomes Empty... Prabhūtā Chapter of the *Gaṇḍavyūhasūtra*"] *Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi Aastaraamat 2007*. Tartu: Eesti Akadeemiline Orientaalselts, lk 21–31.
- Läänemets, Märk, 2008c. "Humanismist budismis ja budistlikust humanismist." [*On the Humanism in Buddhism and Buddhist Humanism*]. *Tuna*, XI ak., nr 3 (40), lk. 2–7.
- Läänemets, Märk, 2008d. "Linnart Mäll: Creator and Translator." In Tarmo Kulmar and Märk Läänemets, ed-s, *Humanistik Base Texts and the Mahāyāna Sūtras. Studia in Honorem Linnart Mäll. (Studia Orientalia Tartuensia, Series Nova. Vol. III.)* Tartu: Centre for Oriental Studies, University of Tartu, lk 11–20.
- Läänemets, Märk, 2009a. "Bodhisattva Samantabhadra tõotus (*Samantabhadra-caryā-praṇidhāna*)." [„The Vow of the Bodhisattva Samantabhadra“] *Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi Aastaraamat 2008*. Tartu: Eesti Akadeemiline Orientaalselts, lk 7–18.
- Läänemets, Märk, 2009b. "The Pilgrimage of the Youth Sudhana in the *Gaṇḍavyūhasūtra*: India as the Spiritual Space in the Imagination of Early Mahayanists." *Symposium "Stories about India and Indian Stories: Expressive Culture and the European Understanding"*. University of Tartu, May 15–16. *Abstracts*. Tartu: University of Tartu, pp. 14–15.
- Läänemets, Märk (kaasautorid Mäll, Linnart; Toome, Teet), 2006. *Ida mõtteloo leksikon. Lõuna-, Ida- ja Sise-Aasia [Lexicon of the Eastern Thought: South, East and Central Asia]* (*Studia Orientalia Tartuensia. Series Nova. Vol. II*). Tartu: Tartu Ülikooli Orientalistikakeskus, 2006.

DISSERTATIONES HISTORIAE UNIVERSITATIS TARTUENSIS

1. **Olaf-Mihkel Klaassen.** Eesti Vabariigi konsulaarpoliitika Aasias ja Aafrikas 1918–1940. Tartu, 1991.
2. **Jüri Linnus.** Maakäsitöölised Eestis 16. sajandist kuni 19. sajandini. Tartu, 1991.
3. **Vahur Made.** Eesti ja rahvasteliit. Tartu, 1999.
4. **Martin Hallik.** Tartu ülikooli õppejõudude ja kasvandike osast humanitaarorientalistikas (1802–1940). Tartu, 2001.
5. **Anti Selart.** Liivimaa ja Vene 13. sajandil. Uurimus poliitilisest ajaloost. Tartu, 2002.
6. **Aldur Vunk.** Ristisõjad ja palverännakud Eestis 12.–16. sajandil. Uurimus nende iseloomust ja alatüüpidest. Tartu, 2003.
7. **Andres Andresen.** Luterlik territoriaalkirik Eestimaal 1710–1832. Riigivõimu mõju kirikuvalitsemisele, -institutatsioonidele ja -õigusele. Tartu, 2004.
8. **Katri Raik.** Eesti- ja Liivimaa kroonikakirjutuse kõrgaeg 16. sajandi teisel poolel ja 17. sajandi alul. Tartu, 2004.
9. **Aigi Rahi-Tamm.** Teise maailmasõja järgsed massirepressioonid Eestis: allikad ja uurimisseis. Tartu, 2004.
10. **Anu Raudsepp.** Ajaloo õpetamise korraldus Eesti NSV eesti õppekeelega üldhariduskoolides 1944–1985. Tartu, 2005.
11. **Lea Leppik.** Tartu ülikooli teenistujate sotsiaalne mobiilsus 1802–1918. Tartu, 2006.
12. **Karin Hiinema.** Aafrika retseptatsioon eestikeelses trükisõnas (kuni 1917). Tartu, 2006.
13. **Людмила Дубьева.** Историческая наука в Тартуском университете в конце XIX – начале XX вв. Тарту, 2006.
14. **Sirje Tamul.** Eraalgatuslikest stipendiumidest Tartu Ülikoolis 1802–1918. Tartu, 2007.
15. **Marten Seppel.** Näljaabi Liivi- ja Eestimaal 17. sajandist 19. sajandi alguseni. Tartu, 2008.
16. **Mati Kröönström.** Eesti sõjaväe juhtivkoosseis Vabadussõjas 1918–1920. Tartu, 2008.